

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורג'ם), צבי וולפסון, שמעון הלקין
 חיים ליף — חבר המערכת
 מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה כ"ה (כרך נ"ה) כסלו-טבת, תשכ"ז חוברת ב' (262)

ה ת ו כ ן

65	שלוש שיחות על היהדות	אליעזר ליבנה
	לכבוד ש"י עגנון:	
68	עם קבלת פרס נובל	ש"י עגנון
71	ש"י עגנון	ישראל זמורה
74	ראשיתו של עגנון	א. ר. מלאכי
80	סיפור עגנוני למופת	אפרים שמואלי
86	המתח שבסיפורי עגנון	יעקב קבוקב
89	ש"י עגנון בין ישן לחדש	דניאל י. סילבר
91	הרהורים כשכעה סעיפים על עגנון	יהודה עמיחי
94	משהו על יסודות וניגודים בסיפורי עגנון	גבריאל פרייל
97	פגישה עם ש"י עגנון	חיים ליף
100	מחודש לחודש	י. מישאל
	רעיון „הצהרת לנין” למדינה יהודית קומוניסטית	
104	בארץ-ישראל	חביב פנען
112	עיונים בפרשיות בראשית	משה אפרים זלרין
	הערכות ודברי בקורת:	
115	(א) דוד שמעוני — המשורר-החלוץ	שניאור זלמן אש
118	(ב) „הבת” מאת יממה טשרנוביץ-אבידר	משה הנעמי
119	(ג) ספרים וסופרים	י. ע.
121	(ד) מרד החשמונאים לאור המקורות ההיסטוריים	יוסף שפרן
123	פסיפס ישראלי	ינץ רמגל
125	ידיעות	



„ בצרון ”
 1141 ברודוויי
 ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

HAYIM LEAF, Associate Editor

Executive Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-Eighth Year of Publication

Vol. LV KISLEV-TEVET, 5727 (Nov.-Dec., 1966) No. 2 (262)

CONTENTS:

Jews In a Christian World — Three Dialogues — <i>Eliezer Livneh</i>	65
ON AGNON — A TRIBUTE:	
Upon Receiving the Nobel Prize <i>Sh. Y. Agnon</i>	68
<i>Sh. Y. Agnon</i> <i>Israel Zemora</i>	71
The Beginnings of Agnon <i>A. R. Malachi</i>	74
An Exemplary Agnonian Story <i>Ephraim Shmueli</i>	80
Symbolism In Agnon's Stories <i>Jacob Kabakoff</i>	86
Agnon Between the Old and the New <i>Daniel J. Silver</i>	89
Glimpses On Agnon and His Work <i>Yehuda Amichai</i>	91
On Some Contrasting Elements in Agnon's Fiction <i>Gabriel Preil</i>	94
Conversations With Agnon <i>Hayim Leaf</i>	97
The Month In Review <i>I. Misbael</i>	100
The "Lenin Declaration" For a Jewish State <i>H. Kanaan</i>	104
Thoughts On Genesis <i>Morris A. Zeldin</i>	112
EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:	
(a) David Shimoni — Pioneer and Poet — <i>Sol Ash</i>	115
(b) "The Daughter" By Yemima Tchernowitz-Avidar <i>M. Hanaami</i>	118
(c) Book Notes <i>I. I.</i>	119
(d) The Hasmonean Revolt <i>J. Safran</i>	121
Israeli Kaleidoscope <i>Y. Rammagal</i>	123
News and Events	125



BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

JENNIE GROSSINGER HAS A FINGER IN EL AL'S PIE.

In our chopped liver, too. And almond torts. Also the beef roulade. And coq au vin. Likewise our chow mein. And the potato knishes, of course.

Why Jennie Grossinger? Why did we ask her to give us her recipes, to suggest menus, to tell us how dishes should be prepared, how food should be served?

Some question. If you'd ever been to Grossinger's, you wouldn't ask.

When it comes to food, Grossinger's is only the best. Jennie Grossinger made it that way. And the way she made Grossinger's, she's making El Al.

Take Wednesday's dinner, for an example, on Flight 242 from New York to Paris. It could go like this:

Chopped eggplant, garn. Chicken paprikash with potato kugel. Endive salad. Apple turnover.

Over a meal like this you could linger long and lovingly . . . and find yourself in Paris before you've fin-


ished. (What do jet engines know from good eating?)

If that should happen, get a napkin from the stewardess. What you can't finish, you can take with you.

Fine and dandy. But suppose you take off *after* dinner, then what? Then have a late snack. A nice corned beef sandwich. Or pastrami, maybe. (Standard equipment on every El Al flight.)

Breakfast? Lox and bagel—what else? (No other airline can make this claim.)

Does this give you a fair idea of what your appetite is up against when you travel with us?

Not quite. Even now Jennie Grossinger is  cooking up a few tasty surprises for you.

El Al Israel Airlines, New York, Beverly Hills, Boston, Chicago, Cleveland, Detroit, Mexico City, Miami Beach, Montreal, Philadelphia, San Francisco, Toronto, Washington, D. C.



בְּצֵרוֹן

נוסד על־ידי חיים פשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה כ"ח (כרך ג"ה) כסלו-טבת, תשכ"ז חוברת ב' (262)

שלוש שיחות על היהדות

מאת אליעזר ליבנח

מסעי הקיץ לאירופה מוקדש היה לענינים יהודיים. שלוש שיחות נחרתו בלבי. לא אכנה בשמות האנשים, ולא אוהה את מקומותיהם. הכיטוי יקל למסור את הדברים, זיהוי אישי וגיאוגרפי אינו מוסיף; דובר בענינים יהודיים אוניברסליים. שיחות מעין אלו עשויות היו להתקיים ב־1966 בפאריס ובלונדון, בניו יורק ובבוסטון, והמשוחחים יכלו להיות רבנים נאורים, הוגי דעות יהודיים ואחרים. לא האישים קובעים, אלא הנושאים, והם חמודים למדי. בפגישות השמעתי גם הרהורים משלי; אשמיטם כאן. אביא את רחשי ליבם של בני שיחי, כאילו נאמרו בנשימה אחת.

יהדות ונצרות בעידן החדש

מבחינה אחת — פתח בן שיחי — ניצחה היהדות את הנצרות: מדינת היהודים בארץ ישראל קמה לתחייה. חורבן הבית היה בשעתו יתרון אמוציונלי חשוב לנצרות הנובטת — היהודים נענשו על דחייתם את ישו. אחר כך הפכו פיזורם והשפלתם הוכחה תיאולוגית לנחיתותם, כל עוד ממאנים להצטרף לבשורה החדשה. תחיית המדינה הישראלית ביטלה הוכחה זו. היהודים נשארו נאמנים ל„עקשנותם“, אך מדינתם הוקמה מחדש וירושלים בירתה. לאורך ימים תהא לכך השפעה לא קטנה על הילכי הרוח הנוצריים. סבורני, לטובה.

ברם מבחינה אחת — המשיך רעי — עומדת הנצרות בפני נצחון גדול על יריבתה־שכנתה. הגולה היהודית מקבלת תכונות של דיאספורה נוצרית

בן שיחי נקט בתיבה "דיאספורה" המקובלת אצל הקתולים לגבי עדותיהם הפורות). הקהילה היהודית חייתה בעבר חיים יהודיים מלאים ונתנה תשובות יהודיות לכל אתגרי החיים. עתה הופכת לקיבוץ של מבקרי בית כנסת בשבתון ובחג, דוגמת הנוצרים. ואצל היהודים כאצל הנוצרים המבקרים הם מיעוט. הפולחן בבית הכנסת, על גינוניו השונים, נעשה עיקר חוויתם ומעשיהם הדתיים. מחוצה לו אינם נבדלים כמעט מהנוצרים על כיתותיהם. גשארה, אמנם ברית המילה, אולם היא מקובלת בכיתות פרוטסטנטיות אחדות, ואף בבית המלוכה האנגלי... הרב נעשה דומה בפונקציות הדתיות שלו לכוומר נוצרי: עליו לייצג את היהודים בפני אלוהיכם, לשמור למענם על המצוות, ולבצע הלכים פולחניים וסמליים. פולחנים אלה והתרוממות הרוח הצמודה להם — במידה וצמודה — הם ביטוייה הבולטים של דתיות אצל היהודים המודרניים. בכוחם הם "ניגאלים". לאחר שעזובים את בית הכנסת, ממשיכים בחיים בלתי יהודיים, כשאר אנשי סביבתם. שבתם אינה נידלת מיום א' של נוצרים רגילים. "יהודים בצאתם (לביה"כ) ובלתי יהודים באוהלם", ציטט אימרה שגורה בהיפוכה. אינני מדבר רק על היהודים הריפורמים וה"ליברליים", הגיב להערתו. ההבדל בין הריפורמיים וקיצוני האדוקים בויליאמסבורג וסטמפורד היל איננו עקרוני כל כך, כפי שנראה: אלה ואלה משאירים שטח־חיים הולכים ומתרבים מחוץ לתגובה יהודית. היהדות הקיפה את כל תופעות החיים והגיבה לכל חידוש שהופיע באנושות, במימד משקי, חברתי או טכני. היהדות היתה תורת־חיים (הדגיש את המילה "חיים"), לא התעלמה משום חזיון מפתיע ולא ברחה משום פירכה סבוכה. נטורי קרתא למיניהם משאירים, כנגד זה, את התגובה לתופעות החיים החדשות — המתפשטות בשיעור מדהים — לבלתי יהודים, ואילו עצמם ניסגרים בפינה הולכת ומצטמקת. להבדיל מה"ליברלים" שלנו הם פונדמנטליסטים. זה, כמובן, הבדל בולט, אולם כמוהם אינם אומה, אלא כת. ובתור כת ישתלבו יפה בחברה הנוצרית־פלוראליסטית־הומניטרית דהאידנא: גוון אקוטי במסכתה ההמונית.

לבסוף הוסיף: גידמה לי, שהנצרות היא הדת האדאקוויטית של חברת השפע הטכנולוגית במערב. היא חופפת את חוסר יכולתם של המוני האדם המערביים למצוא מוצא מהסבכים, שהישגי המדע והכלכלה הבשילום; אך מציעה להם (או לחלקם) גאולה נציגותית, סימלית, או נזירית (הכל לפי נטייתו של הפרט). גישה זו טבועה במהותה של הנצרות. במידה וישרדו יהודים במרחב המערבי ייהפכו כיתה קריפטו־נוצרית. אולי, קבוצה של כיתות, תיקן תוך הרהור. לאחר תפילת מעריב נפרדנו.

יהודים, קווייקרים, אוניטרים

השיחה השניה נסבה על "מוסריות" ו"רדיפת צדק" כמהותה של היהדות, לפי המקובל ביהדות הריפורמית, וגם מעבר לה. "מוסריות" כוללת, לפי תפישה זו, יחסי שכנים, פילנטרופיה ונקיטת עמדה פוליטית. ככל שחובות המוסר בין אדם לחברו נעשות קשות ומסובכות בחברה המודרנית, מוסטית תשובת הלב — בפרט בין יהודי ארצות־הברית — להתנהגות פוליטית מסוימת.

עמדה כלשהי בעיסקי ויאטנם מוגדרת, למשל, כמוסרית וכנובעת „מהמהות” היהודית. בדומה לכך, טוברים איגודים של בתי-כנסת והסתדרויות יהודיות באמריקה, כי „היהדות” מחייבת עמדה מוגדרת בבעית הכושים ופתרון מסויים לגביה.

אמר בן שיחי: אינני יודע, אם צודקים מתנגדיו האמריקניים של הנשיא ג'ונסון באלטרנאטיבות שלהם למדיניותו בדרום-מזרח אסיה, יתכן, אבל מה ביניהן ולמוסריות בינלאומית, או ליהדות? ואיזו מהאלטרנאטיבות השונות תיחשב כביטוי נאמן ליהדות, יש הרי ניגודים מפליגים ביניהן לבין עצמן? כך לא ברור לי, אם תיפתר בעיית הכושים על ידי מתן „זכויות”; שמא, אי אפשר לפתור אותה כלל ועיקר במערכות הפלוראליזם האמריקני הכנסייתי דהאידינא? אולי הטיפוס הסובייטי, הטריטוריאלי של פלוראליזם חופף יותר את חומרת המתח? על כל פנים, ייתכנו פתרונות שונים לאימת הבעייה הכושית. אפשר לחיות חיים יהודיים, שלמים, ובאותו זמן לצדד בפתרונות שונים לחלוטין...

ועדיין אין זה העיקר — הדגיש בן שיחי — נניח ועמדה כלשהי בענינים בינלאומיים ופוליטיים פנימיים, הקרויה „ליברלית”, תיחשב כיהודית; וכן נגדיר בתור „יהודית” נטייה חזקה לפילנטרופיה ולתיאולוגיה ראציאליסטית. לרבות הסתייגות מתורת השילוש ובדומה לו. איזה ייחוד יהודי יש כאן? הקוויקרים אינם פחות „מוסריים” בשטחים בינלאומיים מהיהודים, ואינם נופלים מהם בסיוע פילנטרופי, ללא הבדל גזע, דת ולאום. לדעתי, עולים על היהודים: הפילנטרופיה שלהם איננה מצטמצמת במתן תרומות, אלא מתבטאת בביצוע אישי, הקשור לפעמים בסכנות. ואם מדגישים אנו את הראציאליזם בתיאולוגיה דאיסטית ואת שלילת השילוש, במה ייבדלו היהודים מהאנוניטרים, השוללים את השילוש מיסודו. אף הם מתאפיינים בהדגשת המוסר ורדיפת-צדק.

אגב — העיר בבת-צחוק, בהתקרבו לטווח מקצועו — הקוויקרים והאנוניטרים נימנים ברובם על הרבדים העליונים של החברה הטכנולוגית-מודרנית. יהודינו מטפסים במהירות ובמרץ בשלבים אלה. ההתקרבות הדתית תהא חופפת איפוא את ההזדהות הסוציאלית.

אין זמן ליהדות

בני-שיחי בפגישה השלישית היו בעל ואשתו, שניהם אנשי-מדע הרוצים לשמור על יהדותם. במובן מסויים הדגישו את יהדותם הצרופה. בניגוד כלשהו לתפישה ה„ישראלית האכסקלוסיבית”, אין צורך, לדעתם, לחיות בישראל כדי לחיות כיהודי. תוך השיחה התגלגלו הדברים על בנם, נער המתקרב לבר-מצווה. אשלב את דברי הזוג, כאילו נשמעו מפה אחד.

אנחנו משתדלים, אמרו, שהבן יעמוד נאה במבחן בן-מצווה, בבית הכנסת ובבית. לומד כל שחייב ללמוד. אך אי-אפשר להעמיס עליו יותר-מדי; קשה לתבוע, שיהא קורא ספרות עברית ומעיין במקורות, או ייהפך בקי במצוות... רוצים אנו לתת לו חינוך מודרני מעולה, שיהא מוכשר בבוא הזמן (סוף בעמוד 73)

עם קבלת פרס נובל

מאת ש"י עגנון

רבותינו זכרם לברכה אמרו, אסור לו לאדם ליהנות בעולם הזה ללא ברכה. אכל כל מאכל, שתה כל משקה, צריך לברך עליהם תחילה וסוף. הריח ריח עשב טוב, ריח פירות טובים, מברך על ההנאה. כיוצא בזה לגבי ראייה. ראה חמה במחזור הגדול בתקופת ניסן, ראה ראייה ראשונה אילנות בפריחת ניצנים בחודש ניסן. ראה אילנות נאים ובריות נאות. מברך. כיוצא בזה לגבי שמעה.

ברכה אחת מברכות השמועה נתגלגלה לי על ידכם, אדונים יקרים. מעשה ובא אצלי המיופה-כוח השוודי ובישרני שזיכתה אותי האקדמיה השוודית בפרס נובל, בירכתי בשם ובמלכות כדין השומע שמועה טובה לו ולאחרים, ברוך הטוב והמיטיב. הטוב, שנתן האל הטוב בלב חכמי האקדמיה המפוארת לזכות סופר מסופרי לשון הקודש בפרס הגדול והנכבד, והמיטיב, שהיטיב עמי שבחרו בי. ועתה שבאתי עד הלום, אברך עוד ברכה אחת כדין הרואה מלך, ברוך אתה ה' אלהיני מלך העולם שנתן מכבודו לבשר ודם. ועליכם, חכמים מפוארים, אני מברך כדין ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם.

אמרו בגמרא, נקיי הדעת בירושלים לא היו נכנסים בסעודה אלא אם כן יודעין מי היושב עמהם. בכך אומר לכם מי אני שנכנסתם עמי בסעודה. מתוך קאטאסטרופה היסטורית שהחריב טיטוס מלך רומי את ירושלים וגלה ישראל מארצו, נולדתי אני באחת מערי הגולה. אבל בכל עת תמיד דומה הייתי עלי כמי שנולד בירושלים. בחלום בחזון לילה ראיתי את עצמי עומד עם אחי הלויים בבית המקדש כשאני שר עמהם שירי דויד מלך ישראל. נעימות כאלה לא שמעה כל אהן מיום שחרבה עירנו והלך עמה בגולה. תושד אני את המלאכים הממונים על היכל השירה שמיראתם שאשיר בהקיץ מה ששרתי בחלום. השכיחוני ביום מה ששרתי בלילה, שאם היו בני עמי שומעים, לא היו יכולים לעמוד בצערם מחמת אותה הטובה שאבדה להם. כדי לפייס אותי על שנטלו ממני לשיר בפה. נתנו לי לעשות שירים בכתב. משבט לוי אני בא, ואני ואבותי מן המשוררים שבבית המקדש היינו, ומסורת קבלה במשפחת בית אבותי שמזרעו של שמואל הנביא אנו באים ושמו נקרא עלי.

בן חמש שנים הייתי כשכתבתי את שירי הראשון. מתוך געגועים על אבא כתבתי. מעשה ונסע אבא ז"ל לרגל עסקיו. תקפו עלי געגועי עלי ועשיתי שיר. מכאן ואילך עשיתי שירים הרבה. מכל השירים שעשיתי לא

הערה : אנתנו מביאים כאן את נאומו המלא של ש"י עגנון שנשא אותו בסקס הענקת פרס נובל למספר ולמשורת גלי זק"ש בשטוקהולם במוצאי-שבת כ"ז כסלו (דצמבר 10), ש.ו.

נשתייר כלום. בית אבא, שהנחתי שם חדר מלא כתבים, נשרף במלחמה הראשונה ונשרפו עמו כל שהנחתי שם. והאומנים הצעירים, החייטים והסנדלרים שהיו שרים את שירי בעת מלאכתם, נהרגו במלחמה הראשונה, ואותם שלא נהרגו במלחמה, מקצתם נקברו חיים עם אחיותיהם בבור שכרו לעצמם בפקודת האויב, ורובם נשרפו במשרפות אושוויץ עם אחיותיהם שפארו את עירנו ביופיין והנעימו בקולן המתוק את שירי.

כגורל השרים והשרות שעלו הם ושירי באש, היה גורל הספרים שעשיתי אחר כך. כולם כאחד עלו בלהב השמים בדליקה שנפלה בביתי בלילה אחד בהומבורג עיר הרחצה ואני מוטל הייתי חולה בבית החולים. ובתוך הספרים שנשרפו היה רומאן גדול של ששים גליונות דפוס שהודיע עליו המו"ל שהוא עומד להוציא את החלק הראשון. עם הרומאן הזה, בצרור החיים שמו, נשרף כל שכתבתי מיום שירדתי מארץ ישראל לגולה וכן ספר שעשיתי עם מרטין בובר. מלבד ארבעת אלפים ספרים עבריים, שרובם באו לי בירושה מאבותי ומקצתם קניתי מכספי שקימצתי מלחמי.

אמרתי כאן, מיום שירדתי מארץ ישראל, ולא סיפרתי שדרתי בארץ ישראל. בכך אספר.

בן תשע עשרה ומחצה עליתי לארץ ישראל לעבוד אדמתה ולאכול מיגיע כפי. מפני שלא מצאתי עבודה ביקשתי לי את פרנסתי ממקום אחר. נעשיתי מזכיר של ועד חובבי ציון ומזכיר של המועצה הארץ-ישראלית. שהיתה מעין הפרלמנט בדרך, וכן הייתי המזכיר הראשון של בית המשפט השלום. על ידיהם זכיתי להכיר פנים אל פנים כל אדם בישראל, ואותם שלא הכרתי על ידי אותן המשרות הכרתי מתוך אהבה ורצון להכיר את אחי בני עמי. קרוב לוודאי שבאותן השנים לא היה בארץ ישראל איש או תינוק שלא הכרתי. אחרי שריפת כל קנייני נתן ה' חכמה בלבי לחזור לירושלים. חזרתי לירושלים, ובוכותה של ירושלים כתבתי כל אשר נתן ה' בלבי ובעטי. אף עשיתי ספר על מתן תורה וספר לימים נוראים, וספר על ספריהם של ישראל שנתחברו מיום שניתנה תורה לישראל.

מיום שחזרתי לארץ ישראל יצאתי משם שתי פעמים. פעם אחת לשם הדפסת ספריי שהוציא זלמן שוקן ופעם אחת נסעתי לשוודיה ולנורווגיה. משורריהם הגדולים נתנו בלבי אהבה וחיבה לארצותיהם עד שאמרתי אלך ואראה אותן. עתה באתי בפעם השלישית כדי לקבל ברכה מכם חכמי האקדמיה. בימי ישיבתי בירושלים כתבתי סיפורים גדולים עם קטנים. מקצתם נדפסו, רובם עדיין עמי בכתובים.

כבר סיפרתי שראשית מעשי שירי מתוך געגועים על אבא בא. אף ראשית לימודי מאבא בא לי וכן מהדין שבעירי. קדמו להם שלושה מלמדים שלמדתי אצלם בזה אחר זה משנת שלוש ומחצה לחי עד שנעשיתי בן שמונה ומחצה.

רבותי בשירה ובספרות מי הם? דבר זה שנוי במחלוקת. יש רואים בספרי השפעות של סופרים שאני בעניי אפילו את שמותיהם לא שמעתי, ויש

רואים בספרי השפעות של משוררים שאת שמותיהם שמעתי ואילו דבריהם לא קראתי. דעתי אני מה היא? ממי קיבלתי יניקה? לאו כל אדם זוכר טיפת חלב ששתה, מה שמה של אותה פרה ששתה מחלבה. כדי שלא להוציאכם חלק, אנסה לברר ממי קיבלתי מה שקיבלתי.

ראשון לכולם כתבי הקודש, מהם למדתי לצרף אותיות. שניים להם משנה ותלמוד ומדרשים ופירוש רש"י על התורה. אחריהם הפוסקים ומשוררינו הקדושים וחכמי ימי הביניים ובראשם אדונו הרמב"ם ז"ל.

משהתחלתי לצרף אותיות לועזיות קראתי כל ספר שנודמן לידי בלשון גרמנית, ובוודאי קיבלתי מהם כפי שורש נשמתי. מקוצר הזמן לא אעסוק בביבליוגרפיה ולא אזכיר שמות. אם כן, למה פרטתי את ספרי היהודים? מפני שהם העמידוני על עיקרי. ולבי אומר לי שהם המליצו עלי לזכות אותי בפרס נובל.

השפעה אחרת קיבלתי מכל איש, מכל אשה ומכל תינוק שנודמנו לי בדרכי, הן יהודים והן אינם יהודים. שיחות הבריות, סיפורי מעשיהם נחקקו בלבי ומהם עלו על עטי. כיוצא בהם מראות הטבע, ים המלח שרואה הייתי בכל יום מגג ביתי עם הגן החמה, נחל ארנון שטבלתי בו, לילות שעשיתי עם החסידים ואנשי מעשה בחצות לילה אצל הכותל המערבי הם נתנו לי לראות את ארצו של הקדוש ברוך הוא שנתן לנו ואת העיר ששיכן שמו עליה. כדי שלא לקפח שכר כל בריה חייב אני להזכיר בהמות, חיות ועופות שלמדתי מהם. כבר אמר איוב: מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יתכמנו. מקצת מה שלמדתי מהם כתבתי על ספרי. אבל חוששני שלא למדתי כל צרכי. הרי ששמעתי קול כלב נובח, קול צפור מצייצת, קול תרנגול קורא, איני יודע אם מודים לי על כל מה שסיפרתי עליהם או אם קוראים עלי תגר.

קודם שאסיים אני את דברי, אומר עוד דבר, אם שיבחתי את עצמי יותר מדי, למענכם שיבחתי את עצמי, כדי להניח את דעתכם על שימת עינכם עלי. כשאני לעצמי מאד קטן אני בעיני. כל ימי אינו זו ממני המזמור שאמר דויד השם לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני. אם מוצא אני חיזוק לעצמי הוא שזכיתי לדור בארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת אותה לנו כמו שכתוב וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו בה אבותינו וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם.

אני טרם אכלה דברי, אתפלל תפילה קצרה. הנותן חכמה לחכמים ותשועה למלכים, לאין שעור חכמתם ירבה וינשא את מלככם, בימיו ובימינו תיושע יהודה וישראל ישכון לבטח. ובא לציון גואל ושמחת עולם ליושביה והתענגו על רוב שלום, כן יהיה רצון, אמן.

ש"י עגנון

מאת י. זמורה

א

„דיברה תורה — בלשון בני־אדם“; ואם תורה, שהיא מפי שמים, — כך, ספרות, שהיא מפי בני־אדם, — לא כל שכן. ועל־כן — אם ראית סופר, שלשונו מורכבת יתר מן המידה השכיחה, שהיא מסוגנת ומסולסלת באופן הנראה כמופרז — חקור ודרוש לשורש הענין ורק אם יש טעם והסבר המתקבלים על הדעת — תסכים ולא תקפיד עמו, אלא, אדרבא, — תחשיבו ואף תוקירו.

* * *

סגנונו של ש"י עגנון בסיפוריו, שהוא סגנון שלא כרגיל אצל סופרים בזמנו, סגנון של כלל דווקא, ולא של יחיד — מה כוונה היתה לו לסופר בנקטו סגנון זה?

הדבר ברור ומוסבר: המספר רצה לצרף לתיאור הנפשות הפועלות, שהיו מיוחדות במינן — השייכות למעמד חברתי מסויים במקום מסויים, — גם את צביון־הדיבור שלהם, שהם סיגלו לעצמם לאחר זמן ממושך ובתוקף תנאי־חיים קבועים והולכים; הוא רצה לשמור על ה„ניגון“ המלווה את חייהם ואת שיחותיהם, לספר לא רק עליהם, אלא לתת את כל ה„אווירה“, — כדי שהדיוקן יהיה מלא ושלם.

ואמנם, — הקורא אשר קרא, או קורא, את סיפוריו של ש"י עגנון, הגדולים כקטנים, המספרים בלמדנים, בחסידים, בני גליציה, בני בוצ'אץ וסביבתה בעיקר — לא יוכל לתאר כלל, שסיפורים אלה, תכנים אלה, מאורעות אלה — אפשר לספרם בלשון אחרת או בסגנון אחר מאלה שבהם סיפר ש"י עגנון. הצורה והתוכן — מזוגים זה בזה, והם מוסיפים ולא גורעים חלילה, מרושם הסיפורים ממהותם ומטעמם־כמו.

התוכן — מצדיק את הצורה, והצורה מצדיקה את התוכן, אדרבא, סגנון מיוחד זה, הוא המוכיח הוכחה נמלצת, כי אכן כל המסופר זה נאמן, טבעי ואורגני; הוא הנותן, כי פרשת־חיים זו שש"י עגנון פורש לפנינו — אבטנטית, חייה וקיימת, לא רק במקום חיותה, אלא גם בסיפוריו של האמן.

ואולם, — לאחר־זמן, שעה שש"י עגנון החל מספר על „נוף“ אחר, על חיים שונים מאלה אשר בגולה, על החיים שבישראל, והנפשות הפועלות — לא עוד „למדנים“, לא עוד באי בתי־כנסיות, ולא „חסידים“, אלא — פקידים, סופרים, פועלים — „חלוצים“ בארץ־ישראל, — נתברר לנו, כי סגנונו — לא היה רק סגנונו של כלל, אלא סגנון־היחיד שלו, סגנון־היחוד שבו; יש, כמובן, הבדל ושינוי כל־שהוא בסגנון סיפוריו החדשים, יש גוון־בן־גוון אחר, — אבל העיקר נשאר, הנעימה היא אותה נעימה עצמה.

כלומר: התברר עד תכלית, — כי הסגנון, שנראה כסגנון של כלל — סגנון ש"י עגנון הוא חלק מכתוב-היוצר, ואם לא טבע-ראשון, הרי זה אצלו — טבע-שני שהפך לטבע-ראשון.

דומה כאילו זו ה-אווירה של המספר, שאינו יכול לספר בלי לצרף גם אותה אל הסיפורים.

אפילו כשש"י עגנון מספר על "בלק", הכלב הירושלמי, אין להעלות על הדעת, כי על כל זה אפשר לספר אחרת מאשר בסגנון זה, שש"י עגנון סיפר עליו.

הנה אומר: — סגנון זה ולשון זו — חלק אורגני ובלתי-נפרד הוא מכתוב-היוצר ומיכולתו האמנותית של מספר זה.

ב

ש"י עגנון — מספר הומוריסטי הוא; על תכונה זו שביצירתו עמדו במידה לא מספיקה; כי לא בדרך-אגב, ולא כלאחר-ידי יש לדבר על התמור שבסיפוריו; לא תכונה נוספת היא לו, אלא עיקר מן העיקרים, יסוד מיסודותיו מהותי-כמו; ולא על הומור שבסיפוריו צריך לדבר, אלא בפירוש על ש"י עגנון המספר ההומוריסטי; כי זו כונה מכוונתיו הראשיות: לתת ראי-עקוס בידי הנפשות-הפועלות שלו.

כלומר: ש"י עגנון אינו רק אפיקן, לא רק בונה פריסקה אדירה של חיים מסיימים, אלא הוא דן ושופט את החיים האלה, בוחנם ובודקם, מבקר אותם, וכוונתו — לחנך ולאף, לעקור-מן-השורש תכונות וסגולות ולהקנות תכונות וסגולות, הכל לפי הענין; וגם בכך יש לראות בש"י עגנון איש המסורת; כל כתיבה אינה ראוייה לשמה אם אין בה — מוסר-השכל.

ולא רק תכניו — הומוריסטיים מובהקים, אלא שגם סגנונו המיוחד, מלכתחילה, יש בו משום הומור, הומור באמצעים של "חיקוי" לשון הדוברים, מעין שחקנות, רחמנא ליצלן, — לא בגלוי ולא על במת-משחק, אלא בחשאי, — בעדינות, ממש באצילות, בדרך של חיקוי תנועות, של חיקוי קול, — בשירטוט קל, קל שבקלים, והיא היא דווקא תכונתו הטובה של ההומור.

ש"י עגנון — מספר הומוריסטי, — זה שמו זהו תכנו של ספר, שמן הדין כי יכתב עוד על-ידי מבקר בעל טעם, שיהיה גם חוקר חכם ומעמיק.

ג

אלה הכותבים ומכריזים על ש"י עגנון כעל סופר-דתי דווקא — עשויים להטעות קוראים, אשר יהיו סוברים, כי האיש הוא מעין סופר המתכוון לעשות נפשות לדת ישראל.

אמנם, ש"י עגנון — מספר דתי הוא, ומוטב ונכון יותר לנסח ולומר — מספר של הדת; ואין כמוהו מספר ואמן, שהציב יד מכוח אמנותו האפית דווקא, — למנהגי ישראל, לבתי-כנסיות, לתפילות, ללומדות, — אלא שהוא בעיקרו מספר ככל המספרים — הוא מספר על חיי אדם באשר הוא אדם; הוא בפירוש מפורש מספר של יצרים, יצרים רעים כיצרים טובים.

כמעט על כל יצרי-אדם מספר ש"י עגנון; את כולם ראה ובכולם הבחין כאשר הבחין, אבל על ארבעה מהם סובבת הולכת יצירתו הספורית, הלא הם: (א) יצר השליטה — על יצרי הקטנים יותר; והתנשאות וההתנצחות, שאתה מוצא עליו בכל סיפורי ש"י עגנון, החל מ"הכנסת כלה" כישראל-שלמה ועד אחרון הספורים, הגדולים והקטנים, וזה עיקרו של העסקן (עסקינסון וכו'), וזה עיקרו של "ספר המדינה".

(ב) יצר המין, או יצר האהבה, שש"י עגנון נתן לו ביטוי בסולם גבוה ורב-שלבים, ואף קבע לו ספר שלם שקראו בשם "ספורי אהבים", ובעיקר בספרו "שבועת אמונים", שהוא ספר אהבה יהודי מקורי, והוא סיפור, מעין רומן-זוטא למופת.

(ג) יצר האכילה, שש"י עגנון מעלה אותו לדרגה מכובדת, שיש לתת את הדעת עליו, והוא מצוי, בצורה זו או אחרת, בכל סיפור כמעט, ואתה מוצא בקיאות רבה במאכלות, בחדר המבשלים, במערכת כלי בית; והדברים מסופרים בחיוניות וגם באירוניה, כדרכו של האמן.

(ד) יצרי-הספר, או יצרי-הלימוד-והעיון, שהוא יצר, שרק ש"י עגנון הבחין בו, שהוא יצר יהודי מיוחד, והקדיש לו עמודים רבים וראויים להתכבד, ואף קבע לו סיפור שלם בשם "ש"ס של בית זקני ז"ל".

• • •

ולבסוף, הערה קצרה:

חבל שאין הרבה פרסי-נובל בעולם, שאם כן — היו מתרבים והולכים הקוראים ושומעי-ההרצאות, ואילו המבקרים והמרצים היו מתעשרים גם הם, כלומר מקבלים מעין פרס-נובל, ולו פרס זוטא, וגם זו לטובה.

שלוש שיחות על היהדות / סוף מעמוד 67

למלא יעוד מדעי או מינהלי. האין מחייבת היהדות מאמץ חינוכי רב ככל שניתן? המאמץ בולע, כמובן, את זמנו. עד חמש אחה"צ עסוק הילד בביה"ס-המכין, ולאחר-כך ימשיך בלימודיו בפאבליק-סקול. כאשר חוזר הביתה תוכפים עליו שיעורים, והכרחי ללמדו קצת נגינה, ולאחר הכל, אסור למנוע מהילד מעט נופש ובידור. הדבר עשוי לשבש את איזונו הנפשי. הלא כך? מה לעשות, נאנח בן-שיחי, לא נשאר הרבה זמן ליהדות, אם רוצים לעמוד במיבחנו של המירוץ המודרני.

אמרתי מה שאמרתי, ושתקתי במקום ששתקתי. בליבי הסכמתי לבן-שיחי, שאם מתגוררים יהודים בארצות הגויים, מעצם אופיים וממהות "יהדותם", לשאוף אל צמרות החברה הגויית. אחרת, מה יעשו שם? ולשם מה מתערבבים ביניהם? אשר ליהדות, אכן אין זמן עבודה בנסיבות אלו.

ראשיתו של עגנון

(פרקים מעבודה)

מאת א. ר. מלאכי

א

התחלתו של עגנון, והוא אז נער בבוטשאטש שבשוב עיר מולדתו, היתה בעת שבעתונות העברית בגאליציה התחילה איזו תסיסה להתחדשות והתנערות, לבנין ויצירה, התמודדות כוחות ועידוד כוחות, גם רצון להשתחרר מהשפעתה של הספרות העברית ברוסיה ומאפוטרוּפסוּתה של זו; להראות שלא בזויה ועניה ודלת-כוחות ספרותיים היא גאליציה העברית, כִּי־אם עוד כוחה אתה ולשדה רענן הוא. סופרי גאליציה העלובים, הצנועים והביישנים צריכים להרים ראש ולזקוף קומה, לא להתבטל בפני אחיהם ברוסיה להכיר בכוחות עצמם ולהראות שאינם נופלים מהסופרים ברוסיה, ויוציאו גם הם פרי הילולים לברכה. במגמה כזו, או במעין מגמה כזו, ערך ש. מ. לזר את עתונו „המצפה“, שהתחיל להופיע באיר תרס"ד, וגרשום באדר את לוחותיו בעברית ובאידיש.

מגמה זו מורגשת היתה עוד בסוף שנות השמונים, בעת ששאלתיאל איזיק גרבר התקנא בסוקולוב, וניגש להוציא את „אוצר הספרות“, שבעריכתו טיפל במקצת ראוּבֵן אשר ברודס ואשר יל"ג השתתף בו בשיר. אבל „אנחנו נכיר בו כרגע את משכילי גליציה“, כפי שכתב פרישמאן בסילסול־יחן את בקרתו על מאסף זה ועל סופרי גאליציה, והספרות העברית בגאליציה בכלל, בפיליטונו „גם זה לנו, מאסף“ ב„היום“ של קאנטור. וקינא פייביש מלצר הכהן את כבוד סופרי גאליציה, ובמאמרו „הספרות העברית וסופריה בגאליציה“, ב„אוצר הספרות“ כרך ב', הוא מעדיף במקצת את סופרי רוסיה על הגאליציאים, ועם זה גם יאמר: „מעבר מזה לנו חכמים וסופרים אשר בהם נוכל להתפאר גם נגד רוסיה, נושאי דגל הספרות והמחזיקים במעוזה בגאליציה כולם המה בעלי פנים, ודי לנו אם נחשוב את החכמים: מור"ש בובר, הר"ש רובין, שזח"ה, הר"א קרוכמאל, הלל כהנא, מו"ח, זה"ל, גולדנברג, אה"ל, שפרלינג, ישראל ראל, סאמואלי, בנימין זאב ווילר ועוד ועוד והחכמים האלה יתמכו כמעט את כל המכ"ע היוצאים ברוסיה בפרי תגובתם ובלי עזרתם לא יכלו להחזיק מעמד“.

ב„ספרי שעשועים“ של איצי פרנהוף כבר היה משום נסיון ליצירת ספרות עברית מקומית בגאליציה בתקופת התחיה, תחיה ציונית ותחיה ספרותית באמצע שנות התשעים. מושפע מ„ספרי־אגורה“ של בן־אביגדור הוציא פרנהוף חוברות זעירות, בעלות תוכן קל וספרות קלה — שירים וספורים, מכתמים ובדיחות, ביאורים ופירושים לתנ"ך וכדומה, והחומר כולו, מלבד השירים, נדפס באותיות פטיט זעירות, ובחברות גם השתתפו פרץ וטשרניחובסקי, בריינין וברדיטשבסקי, קלחנר וסלושץ. וקלחנר גם כתב מאמרי בקורת נלהבים על „ספרי

שעשועים" אלה ב"הצפירה". בחפצו לראות בהם התחלה ליצירת ספרות עברית בגאליציה. ברנר הזכיר את מאמרי קלזנר אלה ברשימותיו "מן הספרות הגאליצאית", ב"רשפים" (חוברות ב', ד'), בהן ביקר קשה את "מאגדות החיים" של פרנהוף ומחיי הקראים" של פאהן. ברשימותיו גזר ברנר כלייה ממש על הספרות העברית בגאליציה, דבר שלא עשו גם פרישמאן, ברנפלד ואהרנפרייז. כתב ברנר: "בספרות העברית שבגאליציה... האמנם, אם יקרא "משכיל" גליצאי את הערתי זו, ספק אם יבינה. "המשכיל" הגליצאי לא יסכים לך, שאין אף זכר לספרות עברית בגאליציה. ראו, למשל, את המאמרים הראשיים ב"המצפה" היקר ותמצאו לעתים קרובות התרעמות על "האפרוחים בני רוסיה", שמכיון "שהם מתרגמים או מחקים מה מספורי גורקי וטשיחוב", הם מתנשאים בלכם עליהם, הגליצאים, בוני הספרות העברית בגאליציה"...

רשימת ברנר נכתבה ונדפסה בתרס"ט, ובאותו זמן פגע גם ברדיטשבסקי בספרות זו ובנושאי דגלה.

ש. מ. לור לא עבר בשתיקה על פגיעות אלה. בחימה עזה השתער על ברנר, הגן על כבוד סופרי גאליציה וגם על כבודו וכבוד עתונו נלחם ובתכסיסים בלתי נימוסיים. לזר, שנסתבך אחר-כך בענין ביש — הוצאת לעז על ש"י איש הורוויץ, חשב גם את מלחמתו בברנר כ"מלחמת מצוה", ונתגיסו למלחמה זו סופרים אחרים.

אל המערכה יצא עוד סופר אחד שעל השבט הגאליצאי התחשב, ולא בדברי פולמוס, כי אם בהערכה חיובית על סופרי גאליציה מן ר' נחמן קרוכמאל ועד האחרון שבאחרונים, ברשימה קצרה "דור שלשים — דור צנוע" שנדפסה ב"הפועל הצעיר" (שנה ב', גליון 15; י"ד סיון, תרס"ט), הראה על תרומתה של גאליציה לספרות העברית בימי גדולתה, בתקופת ההשכלה, ובימי המעבר לתקופת התחיה. "בתוך הארג" — שם כולל לרשימותיו ב"הפועל הצעיר" וברשימתו זו — חוטי-משי ארוגים, ולתוך גבני הגשמה הישראלית בגאליציה חתר, העלה ניצוצות ותיאר את גדלם וסגולותיהם של גאוני הרוח שנתנה כנסת ישראל בגאליציה, תום-רוחם וצניעות-נפשם; הסביר את הסיבות שהביאו לטישטוש דמות הספרות העברית בגאליציה. הזכיר שמות, ובסקיצות מינאטוריות העריך את ערכם של כמה סופרים לפי דורותיהם. כך יאמר: "דור סואן עלה על הבמה — דור של פובליציסטיים, מבקרים והוגים כברנפלד, טהון, אהרנפרייז, ניימארק ומאלטר — הם נציגי הדור, וכבר פעלו מחוץ לגאליציה, אבל — — "דור שלשים, דור צנוע מטפס ועולה", ונציגיו הם תוספאי, אברהם בן-יצחק, מרדכי בן יחזקאל, א. מ. ליפשיץ וש"י עגנון. את עגנון יזכיר הסופר אחרי התוספאי ולפני אברהם בן יצחק, והוא כותב עליו: "דתיות — — זו נטועה גם בהפייטן שבחבורה זו: ש"י עגנון. הרבה דברים פרסם ובעיקר לא פרסם רק "עגונות". נכר בו ערכוב השפעות ואולם כשרונו גדל מתוכו, על אף כל ההשפעות. כחו וגבורתו על הקו הגובל שבין חיי הגשמות וש"י עולמות היש".

"גורו לכם מפני הגליצאים!... — — — גורו לכם מפני גאליציה!"

מסיים מחבר הרשימה הפיוטית הזאת, שהיא שירת-הלה לגאליציה וחזון עתידה

של „גאליציה הצעירה“ בספרות העברית, והוא אחד מהמעולים בחבורה זו — ר' בנימין שלנו.

ב

„הרבה דברים פרסם עגנון, והם שקועים בעתונות העברית והאידיש בגאליציה. שמשו לו אכסניות ראשונות „המצפה“ של לזר, „העת“ העברי ו„טאגבלאט“ האידי של באדר, „הירדן“ ו„הוועקער“ של אלעזר רוקח. שיריו האידיים כדברי הפרוזה שלו באידיש לא ראיתי. „הוועקער“ איננו בנמצא בספריות שבכאן. השנה הראשונה של „טאגבלאט“ נמצא במיקרופילם במחלקה היהודית של הספרייה הציבורית בניו-יורק, ובאותה שנה אין כלום משל עגנון. על שיריו האידיים של עגנון ב„וועקער“ דבר זה עתה יקב גלאטשטיין במאמרו על עגנון ב„אידישער קעמפער“, לפי מאמרו של דוב סדן על עגנון. לצערי לא עלה בידי לראות שוב, בשעת כתיבת מאמר זה, את מחקרו של סדן על תקופת ראשית עגנון, שבו גם עמד על שירי עגנון ב„המצפה“, ואיני יודע אם הניח גם לי מקום להתגדר, ואם אינני מכניס „תבן לעפרים“.

„המצפה“ התחיל להופיע, כאמור למעלה, בר"ח איר תרס"ד, ובגליון הרביעי שיצא בכ"א באייר, בא בראש העמוד השישי, בין מדור הכרוניקה „מקורב ומרחוק“ והמדור הספרותי-מדעי „משדה הספרות והמדעים“, שיר „גבור קטן“, בחתימת ש"י טשאטשקיס. אין זה שירו הראשון בדפוס, אבל דברו הראשון בעתון. לפני שירו זה כתב הסכמה בדרך שיר על ספר „מנחת יהודה“ לר' צבי יהודה גלבארד, שנדפס בשנת תרס"ג במונקאטש. לא ראיתי את הספר ולא זכיתי לראות את שירו זה של עגנון שחיברו בהיותו בן ט"ו.

השיר „גבור קטן“ נכתב בל"ג בעומר תרס"ד, כפי שרשום בשולי השיר. וכבר מסרו בשם עגנון שתאריך ל"ג בעומר הוא סמלי לו — בו חיבר את השיר שפתח לפניו את שערי העתונות העברית, בל"ג בעומר תרס"ט עלה ליפו ובל"ג בעומר היתה גם חתונתו עם אסתר מארכס (אחות הפרופ' אלכסנדר מארכס). וסמלי הוא סימומו של השיר: „עוד לעמך תראה נפלאות“. השיר, שיר-ילדים, קצת תיאורי-טבע בבית הראשון וחרוזי שני הבתים האמצעיים — תיאור עלילות „הגבור הקטן“, ילד קטן יורה בקשתו חצים כלפי השטן —

מוריד קשתו ומרימה	ועל שפתיו שחוק נקמה,
לכל פאתי-רקיע,	רוממות-רוח יביע.
ויספר המשורר:	

ואלפי עינים יציצו ממעל
ממרוט יתמלטו דמעות

והוא מכריז:

ילד קטן! שגיא כח!

עוד לעמך תראה נפלאות.

אמנם לא ילד קטן, כי-אם עלם רך בשנים היה המשורר בכתבו את השיר, וכעבור חמש שנים נתגלה בדמות עגנון ו„לעמו תראה נפלאות“. בילדותו כבר פייט עגנון, חרזו חרוזי-שיר וכתב סיפורים, אבל הופעת

„המצפה“ עוררה את רוחו ודחפה אותו לעלות על במת הספרות. מתשובת המערכת אליו ב„ארגז המכתבים“ באותו גליון שנדפס שירו „הגבור הקטן“, נראה שיחד עם שירו זה צרר עוד שירים, ואף הציע הצעות והיתנה תנאים. כותב העורך בתשובתו: „ש. טש. בב. נסכים. אך שמור מוצא פיך. את השירים קבלנו; אך שבענו. לשירים גדולים אין מקום כלל“.

„שבענו“ — אולי השפעת רוב טובה ואנו שבעים מריבוי שירים.

ב„ארגז מכתבים“ של „המצפה“ אנו מוצאים עוד תשובות לעגנון. תשובה קצרה בת שתי מלים: „לכשיפנה מקום“ באה בגליון ט' (כ"ז סיון, תרס"ד). שמעידה על סקרנותו של העלם המשורר לראות את שירו בדפוס. והתשובה בגליון ט"ו (י' אב, תרס"ד), איננה ערוכה בצמצום-מלים ובה גם הזמנה מאת העורך לכתובה ורמו שרצונו בקצרות ולא ארוכות. וכה נאמר בתשובה זו: „ש"י טש. בב. הואל נא לכתוב ויקובל בתודה, אבל בלי אריכות — הכל לגליון אחר“. כלומר: שהשיר (או חומר אחר) יכנס רק בגליון אחד. יש להעיר שלור הקפיד בכלל לפרסם ב„המצפה“ שירים קצרים וזאת היתה דרישתו מכל המשוררים. ב„ארגז מכתבים“ בגליון י"ב (י"ח תמוז, תרס"ד), הוא חוזר על דבריו בגליונות קודמים: „לשירים גדולים אין מקום בשום אופן. עניני הגליון רבים והמקום צר“. בהודמנות זו ילמד למשוררים מתחילים לקח בחיבור שירים בדברים אופיים מכוונים לחרוזי גאליציה משכבר הימים: „נעיר בזה להמנסים כחם בחבור שירים, כי עיקר השיר אינו הלשון היפה וההברות השוות והשקולות בסוף, עיקר השיר הוא רוח השירה, על כן אל נא יתרעמו אלה ששיריהם לא יתקבלו“.

ובפיליטון של אותו גליון, שבו באה הערת-לקחו של לזר לכותבי שירים, נדפס השיר „דום“ בחתימת ש. י. טשאטשקיס. שיר קצר, בן שלושה בתים, והוא מצויין בצמצומו ובקצב מליו. ימי האבל הלאומי, חורבן הארץ וחורבן העם, הישרו עליו רוח לכתובת השיר. אין תאריך כתיבתו. אבל הוא נדפס ב„בין המצרים“, ושתיקת-אלם ממלאה את הנפש ומכבידה על הנשימה, בלי להוציא מלה ולהשמיע קול. „דום“ — צו המשורר:

אל זמר, אל שיר,
אל תזמר אל תנגן,
כנורי נא דום!
כי רע לנו היום.

„רע לנו היום“ הוא חוזר בהתחלת הבית השני, בו יטעים ש„הימים ימי אבל“, ו„ימי אבל הימים“ חוזרים בהתחלת הבית השלישי האחרון, בו את „חורבן האומה“ יזכיר, ויסיים:

אל נגן, אל שיר,
יד לפה נשימה.

ובאותו גליון נדפס גם מכתם קטן שלו, בן ארבע שורות, עקיפת-לעג כלפי החסידים שמשנאתם להשכלה „הפקירו“ את בנותיהם ושולחים אותן לאסכולות — חזון ידוע בגאליציה בימים ההם. אין מהחריפות שבאפיגרמה במכתם זה, אבל יש בו מהשעשוע. ואני מוסרו בזה:

המואביס צררו לבני ישראל בנכליהם,
 על כן הפקירו להם בנותיהם לעשות נבלה.
 והחסידיס ישלחו לבית הספר בנותיהם,
 יען כי ישנאו את ההשכלה.

בשיר „דום“ אין המשורר קובל. רק הד אנחה קלה „רע לנו היום“
 התמלטה מפיו. דממת אבל ירדה עליו ועלטה את נפשו. דום הוא קורא לכנורו
 ולנבלו. ואילו שירו ירושלים, שגם הוא נדפס בימי האבל הלאומי (גליון י"ד;
 ג' אב, תרס"ד), מלא געגועים על ירושלים וברוחו של ר' יהודה הלוי תשתפך
 נפשו. כבר הרגיש עגנון שזאת העיר ירושלים, עיר הקודש, לב האומה ומשוש
 האומה, תהיה גם עיר עזו, והוא יארוג לה שירים ואת קדושתה יתאר.
 שיר האהבה לירושלים, מזכיר במידת־מה את הסירנאדות — שירי ציון
 המלאות רוך־נפשי של דוליצקי בתקופת חיבת ציון. באותם הימים היה בוודאי
 גם שירו של עגנון מתקבל כשיר ציוני, היו מחברים לו מנגינה ושרים אותו.
 אבל עשה עגנון „תיקון“ לשיר־נעורים שלו זה, בשמו אותו בפי ירוחם מגבורי
 „אורח נטה ללון“ (עמודים רס"ה־רס"ו), והוא שר אותו בהתלהבות, בגעגועי־
 נפש ובהרמת קול. ב„אורח נטה ללון“ ניתן השיר בשינויי־לשון קצת, ואני
 מביאו בזה כפי נוסחו הראשון ב„המצפה“:

אהבה נאמנה עד שאולה	קריה נשגבה, ירושלים,
אשבע לך, אריס ידי השמים.	ששוני את בעת צרתי,
כל אשר לי פה בגולה	לא אשכחך כל עודי בחיים,
אתן כופר בעדך, ירושלים.	כי אך רק היא נחמתי.

גם חיי, גם רוחי ונשמתי	אהבה נאמנה עד שאולה
אתן בעדך עיר הקודש.	אשבע לך, אריס ידי השמים,
זכרונך אעלה על ראש שמחתי	כל אשר לי פה בגולה
ביום חג ומועד, שבת וחודש.	אתן כופר בעדך, ירושלים.

איזו אהבה לירושלים נובעת מחרוזי השיר הזה — שיר־אהבה ראשון
 של עגנון לעיר הקודש. אסיר ציון ואסור בכבלי הגלות בשבוש. מתאזר להשתחרר
 מהגלות ולצאת לציון. כיסופי ר' יהודה הלוי ודוליצקי עולים מחרוזים אלה
 ומובע בהם המוטיב של הבריחה מהגלות („כל אשר לי פה בגולה אתן כופר
 בעדך“). מוטיבי גאולה ואנטי־גלות אנו מוצאים בשירו „לאור הנר של חנוכה“,
 שנדפס בגליון ל"ה של אותה שנה (א' טבת, תרס"ה). למראה הנרות הדועכים
 והשלהבת הכהה, עלו זכרונות ימי קדם לפניו, הימים „בהיותנו עם עלי אדמות“,
 נזכר במכבים גבורי האומה, אלה ש„לריב ריב עם עם מידי זדים רבים“.
 דמות המכבים הביאה שמחה בלבו, אבל עד ארגיעה הופרה שמחתו בזכרו במציאות
 הכעורה — שפלת הגלות, ו„בכאב ואנחה“ קרא:

רבונו של עולם איככה	עד אנה תכלינה עינינו?
זנחתנו בגלות הארוכה?	עד אנה לא תעלה ארוכה?
שאלת למה זנחתנו ומדוע עזבתנו? נוקבת עד תהום נפשו של המשורר.	
לישועת ה' יחכה ותחכה האומה כולה — אבל עד שתבוא התשועה אין כחו רק	
להיאנח ולקונן, לבכות ולהוריד דמעות —	
ואתאבל ואקונן מר.	דומס דועכים הנרות
בכיתי על שפלות האומה.	ומפיצים אור קמעה.
ולמנורת החנוכה התגלגלה	מה ידלוק עוד במנורה —
ותטף מעיני דמעה.	השמן? לא הדמעה.

שירי עגנון ב"המצפה" הם שירי־חג. גם לחג הפסח נתפרסמו (בשנה ב', גליון ט"ו־ט"ז; ג' ניסן, תרס"ה) שלושה שירים קטנים שלו («קודם הפסח», «בליל פסח», «שאלות»), שיש בהם קצת ציוריות וקצת הומור, והם בבחינת פרפראות. השירים שהוזכרו קודם חדורים מוטיבי גאולה — וגעגועים על ארץ־ישראל. ואילו בפרוזה שלו — הספורים והפיליטונים שנדפסו ב"המצפה", «הירדן» ו"העת" אין שום נגיעה לארץ־ישראל. נושאייהם לקוחים מהמציאות הריאלית, תיאורי־חיים בבוטשטאטש־שבוש. על הפרוזה שלו בעתונים אלה אכתוב בפרקים הבאים.

ואני מסיים את הפרק הזה בכתבה שלו מבוטשטאטש על אבל הרצל וההספדים עליו בעיר זו, שנדפסה ב"המצפה" שנה א', גליון ט"ו (י' אב, תרס"ד).
חו לשונה:

«גם בעירנו הספידו את גדול ישראל ד"ר הרצל ז"ל שתי פעמים בביהכ"נ. בפעם הראשונה נשאו מספד מר י"ב שפירא ור' צבי שטערן ובפעם השנית מר ליבוש פריעד, הרב ד"ר רוזנמאן והמגיד הידוע ר' משה פרידמאן מקובנא, בשעת המספד היו חניות הרבה סגורות. על בתים רבים התנוססו דגלים שחורים. ש"י טש"».

שורות־פרוזה ראשונות בדפוס של אמן הפרוזה שלנו.

סיפור עגנוני למופת

(האם סיפור „תהילה” קושר כתרים למסורת?)

מאת ד"ר אפרים שמואלי

א

הסיפור „תהילה” הוא סיפור למופת, היוצא ללמד יפה על שאר כל סיפורי ש"י עגנון, ועל כל פנים על רבים שכמותו. יש ב„תהילה” מיווג נאה של ריאליזם ואגדה של פולקלור ואמנות, ורובם של סממני היצירה של עגנון. כללו של דבר, יש לראות בסיפור זה יצירה לדוגמא, לא נובלת של סיפור ולא פרי שלא הבשיל כל צרכו, ככמה סיפורים אחרים של עגנון. ביצירה מעולה זו מקופלת גם הפרובלימטיקה שעגנון עוסק בה כל הימים במתכוון ושלא במתכוון, לרצונו ולאונסו: ישן וחדש, הקודש והחול והמעברים ביניהם, מה זה גותן לזה, כיצד הוא משפיע ומעניק וכיצד הוא משנה ומקפח, מעלה או מוריד. על כן חשוב ביותר לעמוד על טיבו של סיפור זה כראוי לו. ניתוח הסיפור יגלה לנו, שנתערבבו שלשה יסודות זה בזה, והם כנגד שלש האווירות שביצירה: אוירת השמחה של מצווה הקדושה והטהרה; אוירת הצער והיסורים, הפורענות, הדימוניות, האכזריות; אוירת האמנות, המחברת טהרה וטומאה ועושות שתיהן יריעת אגדה אחת בחן ובנעימות של משחק קדוש.

סיפור המעשה מזכיר סיפור שבחי צדיקים שבספרות החסידית העממית. עגנון מספר שבחי צדקתו, דבר שאינו מצוי ביותר בספרות זו. שם העצם צדקת כמעט שאינו מצוי. יש אשה צדקנית. השם נתמעט כדי תואר והנה כאן לפנינו צדקת ממש. הסיפור פותח כך: „זקנה אחת היתה בירושלים. זקנה נאה שכמותה לא ראייתם מימכם. צדקת היתה וחכמה היתה וענוותנית היתה. אור עיניה חסד ורחמים וקמטי פניה ברכה ושלום. אלמלא שאין הנשים יכולות להידמות למלאכים הייתי מדמה אותה למלאך אלקים. ועוד זאת היתה בה, זריזות של עלמות. אלמלא בגדי זקונה שעליה לא ניכר בה שמץ זיקנות”. ידוע כמה קשה לתאר צדיקים, קדושים, מלאכי ה'. על פי רוב הם יוצאים מתחת עטיהם של סופרים ומתחת מכחוליהם של אמנים — חיווריינים, אווריריים, פורחים באוויר המופשט, בלא בליטות חזיונים של ייחוד אישי. דאגטה הצליח הרבה יותר ב„תופת” מב„עדן”, והקורא ב„שבחי הצדיקים” או „הסיפורים הקדושים” למיניהם קשה לו להעלות דמות מיוחדת לעצמה בעלת קלסתר משלה. אלא כל הסגולות של איש קדוש באות ומתקשרות זו בזו ועושות את הצדיק דוגמא של מעלה נטולה מן העולם הזה, כבהספד. ובאמת חשים אנו מיד בתחילתו של הסיפור, שנכנסנו לעולמה של האגדה העממית.

הזקנה תהילה עושה כל ימיה מעשים טובים, שוקדת על מצוות שבין אדם למקום, ובעיקר על מצוות שבין אדם לחברו, כולה שפע של עשייה טובה.

קדושה, לטובת הבריות, לגדל שמו של הקב"ה בעולם. כל יומה תפילה, צדקה ומעשים טובים בפרהסייה ובצנעה, והכל היא עושה בסבר פנים ובמאור עינים. באווירה זו של המזכה יחידים ורבים דומה לה עיר הקודש ירושלים, החביבה על תהילה כל כך, שאף על פי שהיא עומדת בחורבנה, ורובה שוממה או מיושבת נכרים, המצערם את ישראל, קדושתה מבהיקה מתוכה. היפוכה של תהילה, נדיבת הלב, היא הרבנית, צרת העין והלב, שכולה קיטרוגים ותרעומות, מטריחה על הכל ותובעת בפה.

ניכר מיד, אין הסיפור בא לספר בשבחה של מסורת ישראל*. לא כל העבר ולא כל בני העבר הם במעלה אחת, אלא יש להבדיל ביניהם. לא כל נשי ירושלים צדקניות הן. "יש שהן מזמזמות כדבורים תפילות ותחנונים", ואינן בעלות מעשים טובים. ברבנית אתה מוצא מידות של קינאה וקנאות, נרגנות והתנשאות. לא נברא כל העולם אלא כדי לשמשה.

אמת, הסיפור מעוטר עיטורי שבח לצידקתה של תהילה, ועל כן אפשר שהוא מעורר רושם שהכל כאן הווייה קדושה או כיסופים לשוב אליה. אבל אין זו אלא מראית העין, פרי כוח אמנותו הלעגנית-האירונית של המספר. שהרי לא בלבד בירושלים של מטה, בעולם הנגלות, אין מתום. גם נפש הצדקת אינה שלימה. כנגד הקדושה והטהרה, המצווה והמעשים הטובים, אתה מוצא אמונה טפילה, גסה ונמוכה, המנוולת את נוייה של "מסורת ישראל".

בהמשך הסיפור אנו שומעים מפי חכם מחכמי ירושלים, המכיר את תהילה מימי ילדותו, שצדקת זו היא בת מאה וארבע, וסוד איומם כמוס עמה. אמו רגילה היתה לומר: "כשאני רואה את תהילה רואה אני שיש פורענות קשה מאלמנות ומשיכול בנים". אבל מהי אותה פורענות אין איש יודע. צדקת גדולה זו סובלת איפוא הרבה. חיה עטופים רזי חידה. אמנם אין היא מתנה את צערה. היא עומדת בנסוין וצידקתה אורה ומאירה שבעתיים.

מהותה של אותה פורענות, הקשה מאלמנות ומשיכול בנים, מתבררת בסמוך, כשתהילה מבקשת את המספר שיכתוב בשבילה מכתב אל ארוסה הראשון, שנפטר בו' אדר לפני שנים רבות מאד. במכתב זה היא מבקשת מחילה ממנו על שאביה קרע את "התנאים" ובייש אותו ואת אביו, משנתברר לו, למתנגד, שהללו חסידים הם. ומקחו היה מקח טעות. אנו למדים, ששרגא, או מוטב לומר, העוזן של ביטול "התנאים" כבר נקם בה נקמה קשה ומרה: שני בניה מתו עליה מיתה חטופה ובתה נטרפה דעתה ויצאה לשמד.

(* כדעת כמה מבקרים. ראה באחרונה מאמרו של טוביה פרידמן "נגלה ונסתר ביצירתו של ש"י עגנוני", הדואר, גליון מ' ט' במרחשון תשכ"ז: לאחר שזיהה המחבר את שרגא כמשה רבינו ואת תהילה כאלמנה בת ציון, כ"כנסת ישראל על כל מידותיה הסגוליות ועל כל תלאותיה, הוא ממשיך בלשון זו: "קסמו המיוחד של הסיפור 'תהילה' עולה לקראתנו בכל הדרו הפיזי, כשאנו מטים אוזן לצלילים הכמוסים, להדים הטמירים, שמהם נשמעים לא רק גורלה המר של הזקנה תהילה אלא גורלה של כנסת ישראל — אלמנה עשירה שירדה מנכסיה הרוחניים וכך כל פרט ופרט מקבל משמעות מקיפה". והמחבר מסיים: "ומהו הגורל הקשה מאלמנות ומשיכול בנים, שבהם נתייסרה תהילה? הוזה אומר, ירידה רוחנית המסומלת כאן על ידי לדול חומרי". הדברים רחוקים מלהתקבל על הדעת. יש רושם ברור, כמו שנראה להלן, שגורל קשה זה אינו אלא קבלת הגורל עצמו כגזירה מבונה — האמונה ההמונית הגסה, שנעשתה רוחת ב"מסורת ישראל" אצל קצות העם בהשפעת התסידות.

ב

פורענות זו היא איפוא סודה הכמוס של הצדקת. אין היא מגלה אותו אלא עכשיו, יום לפני פטירתה. מתכוננת היא לקראת מותה ואין היא רוצה להגיע אל „עולם האמת“ מבלי להקדים ולבקש מחילה מאת שרגא בכתב אנוש. יש מבקרים הדורשים את הסיפור כמין חומר לסמלים רבים. על פיהם תהילה מסמלת את כנסת ישראל, שרגא הוא מעין דמות משה רבנו, שנפטר ב־' אדר, שטר האירוסין — מעין התורה, וקריעתו כהפרת הברית או כשבירת הלוחות. הסיפור כולו בא להורות את מידת האמונה והנאמנות, שאדם מישראל חייב לדבוק בבורא ובתורתו ולקיים את מצוותיה באמונה כל הימים.

אבל ראה זה מצאנו: בתוכו של סיפור שבחי הצדקת שתול סיפור אחר, שכולו קדרות, סיפור על קיללת הגורל, על מארה איומה הרובצת על תהילה וביתה, באופן שחייה שכולם לכאורה עשייה עצמית, באמת אינם אלא נפעלים על ידי גזירה שאין לה שליטה עליה, וכל מעשיה הטובים אין בכוחם לבטלה. בהיפוך ממעשה טוביה, מן הספרות הגנוזה, על המת המחזיק טובה למי שעושה עמו חסד של אמת ומחזיר לבנו של זה גמול מעשיו הטובים, רודפים כאן המתים את בני ביתו של מי שביישם. המלבין פני חברו ברבים כאילו שופך דמיהם, ועל כן ישופכו דמיו ודמי בניו ובני בניו. באכזריות של חימה שפוכה פוקדים עוון האב על בני בניו. ואין היסורים והצדקה והמעשים הטובים מכפרים. תפיסת עכ"ם ממש — כבטרגדיה היוונית הקלאסית.

אמנם באותו ספר „טוביה“ מסופר לא בלבד על המת המכיר טובה אלא גם על אשה קטלנית, שרה בת רעואל, שנישאה לשבעה אנשים זה אחר זה, וכל אחד ואחד מהם מת בליל החתונה. „אשמדאי השד הרע הרג אותם בטרם היותם עמה כמשפט הנשים“. השד אוהב את שרה אהבה עזה ואינו נותן לשום גבר לקרב אליה. הוא הורג את כל בעליה בקנאתה לה. אגדות עממיות עתיקות סיפרו, שהשדים אוהבים את בנות האדם. גם הורו כיצד מגרשים את המזיקים. כמו שטוביה גירש את אשמדאי. בסיפור „תהילה“ נשארה מספר „טוביה“ ומשאר אגדות עממיות אלה רק הדימויות בלבד.

אין כאן מוטיב של אהבה שסוכלה ונרמסה, כגון ב„הדיבוק“ או ב„רומיאו ויוליה“ או ב„סיפור פשוט“. אין תהילה אוהבת את שרגא יותר, או פחות, מאשר את בעלה. אשה כשרה מצווה ועושה, בת ישראל עושה רצון אביה. נישואים מביאים לידי אהבה ואין אהבה מביאה לידי נישואים. החטא הוא בסך הכל בהתרת הקשר הראשון, בקריעת שטר אירוסין. גם לא נרמו בסיפור, שמן השמים נגזר, שתהא תהילה נישאת לשרגא, שארבעים יום לפני צאת הולד יצאה בת קול והכריזה שהיא מזומנת לו. כללו של דבר: אין כאן אלא אמונה עממית שתהילה מקבלת אותה כאילו היתה תורת ישראל וגזירה מן השמים. באמת אין זו אלא אמונה טפילה, שאין לה שום יסוד לא בהלכה ולא בהוראות המוסר של יראי שמים. כחו של שטר אירוסין ככחו של כל שטר אחר, אף כי נהגו להקפיד בו הרבה, בעיקר בדורות האחרונים. אמונה נמוכה, המונית, מקלקלת כאן את שורת דעותיה ומעשיה של הצדקת.

בשום פנים אין לומר, שהסיפור בא ללמד על גודל כוחה של מסורת ישראל, של שמירת הברית, ששטר האירוסין הוא סמל התורה מסיני, מידי משה שנפטר ב־' אדר, והעונש בא על שום הפרת אמונים. לא, במסורת ישראל יש הוויה קדושה ויש הווי עממיהמוני טפל של הבלים, יש יקר וזולל. ערכים יקרים מפז, שתהילה מקיימת אותם בגופה ובממונה וסיגים, נובלות של אמונות אמת, שהיא דבקה בהן בעכירות הדעת. אמנם ניתן לומר על תהילה, שצדקת היתה למרות האמונה הטפילה, שהטתה אותה לצד הכניעה לגזירה שנגזרה עליה באכזריות שלא נשמעה כמוה בתורה ישראל אלא באגדה ההמונית ובספרי מוסר עממיים לייסר בהם עמי הארצות.

סיפור זה שבתוך הסיפור מחזיר לתחיה את המחלוקות שבין החסידים והמתנגדים. החסידות גברה על יריביה בכוח ניגונים נאים, דברי תורה עריבים ויראת השמים של הצדיק: "פעם אחת, בליל שבת, אמר המלמד דבר תורה, אחר כך עצם עיניו וניגן זמר גאה וערב, עד שיצאה נפשנו מרוכ מתיקות. שאל בעלי את המלמד, מהיכן נוטלים כל כך הרבה יראת שמים. לחש לו, יסע מעלתו אצל רבינו שיחיה ויקבל כפלי כפליים". — אבל משלא נכבשו הלבבות על דרך "המתיקות", עמדה החסידות ופרצה בהם פירצות וגם ייסרה אותם תוכחת מוסר קשה בכוח כמה אמונותיה, שקצתן חידשה מדעתה וקצתן קיבלה מפי המוני העם וחזקה אותן בנפשו. גם מתיה של תנועת החסידות כביכול לחמו לה, לכבודה, לגדלה ולפארה ולייסדה בקהילות ישראל ייסד היטב. מתיה נוחם עדן עמלים בעולם האמת להחזיר את צוררי החסידות למוטב, אותם או לפחות את בנייהם אחריהם, סופם נוצחים יריביהם. מטיב זה מצוי בכמה מסיפורי עגנון, כגון ב"הנידח". לא מעט גוברת איפוא החסידות מכוח תימרות העשן של אמונות טפילות.

תהילה מאמינה, שמארת אשמה זו רובצת עליה, משום שאסור היה לאביה לבטל את "התנאים" ומשום שבעולם הנשמות מקפידים על כגון דא, ועל כן יש לבקש מחילה מן הנפטר. לכאורה לפנינו צדקת המכוונת את חייה לפי מעלותיה ביראת שמים, באמונה ובמעשים טובים, כולה מקור שופע אקטיביות, מהלכת באור פני מלך מלכי המלכים והנה אנו שומעים שרגליה דשות ערפל מעובה של הרגשת אשמה כבדה, והיא מקבלת עליה גזירה מגבוה, נכנעת לדין שמים, כביכול, ומתה באמונתה זו. כל צדקנותה נראית לפתע, לאחר וידויה, כבריחה ממזל רע, ככפרה על אשמה. ואף על פי שנפשה שלווה על כל פנים לפי מראית העין אתה חושד בה, שיש כאן מין "כפיה" המתבטאת בפעלתנות יתירה לזכות את הרבים, במעשי מצוה מופלגים, בדריכות-מתיחות נפש נירוטית. אמנם המספר שוקד להראות לנו שגם עמוסת אשמה כבדה זו היא נוהגת כאילו היא אדונית לחייה ולמעשיה. היא בוררת לה את יום מיתתה וגוזרת כאילו על עצמה אימתי תסתלק מן העולם. וגם ביום האחרון שלפני מיתתה אין מעשיה בהולים. אבל הקורא מרגיש, שהאמונה באשמה מדכאה את חיותה. בשעה שהיא מתחילה לספר את סיפורה לסופר (כדי שזה יכתוב את האיגרת למת), מיד "הלכה כל שלוותה ולבשו פניה צער

ורגוז". ועד שאתה אומר שהיא מבקשת, לדעתה ולרצונה, להיפטר מן העולם ואומרת תחילה לבקש מחילה משרגא, מוטב שתאמר, שבשעה שהיא חשה שהיא עומדת להסתלק מן העולם, מתגברת עליה אימתה, ועל כן היא מזדרזת ועורכת את בקשת המחילה. מעשה זה הוא פרי הרהורי האימה שלפני המיתה, מעשה שכיב מרע, אף כי לכאורה לא ניכרה בה שום מחלה. אגב, גם הרבנית מתה לפתע, בלא עיבווי מחלה. כל ימיה מבקשת איפוא תהילה לפייס את גורלה ולכפר על אשמת ביתה על ידי צדקה ומעשים טובים, נכנעת ומקבלת את הדין. עכשיו היא באה להמתיק דין זה על ידי בקשת מחילה מן המת, כאילו באופן אישי, פנים אל פנים, כשהיא עצמה מליץ יושר לעצמה ולביתה ולמה שאירע בו.

בשכל הישר ודאי שאין לתפוס אמונה זו, כל עיקרה ניגודו וסותרו של השכל הישר. השכל עומד בפני חידת חייה של תהילה ותוהה על טיבה של צדקת זו: המתפרנסת צידקתה מכוח אמונתה הטהורה והקדושה או מכוח אמונתה הטפילה, מלעילא או מלתתא? היש בה בעיקר יראת שמים עליונה שהיא גם אהבת הבורא או אימה נחותת דרגה בלבד? או שמא כרתו שתייהן ברית בקרבה ונעשו תערובת אחת ואין להבדיל?

ג

דמותה של הזקנה תוארה כדוגמא לאהבת הבורא ואהבת הבריות. אור השכל הטוב מאיר על לבה. כל המידות הטובות נתחברו בה יחד. ואם אמרנו לעיל, שקשה לתאר צדיקים גמורים שיהיו גם עושים רושם של בשר ודם, קדושים אשר בארץ המה, ניתן עכשיו להוסיף ולומר, שהסיפור על העוון והרגשת האשמה, שנשתזר לתוך סיפור שבחי תהילה מקנה לצדקת זו סומק של מוחשיות ומייחד אותה ייחוד של זמן מסויים ואנשים בעלי צורה מסויימת. משום שתהילה האריכה ימים כל כך, כאילו הקפאיה בחייה תקופה שעברה, זו התקופה הסואנת והרוגשת של המחלוקות בין חסידים ומתנגדים בקהילות ישראל, חלקת פולקלור יהודי רב עלילות, היפה לסיפורים.

קשה לומר, שעגנון עוטר בתפארה את מסורת העבר. יש ב"מסורת" זו גם מוץ אשר ידפנו רוח תועה ומתעה. היהדות בנתה עולם של חסד, אבל מייללים בה גם רוחות מעולם התוהו. דומני, שבראש וראשונה אין המספר אלא אמן הקולט את שתי השכבות: זו של הזוהר וזו של האפילה, ועושה שתייהן חטיבת סיפור אחד, שיש בו קליפה ותוך, שדה חמדה ותהום רובצת מתחת.

הסופר, שמפיו אנו שומעים את סיפור חייה של תהילה, אינו דומה לחכם הירושלמי. בהול חכם זה על חידושי תורתו, נתון בתוך שלו, ושוקד על גווילים ישנים ואינו רואה את חידושו של הקב"ה בבריותיו, ובעיקר אינו שם לב לפלא הוויתו של צדיק בארץ, של הצדקת תהילה, לעומתו הסופר הוא בעל לב פתוח וער, אספקלריה מאירה ובית מקלט. הוא קולט את האמונות המזוקקות וגם את סיגיהן. מעשה אמן נהנה הוא ממידותיה הטובות של הזקנה וגם מנועם דבריה, מסבר פניה, מכל חין יקרה. הוא גם נהנה מהשתתפות

הדמיון במיתוס על המת הרודף את החיים, בהרגשת האשמה על שום קריעת שטר האירוסיין והלבנת הפנים, בסיפור על הנקמה מחמת העלבון, בכל אותו סאדיזם של הדמיון העממי, שהוא סוד חייה של תהילה על דרך המאזוכיזם. תר הוא אחרי כל דבר נוי, בין שזה מנווה את ירושלים ובין שהוא מנווה את הבריות או את הקב"ה.

איגרת המחילה נכתבת על נייר טוב, „נייר קיסרי, משומר מאותם הזמנים שהיו עושים נייר טוב“. הכתיבה היא כתיבה תמה, האותיות והשורות מעשה אמנות. הישן היפה, המחובר, עדיף מן החדש, התלוש, הקל, המיטלטל על נקלה, כגון העט הנובע. כל הסיפור בתוך הסיפור שרוי בדמדומים של זהרים וחרדות של משחק רצינות וליצנות. יש בו קריצות עין וקמיצות פה ושאר העויות של גרוטסקה, והוא מסתיים בשחוקה של תהילה: „שחקה תהילה שחוק מתוק ואמרה בנעימה, להיכן אטול את הכד? אטול אותו לקברי, לקברי אטול את הכד עם המכתב, שם בעולם העליון מכירין את שרגא ויודעים היכן הוא. ונאמנים הם שלוחיו של הקדוש ברוך שיגיעו את מכתבי לידו. ושוב שחקה תהילה שחוק מתוק, מעין שחוק של נצחון כתינוקת שניצחה בחכמתה זקנים ממנה“. האמונה הטפילה, תינוקת קצרת שכל זו, כיון שהיא חיה, פועלת ומנצחת, אפשר שהיא חוכמה.

אמנם המספר, אף על פי שהוא רומאנטיקן של הפולקלור החסידי, פותח גם פתח להסברת המאורעות שאירעו בבני תהילה על דרך הטבע. אפשר שלא מתו הללו משום שהעלבון שהעליב סבם את שרגא ואת אבי שרגא. הבן הבכור נחלש מחמת המגיפה שבעיר ומשנפל עליו פחד גדול כשראה אדם אחד הבכור נחלש מחמת המגיפה שבעיר ומשנפל עליו פחד גדול כשראה אדם אחד לובש תכריכים, מעשי ליצנות, נפל למשכב ומת. הבן השני תעה ביער ונפל לתוך הביצה. המת הרודף אותו, כביכול, עשה את מעשהו בדרך הטבע. על הבת שנטרפה דעתה ונכנסה לבית הכומריות, כלומר לבית המנזר, מסופר שהגזירות היו מורותיה הפרטיות בבית אמא והן גם „היו מזמינות אותה לתוך בתיהן“. ובדרך זה נשארה באחד מבתיהן; מציצים אנו ממישור למישור. רק תהילה מחברת את שני הדרכים יחד, דרך הטבע ודרך הגזירה הקשה, שהיא נקמת המתים או מעשה ההשגחה העליונה, האלוהית או הדימונית. ההבלות והחכמה הרישעות והצדקנות נעשו בידי האמן לסיפור מרהיב את הלב ואת הדמיון. אין מקום לתלות בו תלי תלים של סמלים כאילו כל עיקרו אינו בא אלא כדי לרומם, להלל ולשבח את „מסורת ישראל“. כבודה של מסורת במקומה מונח, ותהילה היא דוגמא של מעלה לנשי ישראל צדקניות. היא שבה תמיד יום אחד לפני מיתתה. אבל המספר יודע יפה שלא כל אמונותיה הן כסף צרוף, אלא שאין הוא פוסק הלכות. מנהגי ישראל בודאי תורה הם על פי דעתו וגם אמונות טפילות אפשר אין בהן רע כל אימת שהן מקרבות אדם לעבודת הבורא ולאהבת התורה והמצוות ולאהבת הבריות.

חדרה של תהילה הוא כבית תפילה, שרוי עליו „מעין חנו של בית תפילה“. באמת לבה — בית תפילה, ובתי תפילה ממינם של אלה, שוב (סוף בעמוד 93)

המתח שבסיפורי עגנון

מאת ד"ר יעקב קקוב

יצירתו רבת־הגוונים ורב־הממדים של ש"י עגנון מהווה תופעה חד־פעמית בספרותנו. כמנדלי מוכר ספרים לפניו, יצר עגנון נוסח משלו. הן מבחינת הצורה והסגנון והן מבחינת התוכן.

שרשיו של עגנון נעוצים בעולם הפולקלור והעממיות היהודיים והוא הגדיל לעשות בתיאור עולם זה. אבל לא רק עולם האמונה והתמימות הוא עולמו של הסופר, אלא גם עולמו הראליסטי המודרני של האדם בן המאה העשרים. הוא בחר לו דרך משלו כדי להאיר את נפתולי האדם המודרני ולגלות את ההתרחשויות שמתחת לסף־ההכרה שלו. מבחינה זו יצירתו היא בעלת עמקים ורבדים מרובים; זוהי יצירה שמעניקה משמעות אוניברסאלית לבעיות היהודי והאדם של זמננו.

לכאורה, תהום רבה ומרחק גדול מפרידים בין עגנון, ציירם של החיים היהודיים השלמים בגליציה ובפולין — אותם חיים תמימים שר' יודל חסיד מייצג אותם ב"הכנסת כלה" — ובין עגנון בעל "ספר המעשים" ובעל הסיפורים הארכאיים "עידו ועינם" ו"עד עולם". שהרי סיפורים אלה יסודות ריאליסטיים וסורראליסטיים משמשים בהם בערבוביה, בשעה שלכאורה סיפוריו העממיים של עגנון טבועים בחותם עממי ובפשטות פולקלוריסטית בלבד.

הפרשנות העגנונית, זו של דור המבקרים הוותיקים, המיוצג על ידי ברוך קורצווייל ודב סדן מצד אחד, וזו של דור המבקרים החדשים, המיוצג על־ידי דוד כנעני ואברהם באנד מצד שני, היטיבה להצביע על המתח שבסיפורי הסופר. ביקורת זו נוטה להבחין גם ביצירותיו הראשונות של עגנון את השרשים של התפתחותו המאוחרת יותר, ולראות את הקשר האמיץ בכתביו בין הישן ובין החדש. ומעניין, שלאחר פירסום הידיעה על הענקת הפרס לעגנון, בחר העתון "הארץ", שהמספר תורם לו את דבריו בקביעות, לפרסם דווקא קטעים מן הרומאן שלו "שירה", המטפל בתווי החדש של ירושלים. על־ידי כך רצה העתון להדגיש כנראה, שכוחו של עגנון בתיאור התווה הוא לא פחות מזה של כוחו בתיאור העבר. קו ישר מתוח בין סיפוריו העממיים של עגנון ובין סיפוריו המודרניסטיים הפותחים פתח להבנת גפשה השסועה של המאה העשרים. וניתן לקבוע בלי כל צל של ספק, שעגנון הצליח ליצור מערכת סמלים מיוחדת במינה, שאינה נופלת כמלוא נימה מזו שיצרו גדולי סופרי העולם, החל בפראנץ קאפקה וגמור בג'יימס ג'ויס ובתומאס סטרנס אליוט.

ברומאנים רחבי־היריעה שלו, "אורח נטה ללון" ו"תמול שלשום", הראה עגנון את כוחו המיוחד בסמליות. ברומאן הראשון משמשים לו סמליו אמצעי מסותח כדי לתאר את התפוררותו של עולמה העשיר של יהדות אירופה. סמלים אלה מבליטים את שקיעתה של יהדות גליציה ואת תמוטתם של החיים

השלמים של הקיבוץ היהודי במזרח אירופה. ברומאן השני, שמרכזו העלילה שבו הוא ההווי של תל אביב ויפו של ימי העליה השנייה, מראים הסמלים — וביחוד הפרקים המופלאים על הכלב בלק — על לבטיו של הגיבור הראשי יצחק קומר, שנקלע בין האידיאלים של החלוציות ובין הקנאות הדתית. בשני הרומאנים גם יחד מבליטה הסמליות את התרוקנותו של האדם המודרני מערכי מסורת ומעמידה אותו ככלי ריק המשמש כדור־משחק בידי הגורל העיוור. בן המאה העשרים נכסף למציאות של ביטחון, אבל הקרקע נשמטה מתחת לרגליו והוא עומד תוהה ונבוך. הוא איבד את דרכו בחיים ואינו יודע את הדרך לחוף־מבטחים.

סיפוריו המופלאים של עגנון הכלולים ב"ספר המעשים", על אוירת הסיוט והבלהות שבהם, מדגימים יפה את חוסר־הישע שבחיי גבוריהם. סיפורים אלה מוסיפים ממד מיוחד במינו לפרשת יצירתו של הסופר.

נעיין לדוגמא בסיפור "הדום וכסא", שנתפרסם בהמשכים בעתון "הארץ" בשנות 58-59 ושלל נכלל עוד בכתביו המקובצים. סיפור זה, שהגיבור הראשי שלו מתכוון לעקור מביתו — סמל הביטחון והמסורת — מרובים בו הסממנים האכזיסטנציאליסטיים; עכברים, קוף ותיבת־זמרה ושיר "האין המוחלט", הם מן היסודות הסיטויים שבסיפור המעידים על החלל והריקנות שבנפש האדם המודרני. לבעל־הבית ממתניות אשתו ובתו בתחנת־הרכבת, וכשהוא משתהה בבית בו הוא מתרוצץ מחדר לחדר, חוזרת הבת לקרוא לו. לבסוף לוקחים האב ובתו את חפציהם (מלבושים, תיבה ותמונה מן העקידה) ויוצאים לתחנה. כדוגמת הגיבורים בסיפורים האחרים שב"ספר המעשים" הם תועים בדרך. בלכתם בדרך, האב מעביר לפני בתו את הימים שעברו. הוא מספר לה, כשהיה נשמה התבונן בדורות לראות באיזה מהם יבחר כדי להיוולד בו. לבו נמשך אחר תקופת הזוהר של השופטים ומשום כך הוא מעלה פרטים מרובים על תקופה זו.

ב"הדום וכסא", כמו בסיפוריו המופלאים האחרים מסוג זה, רקם המספר מסכת סמלית־מסתורית. רב הסתום בסיפור סיטי ומזעזע זה. אולם אין לפקפק ברעיונו המרכזי. המספר בחר לו בגישה סמלית כדי להטעים שאדיר חפצו של האב הוא למסור לבתו את המפתחות לעבר העשיר שלנו. מן העלילה המקוטעת ומאוירת־הסיוט שבסיפור מתברר אל נכון שבכך רואה המספר את תפקידם הראשי של הדור ושל הספרות.

הנימה האליגורית שבסיפורי עגנון מוסיפה ממד של עמקות ליצירותיו. אולם המספר הגביר עוד יותר את אוירת־הפליאה בסיפוריו על־ידי יצירת סוג חדש של סיפור, שבו פנה אל העולם העתיק, הארכאי. ב"עידו ועינם" וב"עד עולם" העלה מסכת־עלילה מוזרה על רקע של שירה ותרבות עתיקה. בשני הסיפורים עוסקים אנשים מודרניים בעתיקות. ב"עידו ועינם" מטפלות הנפשות בלשון עידו ובהימנונים העינמיים האבודים. ב"עד עולם" מביא אותנו הסופר לעולם המופלא של בית־מצורעים. הסיפור "עידו ועינם" מספר כמתוך חלום על הביקוש הבלתי מוצלח אחר לשון הארמונית עתיקה ונשבתה. על־ידי

ביקוש זה מתואר בגוונים סוררואליסטיים חוסר ישען של הנפשות העושות בסיפור — ד"ר גינת, החוקר, גמזו, ידידו שעוסק במכירת-ספרים, ואשתו גמולה. ב"עד עולם" מסופר על המלומד עדיאל עמזה, שהקדיש עשרים שנה להכנת ספר על העיר גומלידתא, שנכבשה על-ידי הגותים. עדיאל עמזה מוכן למסור את ספרו לדפוס למר גולדנטהאל. אולם כשנודע לו שכתב-יד עתיק על העיר נמצא בבית-המצורעים הוא הולך לשם כדי לשקוד על כתב-היד ומצטרף למצורעים. דווקא אצל בני עדה זו, שנידחקו מחוץ לחברה, הוא מגלה את האמת. כלום התכוון הסופר לסמל על-ידי עדת המצורעים זו את מעמדו של עם ישראל בגולה, שעל אף קשי-גורלו הוא שומר על מורשת אמת? חידה היא ומרובים הפירושים. אך יהיו הפירושים מה שיהיו, הסופר בחר להוליכנו לעולם ארכיאיי ומרוחק מן המציאות לא כדי לברוח מן ההווה, אלא כדי ללמד על תקופתנו אנו.

הסיפור „עד עולם“ כלול בקובץ סיפוריו האחרון של עגנון בשם „האש והעצים“. שם הספר מעיד על כוונת הסופר להראות על הקשר בין הסיפור המקראי ובין העקידה המודרנית שלנו — השואה באירופה. גם כאן משתמש הסופר בעבר כדי ללמד על ההווה. הסיפור „לפי הצער השכר“, שבו נפתח הקובץ, מעלה את לבטוי של פייטן עתיק, מר ריבי צדקיהו, בכתיבת פיוט על מוטיב העקידה. בלבטים אלה יש בוודאי משום ביטוי למשבר שבנפש הסופר כשהוא בא לתת תיאור אמנותי למה שעבר על עמנו בדורנו.

בסימן משבר זה עומד גם הסיפור „הסימן“ שבמדור „עם עצמי“ ב„האש והעצים“. המספר מתייחד עם עצמו בבית-הכנסת בתלפיות בליל חג השבועות. בשעה שהוא נמצא שם יחידי תוקף אותו רגש של יתמות ובדידות. הוא מהרהר: כיצד הוא יכול לחוג את חג הבחירה אם עירו שוממה ואם היהודים שבה הובלו לטבח? מה ערך לביתו שבנה בירושלים לעומת גודל האסון שהומט על אחיו? והנה המספר נעזר בפייטן רשב"ג שבלייל שבועות היה נוהג לומר אזהרות מפיוטיו. בדמיונו הוא מפליג לבית-המדרש הישן שבעירו בגליציה ומדבר עם „חיים“ השמש. כשהוא מתפקח מחלומו מופיעה לפניו דמות איש היוצא מדלתות ארון הקודש. האיש מציג עצמו כפייטן שלמה ושואל את המספר למעשהו בבית-הכנסת. לאחר שהוא מבכה את עירו שחרבה, רואה רשב"ג בצערו ועושה סימן לעירו בשיר, שכל שורה שבו מתחילה באחת האותיות של שם העיר...

כמו בסיפור על פייטן העקידה כן בסיפור זה מטעים המספר את אחדות גורלו של העם. המאה הי"א, שבה חי גדול הפייטנים רשב"ג, משתלבת עם המאה העשרים. יש כאן מפגש של דורות ושל אידיאלים — ובכך מוצא המספר מקצת תנחומים בזמן מתן תורתנו.

עיקר אמנותו של עגנון באה לגלות לקוראיו בני דורו את המאור שביהדות ושבמורשה העשירה שלנו. בה בשעה הוא כואב את כאב האדם בן המאה העשרים וחושף את לבטי נפשו. בחלק מיצירתו היה לכן לפה ליהודי החדש העומד מוזעזע מול דורו.

ש"י עגנון בין ישן לחדש

מאת ד"ר דניאל י. פילבר

ש"י עגנון בונה גשרים בסיפוריו בין הדמיון והמציאות, הסמל והממשי, הגלות וארץ ישראל. המספר מנצל כל אמצעי אמנותו כדי להשיג את תכליתו. ברצותו הוא פשוט בתכלית הפשטות וברצותו הוא מפליג לעולם של סמלים ורמזים עד שאין השכל הישר, או ההגיון, תופס את הדברים תפיסה ישרה. לעתים קרובות אף הסיפור הפשוט אינו פשוט, אלא טמונות בו טוונות וכוונות-כוונה. אפילו באגדות העממיות הבליע המספר בהן רמזים המתייחסים לא לרקע ולאווירה של האגדה, אלא למאורעות והשקפות התלויים בחזיונות חיים ורוח שצמחו מתוך קרקע תקופתו, או התקופות הקרובות אלינו. כך הוא הסיפור "מעגלי צדק" על הזקן, שהיה עושה חומץ ומרוב תמימותו היה טומן את חסכוניותו בקופה התלוייה לה באיקונין של אותו האיש שבפרשת הדרכים. בכסף הזה שחשך אמר לעלות לארץ ישראל, אלא כשבא להוציא את כספו תפסוהו כמרים שנודמנו ליד האיקונין באותה שעה והושיבוהו בבית האסורים. וראה זה פלא: דמות אותו האיש נתגלה לו בלילה, כשקופה של אבן בידו, והוא שהסיעו לארץ ישראל. כשהגיע למרכז-כיסופיו "חש שאינו מחבק אלא אבן קרה... נשמט ממנו ונפל (מת) לארץ".

עגנון עצמו סיפק את הפירוש לסיפור הזה. הימים היו ימי מתן הצהרת באלפור ואחינו בני ישראל האמינו או שאמנם חסידי אומות העולם יגישו לנו את ארץ ישראל על "מגש של כסף". לא נותר לנו לעשות דבר, כי אם לקרוא לאסיפות ציוניות ולקבל החלטות... מה בא עגנון להשמיענו באגדה הזאת? האיקונין, הוא מובן מאליו, סמל העולם הנוצרי, המטה חסד לעמנו ומזכהו "בבית לאומי במולדתו ההיסטורית". כמה מבני ישראל יגיעו בכוחו לארצם, אולם הישוב לא יהיה בחסדו ישוב חי וקיים... עגנון לא חזה מראש, כפי עדות עצמו, את "הספר הלבן", צמצום העלייה והשתוללות הערבים, אך הוא ידע שאם פקעה סבלנותם לחכות לביאת המשיח, על היהודים לבנות את ארצם במו-ידיהם, ואם לאו ישאר הישוב כגוף ללא רוח חיים.

הסיפור יש בו ענין כשלעצמו, אלא כמו בהרבה מסיפוריו האחרים של עגנון הגלוי והנסתר מעורבים זה בזה והסמלים והרמזים מוסיפים טעם לסיפור, מגרים ומעוררים את סקרנותו של הקורא. ועל הכל — אמנות הסיפור של עגנון שובה את לבנו וכובשתו כיבוש שלם.

וכסיפור זה, כך "מעשה העז" מצטיין בפשטותו, בתמימותו העממית. אך גם בו ודאי מצוי "מוסר השכל", לקח סמלי, שיכול להתפרש אף הוא כצפיית היהודי החרד למשיח, שצפייה שלא נתמלאה. רק הבן מצא את "הדרך הקצרה" לציון על-ידי משיחה זו הקשורה לזנבה של העז. השער לארץ שנפתח לבן, ננעלה בפני האב שעיניו ולבו לגואל-הפלאי.

עגנון אינו בא בסיפוריו רק לענג את הלב, להרגיע את הנפש ולהנעימו בסיפורי מעשיות ואגדה, ודאי שאנו מתענגים על כשרון הסיפור שלו, על תיאוריו המגלים את המציאות לכל חליפות גווניה וכן גם על ההומור טוב-הלב והאירוניה העוקצת. בסיפוריו הגדולים, ובפרט ב"תמול שלשום" וב"אורח נטה ללון" מעמיד אותנו המספר לפני בעיות-החיים ונסיונות-אדם קשים ומרים. שבוש, היא עיירת מולדתו בצי'אן, כולה משובשת. גלה כבוד ממנו והיא ירדה מגדולתה שבימי קדם, כשעגנון היה נער וספג בה מורשת עמוקת-שרשים ושופעת אמונה וכוחות חיים. בית המדרש נתרוקן מלומדיו והספק מכרסם את הלבבות. היהודים המתהלכים בחוצותיה — היאוש מציץ מעיניהם. קשה לצרף עשרה "למנין" בבית-הכנסת שלפנים היה קול התורה מנסר בחללו. נהרסו השתות באותה עיירה שצפויה היתה לאחר שנים מעטות לכליון בידי תליניו של היטלר. פתרון-מה מרמו עגנון בסיפור מפתח בית המדרש שהמחבר ראה חובה לשמור עליו, כי לא נמצא איש שרוצה להתחייב בשמירתו, והמחבר נעשה אחראי לו, אף-על-פי שעומד הוא לחזור לארץ-ישראל, שהרי "למחר עתיד בית מדרשנו הישן שיקבע בארץ ישראל".

ספק אם עולם ישן זה, על כל המסורת העשירה והעתיקה שלו ייקבע כולו כמות-שהוא בארץ ישראל. עגנון עצמו אינו שייך כולו לעולם עתיק זה, שהוא מיטיב כל כך להכירו ולציירו. בו עצמו נתמזג הישן והחדש והוא חי בתוך שני העולמות כאחד. בעצם יצירתו הוא מבקש לגשר בין העולמות האלה. המרחק ביניהם הוא רב והניגודים חריפים. עגנון מתרפק על העבר, על חיי ישראל הישנים והתמימים שבדורות הקודמים, אך עינו החדה הבחינה גם בהם מגרעות וליקויים. כשם שגיבור "תמול שלשום", יצחק קומר, מתלבט בעולם החדש, בארץ ישראל של העלייה השנייה, כך אינו מוצא את מקומו בירושלים החרדית, הקנאית לדת וליהדות קיצונית, היהדות הקופאת על שמריה. אך אם אין עגנון מגיש ביצירתו פתרון שלם למשבר דורנו, ללבטים שמתלבטים בהם הצעירים והזקנים יחד, הרי היא מרמזת על העושר הרב שצפון במסורת הדורות. האדם היהודי בן ימינו מוצא ביצירת עגנון את המפתח לאוצר הגנוזים של עושר זה, שאינו רק ענין לעבר, אלא שיש בו גם כדי להפרות את העתיד.

חשיבות מיוחדת להענקת פרס נובל לסופר עברי בשביל יהדות אמריקה, שנתרחקה מן המקורות העבריים. לרוב אחינו בני ישראל בארצות הברית לא רק שפת המקורות, הלשון העברית, זרה היא להם, אלא שאינם קופצים גם על התרגומים המצויים בידינו מן הספרות העברית, ואף הם כספרים חתומים להם. פרס נובל, ניתן לקוות, יעורר תשומת-לבם של רבבות בני נוער ומבוגרים יהודים באמריקה לאוצרות הרוח והאמנות הגנוזים בספרות העברית החדשה וימריצם לפנות אל יצירתנו המקורית. אם מטרה זו תושג, הרי יותר מחשיבותו של הפרס כלפי חוץ, חשיבותו כלפי פנים.

קליבלנד, אוהיו.

הרהורים בשבעה סעיפים על עגנון

מאת יהודה עמיהי

א

חלוקת הפרס, תרתי משמע, בין עגנון לבין גלי זקש גרמה לסערה קטנה של פירושים ופירושי פירושים, והרי זה כה אופייני לכל מה שקורה בישראל שלעולם אין לך פשט. זוהי מסורת ארוכה של שקלא וטריא על כל שקורה. מסורת זו ("טוב ליהודים או רע ליהודים") מקורה בנימת החשד שמתלווה לכל מאורע יפה. כלומר, חשוד בכל דבר טוב, שמא תתאכזב. חלוקת הפרס הזאת גם העלתה שוב ושוב את בעיית זיהות העם היהודי. העתונות בעולם דילגה, מעשה אומנות של לולין בין המלים, עברית, יהודי, ישראלי, סבל עם עתיק.

לדעתי היה בהכרת שני הסופרים כיהודים (גם אם האחת כותבת גרמנית) משום הכרה בעם היהודי כעם. הדגשה זו היא אולי התוצרת המשנית החשובה בכל החלוקה הזאת, והרי ידוע שפרס נובל בספרות אינו נקי לגמרי משיקולים מדיניים. ואל נשכח את העיקר: סופר מעולה הכותב בשפה העברית זכה לפרס חשוב זה. עגנון זכה בו כסופר. כל הדיבורים על פרס לכל הספרות העברית אינם אלא גימגומי נמושות חששים את עצמם "שותפים" לעגנון בעצם העובדה שכתבו גם הם בשפה העברית. באותו הגיון אפשר לומר שכל תושבי ירושלים זכו בפרס מתוך עובדת ישיבתם עם עגנון בירושלים.

ב

אני רוצה לאמר כמה דברים על מקומו של עגנון. כוונתי למקומו ממש. עגנון יושב בשכונת תלפיות ליד ירושלים. שכונה זו, אחת היפות של ירושלים החדשה אינה כשכונתיה (המושבה הגרמנית, היוונית, קטמון) היפות האחרות שכונה זרה או ערבית ביסודה. זוהי שכונה שהוקמה על ידי מתיישבים יהודיים חילוניים. שכונה אחרת הדומה לה היא בית הכרם, אלא שבית הכרם החביבה נמצאת בתוך מערבולת של התרחבות והתפשטות ולמעשה כבר חדלה להיות שכונת גנים. בתלפיות לא היתה יד ההתפתחות. מצבה הדרומי-מזרחי ליד הגבול מנע ממשקיעים ומשכינים למיניהם להפכה לשיכון נטול אופי, כאילו חש עגנון בשעתו שתלפיות תהיה תמיד שמורה "מהתקדמות". ביתו של עגנון הוא מבצרו כדברי הפיתגם האנגלי, חומותיו החומות מזכירות טירה. חלונותיו קטנים ודומים לאשנבי ירי במבצר. ברושים אפלים מקיפים את החצר. לא הרחק משם עובר הגבול של שטח ההפקר. בהר ממול מתנשא ארמון הנציב העליון הבריטי לשעבר — עתה מפקדת האו"ם. קצת מערבה מביתו מצוי בית קברות צבאי שבו קבורים חיילים יהודים אשר נפלו בכיבוש ירושלים ב־1917. הבית הקרוב ביותר הוא פנסיין

קרונברג, זהו בית מרגוע מיוחד במינו. כולו מטויית בטיח לבן ומחוספס ומסגרות חלונותיו ודלתותיו צבועים בצבע כהה. הרבה פרחים ואילנות שונים גדלים בבית זה שהוא מסביר פנים ומיוחד וסגוני. היפוכו של בית עגנון. בעלת הפנסיון, הגב' קרונברג, היא אשה חזקה ושופעת מרץ והיא מטפלת במבריאים ביד נמרצת ובהומור בלתי רגיל. בדיחותיה הפכו לשם דבר בירושלים, היא ומבריאייה "היקיים" הם ממש דמויות מסיפוריו הארצישראליים של עגנון. בימי קיץ יושב לפעמים עגנון בחוץ ומשוחח קצת עם ידידיו.

ג

לא קל להבקיע את הסגר המבצר הזה. אשתו שליוותה אותו בצנעה בכל דרכו הקשה לפעמים שומרת על שלוות הסופר. כל ביקור בביתו הופך להיות עליית רגל. עיניו של הסופר הן קטנות ומנצנצות בערמה. כתב ידו דומה לכתב סטנוגרפיה ורק מעטים מסוגלים לפענחו. אומרים עליו שעד לפני זמן לא רב היה נוהג לכתוב בעמדו ליד עמוד, בדומה ללומדי תלמוד. מנהגי חייו אלה אינם גנדרנות אלא הומור, אירוניה עמוקה כלפי הסובב אותו.

ד

באותה אירוניה הוא מתייחס אפילו לחסידיו, אלה המפרשים כל אות ואות ביצירתו. לפעמים אלה מסתכסכים זה עם זה ומקנאים זה בזה. אמנות סיפורו היא אמנות של מעשי חסידים. הוא עונה במשל על כל שאלה. זוהי דרך יהודית קדומה. בספריו יש בדיחות פרטיות ורמזים אישיים רבים, אומרים שבכספת שמורים סיפורים שונים שאין הוא רוצה לפרסמם מחשש פגיעה באנשים חיים — ובעיקר באנשים החיים בירושלים.

ה

עגנון הוא אדם בלתי פוליטי. מתוך גישתו המפוכחת והמרוחקת מרחק אירוניה מן המתרחש אפשר להבין זאת על נקלה. עגנון אדם דתי ושומר מצוות אם כי אין להכחיש שיש לו דרך משלו, ושוב מתוך אותו יחס פיכחון כלפי הכל, לא אחת ניסו מפלגות דתיות, אשר הפכו את הדת לאמצעי השתלטות חילונית, למשוך אותו אל שורותיהם או להחתים אותו, כמנהג מדינת ישראל על הצהרות שונות של תמיכה. מי שבקי בחייה הפוליטיים של מדינתנו יודע שלפני כל בחירות מלאה העתונות הצהרות רמות בעד או נגד משהו. והצהרות אלה חתומות על ידי חשובי הישוב ותרבותו. עגנון מסתייג מכל אלה.

ו

לפני הבחירות האחרונות הופיע, לתמהון הכל, מאמר קצר בעתון "הארץ". מאמר זה היה כרוז תמיכה של עגנון בראש העיר איש שלום. יריבו של איש שלום (מפא"י) היה מר טדי קולק (רפ"י, ראש העיר המכהן עתה, על אף כרוזו של עגנון...) הידוע כאיש מעשים וביצוע. עגנון תמך באיש שלום (אפילו — כתב שה' שלח אותו), מסיבה פשוטה שאיש שלום לא יעשה שינויים, ולא יבנה בתים, ולא יסלול כבישים אלא ישאיר את העיר במצב

רדום ובטלני כיאה לירושלים. עגנון חושש מתוך האירוניה שבו, מפני אנשי מעשה המשנים פני דברים, הוא מבקר את המנהיג הגבאי הבטלן.

ז

עגנון חי בשני עולמות. הוא חי במאה הקודמת ובמאה הזאת, הוא חי בגליציה ומצד שני בתרבות גרמנית. גליציה וגרמניה התאחדו לעולם אחד, לעומת ארץ ישראל. כשהוקמה מדינת ישראל הוא נשאר בארץ ישראל, הוא חי בעולם דתי ובעולם חילוני. כתיבתו תמיד אתו, הוא כותב רק על מה שבטוח על ידי שעבר. כתיבתו אורגנית, אין הוא כמותם סופרים המחפשים להם "גושאים" לכתיבתם. יש והם יושבים שנה בין תימנים כדי לכתוב סיפור על תימנים ויש הם חוקרים פרק מסויים בהיסטוריה במשך חדשים רבים כדי לכתוב ספר המעלה דרך סיפור את מה שנדמה להם ולקהל הקוראים כהווי היסטורי נאמן. עגנון לא כך. הוא חי, קולט את סביבתו ומשהה את הדברים בתוכו ורק אחר שהנקלט בו הפך להיות רכושו הוא מעלה את הדברים על הכתב.

זהו הסופר-המשורר האמיתי. ולכן נבין כי תמיד הוא כותב על מה שעבר. לא על מה שעבר לחלוטין כתקופה רחוקה ואקזוטית, אלא על מה שעבר והדיו עוד נמצאים בנו וטעמו טרם פג לחלוטין. מי יתן ויחיה עגנון ויכתוב עד מאה ועשרים כדי שיוכל לכתוב על הימים האלה של שנות הששים שאנו חיים בהם. שנות הינתן פרס נובל לעגנון.

סיפור עגנוני למופת / סוף מעמוד 85

אי אפשר להם לרשעי הגויים שיגזלו אותם מישראל, שלא כמותם בתים בירושלים, שעליהם אומר המספר: "בתים שלא פסקו מהם תורה ותפילה וצדקה עכשיו ערביים וחמורים מכרכרים בהם".

דבר מוצנע היתה תהילה. בת מלך, ומראה כמלאך אלקים. מעשיה הכריזו על צידקת פיזרונה, אבל סודה פנימה היה חצוב מסלעי המגור אשר לרבים ממשכנות ישראל. מתחת לחלקת חמדה נפערה תהום.

מיזוג שני היסודות האלה, מעשה האמן, המקרב אותנו אל פי התהום הפעורה, עושה את הסיפור יצירת מופת, מלאכת מחשבת. אילו פסק בו האמן הלכות אמונות ודעות לכאן או לכאן, היה בהכרח מתחבר למחנה המשכילי או האנטי-משכילי, ומכל מקום לא היה הסיפור נשכר. עכשיו משקלט את רחשי אמונותיו של העם כולם, סולתם ופסולתם כאחת, וחזר והבליטם כראוי, כבאספקלריה מאירה, על דרך סיפור המעשה, יצא מתחת עטו דבר מעולה.

משהו על יסודות וניגודים בסיפורי עגנון

מאת גבריאל פרייל

דומני, שיותר משעגנון מסמל כיוון ספרותי זה או אחר, הוא מעצב בפרוזה העברית את תמציתו של מה שמכנים רוחה של יהדות. לא כדאי וכן «מסוכן» במידה מסוימת, להיכנס תוך ניתוח מפורט של רוח זו; אם אנו עושים כן נאבד אולי בלי דרך. עם זאת, השאלה הנושנה בעינה עומדת: מהו בעצם אותו רוחה של יהדות מהוללת, שחוקרים נכבדים ניסו לפענח את מהותה? מהי האמת שהיא עלולה לגלות לנו?

ידועה לנו, פחות או יותר, התשובה הנושנה גם היא: דת, תורה-מורשה, ארץ ישראל, עברית, לשון-אמא-אידיש וכדומה חוטים רבים מספור נראים לעין וסמויים ממנה משתזרים תוך מסכת-הפלאים ששמה יהדות. מפעלו הגדול של עגנון הוא אולי הפירוש החדש שהוסיף — אם אפשר לאמר כן — בשוליה של היהדות העתיקה. הוא הצליח למזג יסודות מנוגדים לכאורה ולתת להם מעין מתן תואם גמור, צורה אסתטית יחידה בספרותנו. ככל שחשב וכתב — זהה העיקר שבהנחה שלנו — פועלים אי-אלו כוחות מופשטים שמאחים ויחד עם זאת נותנים דמות מוחשת לכל אותם ההסברים שדנים בהם כשהמדובר הוא ב«רוחה של היהדות».

עגנון הוא, ביודעים או בלא-יודעים, אחד הרומנטיקנים הגדולים בספרותנו; כך הוא נראה לנו עם כל ההשגות שהשיגו עליו כריאליסטן מובהק. מי מלבדו בדורות האחרונים נתן תיקון בלתי מפוקפק כזה לתקופות שכבו מכבר? כאילו מתוך רמץ אפר הבזיק בכתביו להט הגחלים של עבר יהודי. והוא עשה כן ברוך שאין דומה לו אולי גם בחוגי «שומרי החומות» שלנו. עוד בסיפוריו הראשונים — הקצרים והארוכים — מורגש שרוך זה אינו מחושב מלכתחילה בכדי לשפץ איזה מיבנה הסטורי; אין כאן משהו מהעמדת פנים שבאה להנציה, אירוע או נסיון שיש לו משום חשיבות חיצונית. הסופר בא כמו להציג לפנינו עולם שקצב לידי מפעם בו; נלווית אליו גם תמימות-לא-תמימות; וזו מצידה מולידה אירוניה קלה, שנכנסת לפעמים תוך תחום סטירה לא-קלה כל-עיקר. ומובן מאליו, דומני, שגם בזה מצוייה «רוח היהדות». ובוצ'אץ' זו — וכן כל הבוצ'אצ'ים האחרות שאבדו תוך מבוכי שנים רחוקות — תוארה על ידי עגנון בריאליות ישרת-מבט, מפוכחת כל-כך שאפילו היסטוריונים מובהקים יכולים ללמוד ממנה. האגדתיות שבחיים ערך היסטורי מדויק לה.

מעניין היה גם «לעקוב» אחר האגדות ספוגות המסתורין של י. ל. פרץ או לעמוד על מהותה של הריאליות החריפה שיצר מגדלי ולבוא מתוך כך למסקנות ברורות פחות או יותר, אם אמנם היתה להם לשני סופרים אלה איזו השפעה על אמנות הסיפור העגנוני.

ועוד הערה שאולי כאן מקומה: ישנם מבקרים שמבקשים וכן מוצאים אפילו באגדות העממיות שבנוסח עגנון מידה ניכרת של רוגזה עצורה או מתרגשת ואי־קבלת דברים שבמסורת הישראלית. עגנון בתקופה הראשונה של יצירתו, על כל פנים, הֵהָן" שלו היה הקובע ולא הֵלֵאוֹ". הוא לא נמנה או עם בעלי השלילה.

אולם אם משימתנו היא דוקא לחפש יסודות שונים מהערכה חד־צדדית זו, אפשר למצוא אותם בלי קושי בדבריו המאוחרים יותר של עגנון, ובמיוחד ב"ספר המעשים" רב המשמעויות. ולא שגם שם הזריות למיניהן צפות ועולות על הכוונות הזרות; אמנם קיימות הסתבכויות לאי־שיעור שבמחשבה ובמעשה, מבצבצים על פני השטח עניינים שבמופלא — אך אין כאן מן השאיפה של קיטרוג והרשעה לכשעצמם.

במשך הזמן התחיל עגנון האמן הפורה והמבשיל למתוח מעין חשבון מאוזן של דברים, כמו רכש לעצמו אמת־מידה של חוויות נוספות וכן מין פיכחון שגיבורי סיפוריו הקודמים ודאי שלא היו יורדים לתוכו. אך מה שלא נאמר, לא נוכל להתעלם מן העובדה שנשימת־מסורין עמוקה מעולם לא חדלה לחדור תוך יצירתו זו, על רוח היהדות שבה, היא אולי הגורם המחלט בעבודתו של עגנון; היא שם נרדף לה.

עגנון הגיע לארץ ישראל בשנת 1907. כבר שם קלט מכחולו בראשונה גונים רעננים, חדשים; שם גם התחיל להסתמן כסופר מבטיח הרבה, מעניין עוד שבפלשתינא של אותם הימים נמשך לאותה עיירה כאובה ואהובה שעזב, לאותה שלימות סמלית חלומה, שמצאה את ביטוייה האמנותי בכמה מספוריו. לאחר שנים, כאילו חזר עליו אותו תהליך: כשגר עגנון בברלין, בשנות 1913-1924, נהה שם בעיקר לא אחרי סביבתו הקרובה יותר, אלא כתב דברים שנושאים היא ארץ ישראל של העשור הראשון למאתנו. מתקבל הרושם כאלו נדד הסופר ממקום למקום בכדי לרכוש לעצמו זווית־ראות מתאימה לו יותר, פרספקטיבה חדשה שתאפשר לו ראייה קרובה — ממרחק.

שוב נתקלים אנו באותה כמיהה שאינה נרגעת ועם מציאותיות חדה כשמיר ומתברר, עד כמה קשה להסביר את טיבה של אותה "סטיליזציה", אותה דרך סגנונית, שכמה מבקרים רואים אותה כתמציתו של הסיפור העגנוני; איך באמת אפשר להבין — במונחים הגיוניים מדובר כאן — את יפיו המיוחד; משיכתו איך ניתנת לביתוח?

יש אומרים לגבי עגנון שתכניו אינם, לכשעצמם, חשובים למדי, שעיקרו סגנון ספציפי. אך אם גם נסכים להנחה שכזאת, זמובן מאליו שהיא מתפרכת מאליה — הלא קסם אמנותו הלשונית של עגנון, כאמור, אומרת דרשני, אם גם ידועים לנו יפהיפה מקורות יניקתו של הסופר; אם גם נביא בחשבון כל חשפעה קדומה או מאוחרת יותר.

דומני איפוא שכל פירוש "מדעי" לא יצלח כאן. אולי תת־ההכרה האסתטית יכולה לנסות ולתת איזה שמץ־של־תשובה. בדרך הרצאתו, איפוא, של עגנון פועלים שני יסודות שמתמזגים באורח־פלא ויוצרים איזו סינתזה של

טבעיות ספונטנית, שוטפת, ועיצוב דברים שהם למעלה מן הטבע. ועוד: מצד אחד עולה על פני השטח איזו אינטימיות חמימה וישירה, ראייה כמו־קרבתנית; מן הצד השני ניכר משחק־מדעת של אדם שהתברך בפיקחות רחבת־תנופה, ואין הבדל באיזו תקופה של יצירת עגנון מדובר פה: תהא זו בוצ'אץ' עיירתו, זה מעיין לא־אכזב של השראה ראשונה; או יהיו אלה גיבוריו טעוני הרפתקאות ומעשים אומללים ב„שבועת אמונים“, „תמול שלשום“, למשל; או אם נראה את עגנון בתפסו את הגרוטסקה, את מהלך־אימים שבעולם עוד בספרו המוקדם בערך, „ספר המעשים“, וכן עד „עידו ועינם“ ועד דבריו האחרונים ממש — בכול נמצא אחת: כל יצירה עגנונית — יהיה הנושא שלה מה שיהיה, תהיה העלילה שלה פשוטה בתכלית, או עתירת סיבוכים — כאילו מהווה מעין סטרוקטורה ממונעת מבפנים, מיבנה שיש לו, אם אפשר לאמר כן, צורה של בלתי־אמצעות עגנונית, מיוחדת בניסוחה.

אשר להשפעות־חוץ בהתפתחותו הספרותית של עגנון, קשה להצביע עליהן. מיותר כמובן להניח — וכן מן המגוון בדבר — שמצב־רוח נוגה־צפוני, האמסוני, מולך כבתוך שלו בסיפורי הצדיקים והשלמים שבמסכת עגנון, ועוד עצם מהותו, למשל, של חוסר־הישע שונה אצל שני סופרים אלה ואין לערבב דברים שאינם מאותו מין בכלל. יחד עם זאת היינו מרחיקים לכת לו קבענו קביעה מסויימת ששתיים־עשרה שנות חיים בברלין לא השאירו איאלו עיקבות בנפשו של עגנון. ויהדות הטובה ואדוקה, זו האידיאלית מצופת־הזהב של ימים עברו, לא היתה... ביכול השמש היחידה שבמסלולה הסתובבו מספר שמשות קטנות, ממדריגה שנייה או שלישית בלבד. קרובים לנפשו של עגנון גם רגשות הניכור והאבדון של האדם החי על אדמות וגם אותו תיאר בצבעים קודרים וללא התפשרות.

האם יש לראות בזה מעין משחק־מסיכות מוזר שהסופר משחק בו להנאתו? האם בא להתעלל במישהו, במשהו? לדעתי מותר אולי לנסח את טיבו של עגנון בערך כך: הוא שעיצב את הכמיהה היהודית, היה לסימלה, נפגע גם מחלומות־הבלהות של מציאות ימינו; עם זאת מהווים הניגודים האמיתיים והמדומים שביצירתו אחדות אמנותית אחת. דוגמא מאליפה לכך הוא ספרו „אורח נטה ללון“. רומן זה, פרי ביקור בעיירת מולדתו בשנות השלושים, היא נקודת־היקוד, אבן־הפינה של יצירת עגנון. עינו תפסה ודמו כאילו חש את זרם הבאות. הקונפונטציה שלו עם האימות שכבר נתבלטו אז כמעט שהקפיאו בו את זכרונות הימים הראשונים, כמו גולו ממנו את התמימות הנושגה שקוראיו הותיקים חיבבו אותה כל־כך. למותר אולי להוסיף שעגנון היה מוכן להתרשמויות מסוימות מבחינה פסיכולוגית עוד בדרכו לאירופה, וכשהגיע התאמתו כל נחושו וחשותיו.

הסיפור — יותר נכון, שלשלת הסיפורים שבספר — הוא מעין בד רחב מאד שמצויירים עליו בצבעים מרטטים וכבדים כאחד דמויות ופרשות־חיים. פשטותם של הדברים חשודה עלינו פה ושם; במיוחד משאנו באים לאפיין או לעמוד על טיבו של הגיבור הראשי ב„אורח נטה ללון“ — שהוא המחבר. תוססות בו אכזבות מרות כל־כך, עד שיש להרגיש שכאילו רוח זידונית פקדה

פגישה עם ש"י עגנון

מאת חיים ליף

כבר בימי הנוער הלך הלב שבי אחרי עגנון. האם היה זה הקסם האגדי שברוב סיפוריו מתקופת יצירתו הראשונה, החן העממי שבהם; הפיקחות המעודנת המבצבצת מתחת מעטה התמימות אף במעשיותיו על בריות חסודות וענותניות; או הנעימה העגמומית-העריבה שבסיפורי הילדות שלו והלך-הרוח הלירי המתרעד בפרוזה הפיוטית במחרות סיפורי האהבה ש"בכפות המנעול"? אלה וכל סגולות היקר של סגנון מורכב ופשוט כאחד, שזור ממקראות, פתגמים, אימרות וצירופי-כיתיים מוכרים-ולא-מוכרים לך, אך האינטימיות שלהם כובשת אותך ואיזה טעם חינני ומשמעות חריפה בהם, אף הנער שתורת הספרות לא היתה מחוורת לו, הבחין והרגיש בהם הרגשה שבלא-יודעים, הרגשה אינסטיקטיבית.

וכך נוצר קשר נלבב בין הנער לבין הסופר חיבה התלויה בדבר.

אותו והיא שגרמה שידו תיגע בכול. כאן עולות בלהבות וכבות חוויות והוויות, מהבהבים זכרונות משכבר וזוועות העכשיו המוחש. עגנון פתח שער-פחדים לרווחה, המפתחות, אם איני טועה, נשמטו מידי אחד הגיבורים שלו (אגב, המושג "גיבור" לא מתאים ביותר לכל אותן הדמויות הצלליות-למחצה שברומן) ובוזה טמונה אולי התשובה הסמלית שבעצם טבעם של פתחים להישאר סגורים ומסוגרים ומפתחות הם רק עדים לתבוסות.

ברצוני אגב-אורחא למתוח קו מקביל עם רומן באידיש שבא לידי בישולו המלא והופיע באותו זמן בערך — הכרך הראשון של הטרילוגיה מאת יעקב גלאטשטיין "בנסוע יאש". אין בזה מקרה כרונולוגי בלבד. בשני הספרים נראה את האורח המבקש בעקבות עבר שהפך למשהו מדומה, להווה הרסני, שלול-נחמה, ההבדל הוא בקצב הדברים הפנימי וכמובן בשיטת הכתיבה עצמה.

לעומת זאת, אינני מוצא מכנה משותף שאין לערער עליו בין קאפקא לעגנון; פה ושם אמנם מורגשת מעין נשימה דומה זו ודאי שהיה בה מאותו היאוש היהודי המיוחד שאין שני לו, אולם מסופק אני אם פעלה כאן השפעה ממשית. אשר לי, ל. פרץ, דומה שקיים איזה דמיון בין האגדות הראשונות שלו וביכורי עטו של עגנון. אך גם זה הוא רושם חיצוני במידה ידועה וממילא אין לבקש סימני השפעה מאוחרת. אם גם נקבל את ההיפותיזה שמשהו כן בא לו לעגנון מידי י. ל. פרץ, הרי לא הנושא לכשעצמו קובע את צורתה ומגמותיה של יצירה ספרותית. הצדיקים והחסידים של פרץ אינם דומים בכלל לצדיקים של עגנון לא מפני חוסר מידות טובות, אלא מחמת שטחיות יחסית בהשוואה לאמנותו של המספר המאוחר יותר. והאמנות האמיתית ותנופתה עזה גם כשהיא מדברת מתוך דממה דקה, ולבסוף היא מגיעה למרכז הדברים היוקר.

בהנאה זו שהפיק כל הימים מיצירתו. וכשגדל הנער והיה לאיש חזק לדרך על אדמת המולדת ועולם היצירה של המספר חי בלבו, ביקש להיפגש ולראות את פני היוצר. בפרט כשעתה היה בידו טנא של שאלות על הגלויות והסתומות בסיפוריו המאוחרים. והרי תלו בהם מבקרים תילי־תילים של דרשות. האם יש אף לסופר רשות לתוות דעה בנוגע לכוונות השונות והמופלגות שתולים בדבריו?

* * *

והנה אתה נפגש עם חביב נעורִיך פנים אל פנים. הפגישה נקבעה מראש בחנות־ספרים מפורסמת ומכובדת. נכנס אתה לתוכה, בחנות זו, באחת הסימטות הצדדיות במרכז הבירה, ולפתע אופפת אותך אפלולית מזוהה. עתיקות כבדה תלויה בחללה. כמתוך עולם הזוי ניתק הסופר מן הספר שבידו. אומר אתה לו שלום ולפניך אדם בעל קומה ממוצעת, פנים חטובים יפה וצעירים הרכה מכפי גילו ועינים ערות, תרות לו, ומסתכלות הן כך מלמטה למעלה ולצדדין, במבט מרומז יותר שבמפורש... ועד שאתה תוהה מה לומר לו ראשונה, הוא מציע לך מיד לטייל מעט בחוצות העיר ולשבת לאחר כך שעה קלה „באוויר הצח“, בגן העצמאות הקרוב. ועד עבודה רבה לו היום: חייב הוא להסתפר. מאז תשעה באב לא גזו את שער ראשו. אף לדואר המרכזי עליו לסור, שהרי לא בכל יום מזדמן אדם בעיר... על כל פנים מוטב ליהנות מריח אילנות ודשאים שבגן מאשר נשאף אל קרבנו את עשן הקטורת באחד מבתי הקפה שברחוב בני־יהודה. חוץ מזה, כתוב מפורש הוא המחייבנו להתהלך בחוצותיה של ירושלים — סובו ציון והקיפוה — ואם כתוב מפורש מזדמן לנו, כלום נדלג עליו ונסיח את דעתנו ממנו?

אומנם קיים עגנון גם את חלקו השני של הכתוב: „ספרו מגדליה“. על כל בית ואתר שעברנו, נתן בהם סימנים. במקום זה שבית קולנוע זה, למשל. עומד, היה במקומו מלון־אורחים ובני חבורתו שלו, של עגנון. היו מזדמנים כאן ומתכננים תכניות לעתיד. וכאן היתה חנות ספרים ובימי הרעש, רעידת האדמה שבשנות העשרים, נחרב הבית והיה למפולת.

ועגנון מרחיב צעדיו. הוא נושא את משא־הזיקנה בקלות של בחור. ממרחק־מה ניראו בני־אדם שחסמו את הדרך בפני עוברים ושבים — צריכים הם ליהודים אחדים כדי להשלים מנין לתפילת מנחה... „נפנה לצדדין“, קרא עגנון, „שהרי כבר התפללתי, וחס לנו לצער יהודים טובים ויראי־שמים בסירובנו“...

* * *

פנינו לצדדין והנה אנחנו בגן, ישובים על גבי אחד הספסלים. זהב בין הערביים פזור לרגלינו ומסביבנו, אורות רכים מסתלסלים מבין ענפי העצים, ומתוק האור וטוב לעיניים. היכל שלמה ממול והכנסת מימין.

— האם היה מר עגנון בכנסת?

— לא עדיין לא הספקתי. הזמן קצר והמלאכה מרובה, ואגב — הצטחקו

עיניו — אם אני לא הייתי בכנסת, הרי אנשי הכנסת שמו עיניהם בספר המדינה שלי ויצרוה בדמות שהעליתי בספרי...

אחר הרצינו פניו והוסיף:

— לא שאני מסולק, חס וחלילה, ממנה, מן המדינה; היא טורחת את עצמה ובאה אל ביתי. התכבדתי היום באורחים חשובים. יום גדוש היה היום. שר המשפטים פקדני בביקורו, אף מבקר המדינה השכים לפתחי וכן בא ראש העיר לראות את פני. אולם לא בביקורים אלה אתפאר. היום באו אלי שמונה מורים והתעליתי על ידם. רואה אני את עצמי היום אדם גדול יותר משהייתי אתמול...

— ומה בדבר הסופרים העברים. האם גם "המשמרת הצעירה" מקורבת אליו. ומה, אגב, דעתו על הספרות הצעירה?

— הרבית לשאול — העיף עלי עגנון עין טובה — איני מבדיל בין זקן לצעיר. היום שותחתי ארוכות עם מ. ש. והוא רך בשנים. אך לא חשתי הבדל בגיל בינינו. ואשר לדעתי על הספרות הצעירה, מודה ומתוודה אני, איני מספיק לקרוא ספרות בכלל. הרבה חובות ליהודי כמוני ולא הגעתי אלא כדי טעימת "כזית" מספרותנו העתיקה. ואיך אבייש את פני זקנינו, גדולינו ומאורינו ואנוע על צעירי הצאן?

— וכלום אין הדור חייב בהמשך ותוספת יצירה?

— ודאי שחייב הוא. הספרות היא סרסור לדעות. וכל שמפרה את המחשבה, בין ישן ובין חדש, צורך הדור הוא.

— אפילו בימי הקולנוע והטלביזיה?

— אפילו בימינו אנו. כלום סילקו בתי הספר את ספרי הלימוד לספרות? ולדידי פסוק בתנ"ך, מאמר חז"ל ומשל נאה במדרש — "מעודכנים" הם כדברי האחרון שבאחרונים...

* * *

אמרתי להטות את השיחה כלפי יצירתו של עגנון. הזכרתי ענין היויכוה בין מבקרינו, שאלה טרחו לתלות בסיפוריו מן התקופה האחרונה פירושים דמיוניים מופלגים, ומצאו סמך לרמזיו במדרשים מופלאים, ואלה יצאו בדברי לעג כלפי פרשנים דרשניים, המגדישים את הסאה בגילוי צפונות ונסתרות בכל פסוק ופסוק בסיפורי עגנון.

המספר היררר רגע ואחר נענה מתונות:

— המחבר עצמו מתכוון לכמה דברים. קשרייקשרים של מחשבות. דמיונות וכוונות חולפים במוחו, ואי־אפשר שיהיו להם לדבריו פירוש אחד. ואם מבקשים מבקרים לירד לסוף דעתו של המחבר — אדרבא, אפשר שהדברים יתלבנו, לו, לסופר, יותר. עתים תוהה אני כוחו של מי עדיף יותר, של המציאות או הדמיון. הנה נתעורר יהודי אחד וקרא לשני ילדיו בשמות סיפורי. עידו ועינם...

* * *

ועד שאני מבקש להציע עוד שאלות, התעורר עגנון ושאל על סופרים עברים באמריקה. ביחוד התעניין לדעת, אם ישנם ממשיכים בין הדור הצעיר. (סוף בעמוד 103)

מחודש לחודש

מדיניות התגמול ופליטי ערב

אולם מיום שקמה מדינת ישראל ומיום שאורגן צה"ל ככוח המגן הבל-עדי של המדינה, שוב אי אפשר היה לקבל את ההנחה, שכוחות בלתי-סדירים יפעלו נגד כנופיות הטרור הערבי, יבואו ממקום שיבואו. ככל מדינה דימוקרטית אמיתית אין מדינת ישראל יכולה להרשות לעצמה את ה"מותרות" של כחות מזוינים בלתי-סדירים לביצוע פעולות תגמול ועור-נשין. צבא ישראל היה חייב לקבל עליו את מלוא האחריות לפעולות כאלה, בין שזה היה נוח ובין שזה לא היה נוח מהבחינה המדינית הבין-לאומית. יתר על כן, גם הממשלה וגם הציבור בישראל היו משוכנעים, כאז כן עתה, כי יש הכרח להשיב על מעשי הטרור והתבלה מצד השכנים הערביים, שאם לא כן יגברו מעשים אלה ויתרבו בצורה שאין לעמוד בה. אולם פעולות-התגמול נתקבלו על הרוב על ידי דעת הקהל בחוץ לארץ כשרשרת של מעשי-אלימות משני הצדדים, בלי שתובן במלואה המיש-אלה הישראלית הכנה: "ביקש יעקב לישב בשלוה" וכו', כשם שהעובדה שישראל רוצה בשלום וביחסי שכנים עם ערב ואילו ממשלות ערב טוענות להמשכו של מצב-המלחמה ולשאיפה ליום נקם ושילום, או למלחמת השמד, אינה באה למלוא ביטויה בהערכת המצב על ידי "הצד השלישי" בארם. יתר על כן, עד מהרה נתברר, כי על בימת ארם היתה ידה של ישראל על התחטונה, גם במקרים שבהם היתה ישראל הצד הנתקף משום שמועצת הבטחון היתה בת-חורין לגנות את ישראל בכל מקרה של פעולת-תגמול של הצבא הישראלי, ואילו במקרי טרור ערבי היה ה"ויטו" של ברית המועצות מוכן בכל עת למנוע גינויה של מדינה ערבית זו או אחרת. מלבד היתרון הנ"ל של אפשרות ההתחמקות מאחריות, שנודע לממשלות

מדיניות התגמול הישראלית כלפי הטרור הערבי המאורגן הועמדה בזמן האחרון במבחן קשה. הקושי העיקרי נובע כמובן מרישומה השלילי של מדיניות זו על בימת הארם ומן ההבדל הקיים בין פעולת כנופיות של טרוריסטים, גם אם הם נתמכים וגם נשלחים על ידי ממשלה עוינת, ובין פעולתו של צבא סדיר כצבא הישראלי, המבצע הוראות לפי הכרעת ממשלת ישראל ובאחריותה. בימי תקופת המנדט מעשי-התגמול נגד כפרים ערביים מתפרעים, מצד "ההגנה" או ארגונים אחרים ביישוב היהודי, היו נתונים בשיווי משקל מסויים של "מכה תחת מכה". שני הצדדים עשו מה שעשו שלא לפי הוראות השלטון ולעתים קרובות בניגוד גמור להן. החשבון היה ברור: אין להניח מעשי-טרור ערביים בלי תגובה, גזירה שמא ילכו ויתעצמו למעלה ראש. אנשי הכנופיות אינם מבינים אלא את שפת הכוח המעורטל, והם מצריכים מעשה אלימות כנגד כל מעשה אלימות. אחד מגדולי המחנכים לשיטת הפעולה נגד כנופיות מזוינות העושות במחשך מעשיהן היה הקצין הבריטי אורד וינגייט, ידיד היהודים והציונות, שהניח את הבסיס לפלוגות-הלילה ה-מפורסמות וחלם על עמידה בראש הצבא היהודי לכשתיוסד מדינת היהודים. הוא ניספה בכורמה, שם התפרסם במסע ה"צ'ינדיתים" בעורף היאפאני, והוא אז במלוא כושרו ומרצו, שזכו להערכה רבה מפי וייוול וצ'רצ'יל, וינגייט האמין, כי מיטב ההגנה היא המיתקפה ואמונה זו היקנה לחניכיו הלוחמים היהודים. הגיחות הפתאומיות של פלוגות-הלילה הביאו לידי הצלחות שלא זכה להן חיל-המצב של ממשלת המנדט, כלומר: הצבא הבריטי הסדיר, בומן הוא היתה תקיפת הטרוריסטים בבסיסהם, או בדרכם לביצוע מעשי טרור ורצח, בבחינת מושכל ראשון.

יודע מראש מה יהיו השתלשלות ותוצאותיה, גם אם מטרתה ברורה ומוגדרת יפה. המטרות היו: הענשת הכפרים המשתפים פעולה עם הטור-ריסטים של „אל פאתח“ והמשמשים להם בסיסי גיחה ופיצוץ שלושים בתים כפריים — היו צריכים לשמש אות אוהרה לתושבי הספר הערביים. למעשה נסתבכה הפעולה משום שהמפקד המקומי של הלגיון הירדני שלח יחידות הלגיון נגד הטור ה-ישראלי המשוריין. באופן זה נפלו 26 הרוגים ו-54 פצועים בצד הערבי. התבוסה הקשה לאור היום, שנחל הלגיון הערבי, גררה אחריה הפגנות ומהומות של הפליטים הפלשתינאים בערי המשולש הערבי בחברון, רמאללה, שכם ובעיר העתיקה של ירושלים, שדוכאו על ידי הלגיון, אך פגעו למרות זאת במעמדו של חוסיין והוסיפו חזיון לשוקיירי ול„ארגון השחרור הפלשתינאי“ שלו. הפשיטה אף חיזקה את הדרישה של תושבי הספר הערבים לחלוקת נשק ביניהם והמלך חוסיין נאלץ להסכים לה, דבר שלא יוסיף בטחון בגבול ירדן-ישראל. „פיגארו“ הפריסאי כתב זה לא כבר, כי מעולם לא היתה יוקרתו של המלך חוסיין ירודה כל כך כבימים שלאחר פשיטת צה"ל בהר חברון. ברי ש-ישראל אינה מעוניינת במיגור כסאו של חוסיין, בחיזוק אוהדי נאצר ושוקיירי משרתו, או בחיזוק הירדנים התומכים באיחוד עם סוריה ובמדיניות הסורית. אמנם, גם בעבר שימשו ממלכת הירדן וגבולותיה הארוכים עם ישראל כמרכזי-גיחה עיקריים של הטור הערבי, גם משום התנאים הטור-פוגרפיים הנוחים וגם מחמת העובדה שרוב פליטי פלשתינה עדיין מרוכזים בממלכת הירדן, בסופו של חשבון, אין להתעלם מהעובדה, שרוב-רובם של הטוריסטים באו — מיום קום מדינת ישראל — ומוסיפים לבוא מגבול הירדן, ורובם נתגייסו, אם בעבור בצע כסף ואם מחמת איבה לישראל ויצר הרפתקנות, מבין אותם הפליטים שבממלכת הירדן.

הכורח להגיב

כאן אנו מגיעים לשאלת השאלות: מה תעשה מעתה מדינת ישראל נוכח המיגבלות הבינלאומיות והצבאיות שכופה עליה החלטת א"ם מזה, ונוכח הכורח להגיב על פעולות הטור ה-

הערביות, שעה שהסתייגו רשמית מכל פעולה של כוחות „בלתי-סדירים“, פלשתינאים.

ההתחמקות מאחריות

ההתחמקות ערבית זו מאחריות מדי-גית לפעולה בעלת משקל של מיטרד צבאי, שהיה לפעמים קשה. הגיעה לשיאה לפני 11 שנה בשעה שהחליט נאצר לנצל מיטרד זה כ„פעולת ריכוך“, או כפתיחה לפלישה לישראל, לאחר ערעור בטחונה הפנימי ושיבוש גבולותיה. הצבא המצרי אירגן יחידה של 700 אנשי „פידאיון“, שפעלה בקבוצות טנטות, תחת המסווה של יחידות בלתי-סדירות. קבוצות אלה פעלו מעזה אך גם מן ארצות ערב האחרות בהדרכתן ובעזרתן של שירות המודיעין הצבאי המצרי. הנוק הרב והרציחות המרובות עוד יותר הן שכפו על צה"ל שינוי קו הפעולה נגד הטור של ה„פידאיון“. היה ברור שבפעולות תגמול נגד בסיסים צבאיים של האויב, כגון פשיטת קלקליה (אוקטובר, 1956), לא תיפתר השאלה, מחמת אי-התחשבותו של האויב בזה, ומחמת ריבוי הקרבנות האפשריים בכל מקרה של התקפה על יעד צבאי כגון תחנת-משטרה, קסרקטין של האויב וכדומה. או נולדה ההחלטה על פעולה צבאית מברעת, עם בוא שעת הכושר של מבצע קדש.

אך יש לזכור, כי מבצע קדש היה גם כן תולדה של צירוף מקרים נדיר ושל קונסטלציה מיוחדת, שבה נחלצו צרפת ובריטניה לצאת נגד מצרים במטרה לכבוש את התעלה, בו בזמן שניתנה לישראל מידה ניכרת של חופש פעולה לכבוש את חצי-האי סיני ולגדע קרנו של הצבא המצרי. כלי קונסטלציה את תוצאותיו של מסע קדש (חידוש השיט מנמל אילת, וערעור היוקרה של הצבא המצרי, דבר שסיכל לחלוטין את תכניות הפלישה של נאצר לזמן בלתי מוגבל) הרי לא יימצא מי שיאמר שאותה קונסטלציה שאיפשרה את מסע קדש קיימת גם כיום הוזה. לעומת זאת, הגיעו עתה פעולות-התגמול מצד צבא ישראל לשיא של היקף והצלחה צבאית, שאפשר היה לצפות לו, בפרט — בפעולת התגמול האחרונה נגד הכפר הירדני שהתמוע בהר חברון. מה שקרה בהר חברון הוא אופייני לכל פעולת תגמול צבאית, שאין אתה

על כן, סוריה, ואולי גם מצרים עלולות להסיק מכאן, שהן רשאיות להתגרות בישראל הואיל ומטרת ה"וויטו" ה"סובייטי סוככת עליהן.

חיל או"ם אינו פתרון

אולם, הסכנה העיקרית היא שקושרי הקשרים מסוגו של שוקיירי במחנות פליטי ערב יגיעו לכלל המסקנה, לאור ההחלטה האחרונה של מועצת הבטחון, כי לא זו בלבד שהם יכולים ליהנות מברכתה של ממשלת סוריה ומצידו בנושק סיני אלא שהם יכולים להתגרות בישראל, ושהותרה הרצועה! ברי ש"מסקנה כזאת מוטעית מיסודה. כשם שאין בעולם מדינה וממשלה המכבדת את עצמאותה שתסכים להפקרת גבורותיה ובטחון חיי אזרחיה, כך אין מדינת ישראל יכולה ורשאית להרשות כדבר הזה, אם מטרתם של ארגוני הקושרים והמתמרדים בקרב פליטי ערב היא לקרב את יום פרוץ המלחמה במזרח הקרוב, כפי שהם מתפארים, ברוח "הלוחמה העממית", הרי הם קרובים למטרה זו יותר מתמיד. אך לא ייתכן שארצות הברית וברית ה"מועצות ירצו במלחמה כזאת! רק סין של מאו טסה-טונג יכולה להפיק תועלת מפתחת חזית נוספת.

הפתרון למצב המתוח לא ימצא על ידי הצבת חיל משמר של או"ם בגבול ישראל וסוריה, או בגבול ישראל וירדן, משום שחיל משמר של או"ם אינו יעיל אלא בזמן ששני הצדדים אינם רוצים בתגרות גבול ומעוניינים למנוע אותן. חיל המשמר של או"ם יעיל ברצועת עזה ובשארם אל שייך, משום שישאל וגם מצרים של נאצר היו מעוניינות, אחרי מבצע קדש, בשמירת השקט בגבולות. אם נאצר ישנה דעתו ויחליט על תמיכה בתכניות ההרפתקניות של סוריה — יחדל חיל המשמר של או"ם להיות יעיל גם במקומות הנ"ל. ממשלת ישראל עושה את מלוא המאמצים להגביר את השמירה בגבולות ולהרבות את המכשולים בדרך המסתננים הערביים, אך במיטב התנאים קשה לעשות את גבולות ישראל אטימים לחלוטין.

מי זמי קרוב לעצמו

הצעה שהציע "ניו יורק טיימס" לכנס ועידת "ארבעת הגדולים" על אודות המזרח התיכון ולהביא לפניה את טענות הצדדים, מציבה את מדינת

ערביות הגוברות מצד הפליטים ומדריכיהם בסוריה, מזה? יש לזכור, כי בזמן האחרון התחיל גם נאצר משמיע זמירות חדשות בנוגע "לזכותם של פליטי פלשתינה לפעול למען שיחרור מולדתם". עדיין הגבול המצרי-ישראלי שקט ועדיין אין אנשי המודיעין המצרי מפעילים את חבלניו של שוקיירי מרצועת עזה. אך ההתקרבות הסורית-מצרית אינה מבשרת טובות בנידון זה. גם אם נאצר אינו רוצה בעימות מכריע עם צה"ל לאלתר, הריהו עלול לשנות דעתו ולשכוח את הלקח שלמד ממסע קדש. ההנחה הערבית, כי מדינת ישראל חוששת ממשבר ביחסים עם ברית המועצות, וכי משום כך החליטה על פעולת-תגמול נגד ירדן ולא נגד סוריה, שממנה נפתחה הרעה בזמן האחרון ושמדיניותה המוצהרת היא לפרנס לוחמה זעירה נגד ישראל — אף היא עלולה להטעות את קאהיר ודמשק ולהגדיל את שחצנותן. אמנם, ידי נאצר כבולות מבחינה צבאית, כל עוד חיל-המשלוח שלו רתוק בתימן. אבל הוא עלול לראות תועלת לעצמו להפסיק את השקט השורר בגבול המצרי-ישראלי בעשר השנים האחרונות. גם פעולה עקיפה, דרך ירדן, לבנון וסוריה, באמצעות שוקיירי ו-ארגון השחרור הפלשתינאי, עשויה לגרום קשים לישראל בלי לסכן את נאצר במישורין.

בינתיים נתקבלה וגם נתפרסמה החלטת הגיבוי הנמרצת ביותר, שקיבלה אי פעם מועצת הבטחון של או"ם נגד ישראל — מיום שנחתמו הסכמי שביתת הנשק בשנת 1949. רק ג'ורג'ו-וילנד נמנעה מהצבעה בעד ההחלטה בנימוק, שאין היא כוללת מלבד הגיבוי לישראל, שום פתרון לטוח ארוך לבעיות המזרח התיכון... ברור כי חריפתה של הנזיפה לישראל, שאינה מזכירה כלל את ההתגרריות הערביות, מקורה בעמדה האמריקנית ובהצטרפותה של ברית המועצות לעמדה זו. כפי שניתן היה לחזות מראש. ההחלטה אף כללה איום, ואם גם לא מפורש, בעונשין כלכליים, לפי פרק ז' של מגילת האו"ם. כל זה — בלי להתחשב במעשי הטרור והרצח הערביים הרבים שקדמו לפעולת ה"תגמול הישראלית", כאילו היה עיקר דאגתה של מועצת הבטחון למנוע פעולות-תגמול ישראליות בעתיד, בלי לדאוג למניעת גורמיהן הישירים. יתר

ומצידיהם בנשק ובחמרי-נפץ בבירות
ערב האחרות. כנגד אלה מוכרחה
ישראל להקים חומת מגן יעילה
ובהקדם.

למען השלום באיזור

המעצמות הגדולות מוכרחות להבין,
כי למען השלום באיזור אין להתיר
חופש-פעולה להרפתקנים זולים ורועי-
רוח כשוקירי, שלא יירתעו מפני שום
מעשה שיוסיף להם פירסום. היום
תובע שוקירי התפטרותו של הקבינט
הירדני ומחר הוא עלול להצית את
אש המלחמה במזרח הקרוב, אם יותן
לנאצר ולד"ר זועין לספק לו כסף
ונשק ולהתחמק, בו בזמן, מאחריות
למעשיו. אם יש ברוסיה מנהיגים ה-
מוכנים להצר צעדיה של ישראל, כלום
הם מוכנים גם כן ללבות אש מלחמה
גדולה באיזור?

פליטי ערב עדיין אינם מהווים סכנה
צבאית ניכרת לישראל, אבל הם כבר
מהווים חומר נפץ מסוכן לאורך ה-
גבולות. כשם שמדיניות פשיטות-
התגמול הישראליות נתקלת בתחומים
מסויימים שקשה לעוברם, כך יגיעו
בקרוב מחרחרי-המלחמה וההרפתקנים,
המשתמשים לרעה בפליטי ערב, לידי
מצב, שבו יהיה השימוש בחומר נפץ
זה בלתי נטבל לא רק מצד ישראל
אלא גם מצד המעצמות הגדולות. גם
מוסקבה לא תוכל לדגול לאורך ימים
בשיטת "הלוחמה הזעירה" של פקינג
לגבי המזרח הקרוב, בעצם הימים
שבהם קברניטי שתי הבירות מכנים
אלה את אלה בשם "בוגדים" וקוראים
את המחנה הקומוניסטי מזה ומזה
למיגור הממשלות היריבות. בתנאים
אלה, מה שנראה היום למוסקבה כסיכון
קטן במזרח הקרוב, עלול להיראות
בעיניה מחר כסיכון גדול מדי.

י. מישאל

ישראל מול יריבים רבים ועלולה
להעמיד אותה במצב דומה לזה שבו
נמצאה במועצת הבטחון. הערובה של
שלושת הגדולים לגבולות ישראל וערב
נתרוקנה מתוכנה מזמן ואין סיכוי
סביר, שערובת ארבעת הגדולים תירש
את מקומה. כבר הדגשנו במאמר קודם,
כי לפי גירסת מוסקבה אין "רוח
טאשקנט" חלה כנראה על המזרח
הקרוב. האפריקנים באו"ם תובעים
להפציץ את רודזיה בשל מדיניות
"אפארטאיד", ואינם רואים כל סתירה
בדבר, אם בו בזמן הם מוחים על
הפצצת צפון-יוויטנאם. מטעם זה עצמו
אין להתפלא על כך, שהרוסים מטיפים
לישראל הבלגה נוכח ההתגריות ב-
גבולותיה, ובו בזמן הם מביעים דאגה
מפני התגריות סיניות בגבול הטובייטי
במזרח הרחוק, וזאת — למרות גודלה
של ברית המועצות ועוצמת הצבא
האדום ונשקו האטומי. הסתירות
מתיישבות אם מקבלים את האמת
המרה: מדינה קרובה לעצמה!
"פנקסנות כפולה" זו יש בה כדי לגרום
אכזבות, אך אסור שתביא לידי יאוש.
המציאות במזרח הקרוב היא קשה
ומרה, אך בוני המדינה לא הבטיחו
מעולם לעם ישראל, כי דרך העצמאות
תהא סוגה בשושנים. לאחר שיחלוף
ברבת-עמון הפחד הראשון מפני ערעור
כסאו של חוסיין, יתאוששו המלך ו-
יועציו לחשוב על אמצעים יותר
יעילים למניעת הסתננויות מעבר
הירדן. בסופו של חשבון, כל כמה
שהפשיטה הישראלית היתה מרגיזה
ומביישה, הרי היה בה לקח לממלכה
הירדנית, שאין לה קיום אלא בשכנות
עם ישראל ושמייטב ההגנה עליה בא
לה — מצה"ל, שאלמלא צה"ל היתה
מצרים או סוריה מתנכלת לה מזמן.
לעומת זאת יש לחשוש, כי בעיית
הקושרים והמתמרדים במחנות פליטי
ערב תלך ותחמיר ככל שירבו תומכיהם

פגישה עם ש"י עגנון / סוף מעמוד 99

הנה בא לכאן לארץ, צעיר מאמריקה, א.ב., ובחר בספרות עברית כנושא
למחקרו. אף הצעה מעשית לו לעגנון: לעשות מעין שותפות, להוציא כאן,
בארץ ישראל את העתונים העברים שבאמריקה ויתבשמו מחיי הארץ...
שעת בין השמשות הגיעה. עלי היה לשוב תל-אביבה, ועגנון — אל הספר
ובית הדואר... "קורא אני את עתוניכם" — אמר — "תכוונו את לבכם כלפינו,
ואנו נכוך את לבנו כלפיכם"...

רעיון „הצהרת לנין“ למדינה קומוניסטית יהודית בארץ-ישראל

מאת הכיב כנען

מעטים יודעים ששלטונות ברית המועצות גילו לפני 41 שנה ענין ברעיון לפרסם הצהרה ש-ברית המועצות רואה בעין יפה הקמת מדינה יהודית קומוניסטית בארץ-ישראל. גורמים סובייטיים אחראיים הבטיחו אז לדון בהצעה ואף הציעו לבעל הרעיון לשהות שנה או שנתיים בברית המועצות כדי לנהל שם מסע לשיכנוע החוגים השליטים.

האכזבה מהכריטיים

את הרעיון סיכלה פעולת שליחי המפלגה הקומוניסטית מארץ-ישראל שהציגה את המציע ואת תנועתו כפרובוקטורים שנשלחו על ידי הממשלה הבריטית. הרעיון, חולייה רומאנטית נוספת בשרשרת פעולותיו של ישראל שוחט המנוח, היה תולדה של אכזבת ותיקי „השומר“ (אירגון ההגנה העצמי הראשון בישוב העברי החדש לפני מלחמת העולם הראשונה. הם פירקו את ארגונם עם יסוד „ההגנה“ בראשית שנות העשרים), ממדיניות ממשלת המנדט. ההתנכלות הבריטית באינטרסים של הישוב היהודי, צימצום ממדי העלייה, אהדת השלטון לערבים — הביאו אותם למחשבה שכדאי לחפש בעלי ברית אחרים.

הגרעין בגדוד העבודה

מסבע הדברים שב„הגנה“ היו ותיקי „השומר“ הגרעין המגובש והמנוסה ביותר. מובן מאליו שהם הוסיפו לספח את ערכי אירגונם ואת זכר תקופת הזוהר שלו וראו עצמם כעלית מול „הגימנסיוטיים“ והחלוצים „הירוקים“ שזה מקרוב באו. „השומר לא השלים עם קח הפעולה של הנהגת „ההגנה“, עם דרכי רכישת הנשק שלה, עם השקפותיה על היחסים עם הערבים. יוצאי „השומר“ ב„הגנה“ היו לאירגון מתבול שהוסיף להתלקט בעיקר סביב ישראל שוחט ורעיתו מניה. במרוצת הזמן היה הגרעין הזה לאירגון בעל אופי מחתרתי מובהק שניהל פעולות עצמאיות ודגל באקטיביזם בסחוגי קיצוני. לאירגון מחתרתי זה היה שם: „הקיבוץ“.

את שדה פעולתו העיקרי מצא „הקיבוץ“ בגדוד העבודה וההגנה על שם יוסף טרומפלדור; הוא נעשה כוח חשוב בגדוד בנסלו על עצמו בראש וראשונה את האחריות לבטחון יחידותיו שהיו מפורזות בחלקים שונים של הארץ. שוחט וחבריו הודוהו עם הרעיון היסודי של „הגדוד“, שראה עצמו „קומונה כללית של פועלי ארץ-ישראל“. ברית המועצות על נסיונותיה להקים חברה קומוניסטית שימשה או מופת לפעולות „הגדוד“.

המחלוקת בגדוד

אולם לא עבר זמן רב והחלו בגדוד ויכוחים. בעוד שחלק ראה בעגמת נפש את התנכלות התנועה הקומוניסטית ושלטונות ברית המועצות לציונות ולתנועת „החלוץ“ שצריכה היתה לספק עתודות לגדוד, לא ידע חלק אחר בגדוד גבול להערצתה למהפכה הקומוניסטית ולמסרותיה. אלה זולזו במדות המצומצמות של הפעולה הציונית לעומת נסיונות הענק החברתיים של ברית המועצות.

באחריה זאת רקמו חברי „הקיבוץ“ את תכניתיהם שהיו מזיגת נאמנות לציון תוך כוונות ליום המרד נגד הבריטים, עם דביקות ברעיון הקומונה הכללית של פועלי ארץ-ישראל. אבל בראש מאחיו של „הקיבוץ“ עמדה השאיפה לבגש כוח יהודי לוחם. כוח זה צריך היה למלא יעוד כסול: להגן על הישוב העברי מפני התנפלויות הערבים, ולהיות זכון להתמודדות

עם השלטון הבריטי לשחרור הארץ. ראשי „הקיבוץ” ידעו שרק אם תעמוד להם האיכות יוכלו היהודים למלא שתי משימות אלה, ומכאן נבעה שאיפתם לעלות על הערבים בחימוש ואף חשבו על חטיבה יהודית שתוכל למלא משימות קרביות ראשונות במעלה.

דרישים טיפיים

צעד ראשון לקראת הקמת החיל האחירי היתה פניית שוחט להארי סאקר (חבר הנהלת הסוכנות היהודית בירושלים בשנות העשרים) להשיג מן השלטונות המנדטוריים רשיון להקמת חברת תעופה אורחית. צעד זה עלה ב־50 ל"ש שכר טירחה, אולם הבריטים סירבו להעניק את הרשיון.

אז יצא שוחט לפאריס לנסות להחדיר את חברי „השומר” ששאפו ללמוד טייס (בהם צבי גנד ז"ל ואייזיק אלטשולר) לבית ספר צרפתי לטייס. הוא הצליח להקים ועד ציבורי מורכב מאישים דגולים, בהם הסנאטור דה־מונוי וליאון בלום, אולם בגלל התנגדות ממשלת צרפת שחששה מהסתבכות עם בריטניה, משך הוועד את ידו מתמיכה בשוחט.

אז צץ הרעיון לפנות לברית המועצות. איזיק אלטשולר הורשה לחזור לרוסיה (ממנה עלה ארצה) ונתקבל לבית־ספר צבאי לטייס. ברית המועצות, שאז טרם זכתה לדריסת־רגל במזרח הקרוב, צריכה היתה — לפי חישוביו של שוחט — להיות מעוניינת בכל צעד שיוליך לדיחוקת רגלי בריטניה ממנו.

הדרך לברית המועצות

„כאשר החלטנו להתקשר עם הרוסים”, סיפר לי שוחט שנה לפני מותו, „התחלנו לחפש קשר עם גורם טוביטי מוסמך. נסעתי עם חברי פנחס שניאורסון לחינה כדי לקבל המלצה אל פרופ' אלברט איינשטיין, שישב אז בברלין וקים יחסים טובים עם שגריר ברית המועצות בגרמניה. שנים אחדות קודם לכן הייתי שומר ראשו של איינשטיין בביקורו בארץ־ישראל, אך לא ידעתי אם יזכור אותי. בחינה פנינו אל תלמידו, פרופ' שליך, פיסיקאי באוניברסיטת וינה שהיה ידוע כידיד יהודים, וביקשנו את עזרתו אצל איינשטיין למען אוכל לקבל רשיון כניסה לברית המועצות כדי לחקור שם את ההתיישבות השיתופית. שליך, שאהד מאד את המפעל הציוני, נתן לנו ללא שהות מכתב לאיינשטיין.”

הראיון עם השגריר הסובייטי

בסוף 1924 נסעו שוחט ושניאורסון לברלין. „לאיינשטיין סיפרנו את האמת. אמרנו לו שרצוננו לשלוח צעירים יהודים ללמוד טייס בברית המועצות. הדבר לקח את לבו והוא נתן לנו מכתב חם אל השגריר. זה קיבל אותנו בסבר פנים יפות והאזין בענין למשאלתנו.” שוחט ושניאורסון (החי כיום בתל אביב) הסבירו לשגריר הסובייטי, כי בריטניה רימתה את העם היהודי; מטיתה את הערבים בישוב היהודי הקטן; אין מצפים שהמדינה היהודית תוגש על מגש כסף והיהודים מוכנים להלחם למענה; היהודים בוטחים בכוחות עצמם ובעזרת ידידם; היהודים רוצים להתכונן לקרב מכריע על עצמאותם; כסוציאליסטים תולים יהודים תקחת בברית המועצות, המצהירה כי היא מוכנה לעזור לעמים מדוכאים; לצורך גיבוש החיל היהודי הם מבקשים רשות כניסה לרוסיה כדי ללמוד ממנה ולמצוא אפשרות לאמן צעירים ארץ־ישראליים בבתי ספר לטייס.

השגריר, כריסטיאן קרסטינסקי, גילה יחס חיובי והבטיח להמליץ על בקשתם בפני מוסקבה. הוא ראה בעין יפה את הרצון להתקרב לברית המועצות וביקש להגיש לו תזכיר מסוּר על הצעותיהם. התזכיר הועבר לרוסיה, אך שני השליחים חזרו ארצה כעבור חצי שנה ללא מענה.

ביקור השגריר הסובייטי בטורקיה

בקיץ 1925 הגיע לביקור בארץ־ישראל שגריר ברית המועצות בטורקיה עם אשתו היהודיה (שהיתה לפניו אשתו של לאצקי־ברתולדי, ממנה יגי התנועה הציונית־סוציאליסטית בלאסביה). הווג בא כביכול לתור את הארץ אך נראה שמטרתו היתה לבחון את הפרטים

שמסרו שוחט ושניאורסון לקרסטינסקי על גדוד העבודה, הקיבוצים וכו', הזוג נפגש עם שוחט ועם רעיתו מניה ז"ל (שהיתה מהפכנית ידועה ברוסיה שלפני המהפכה) ואלה שימשו לו מורי דרך בסיועם.

גם אחרי ביקור זה עדיין לא ניתנה רשות הכניסה לרוסיה. בכל זאת הלכה וגברה בין חברי "הקיבוץ" ההכרה שבחברת המועצות תהיה בכל זאת בעלת ברית שלהם ולכן לא ראו פסול להדגיש כי אפשר "לקיים קשרים בלתי אירגוניים עם הקומינטרן". הם גם האמינו כי על ידי התקרבות כזאת, יעלה בידם לשנות את יחס ברית המועצות לציננות. ואמנם נראה כי החקירה שערך בארץ-ישראל שגריר ברית המועצות בטורקיה פעלה למען הענקת אשרת כניסה לשוחט בצורת היענות לבקשת גדוד העבודה לאפשר לשליחיו ללמוד בברית המועצות את דרכי עבודתם של המשקים הקומונאליים.

המשלחת הורכבה משלושה חברי הגדוד: ישראל שוחט, שייצג את האגף הימני (הצינוני) בו; מנדל אלקינד, שכבר גודע או בפוליה שמאלה ודב מכונאי, מצעירי הגדוד, שנחשב עם האגף הנייטרלי בריב הרעיוני. בטרם יצא שוחט, ביקשו אותו הקולונל פרדריק קיש, ראש ההנהלה הציננית בארץ-ישראל, שיבחן את מצב "החלוץ" ברוסיה, וד"ר י. ל. מאנגס, נגיד האוניברסיטה העברית בירושלים, ביקשו לברר את מצב הספרייה של הברון גינצבורג במוסקבה.

המשלחת במוסקבה

ב-27 באפריל 1926 הגיעה המשלחת למוסקבה.

מן הרגע הראשון נפערה תהום בין שלשת חבריה: בין ישראל שוחט הצינוני, לבין מנדל אלקינד ודב מכונאי, שחיפשו הזדמנות להצהיר בפני גורמים סובייטיים כי פועלי ארץ-ישראל מתנערים מהשותפות עם הבורגנות היהודית ועם האימפריאליזם הבריטי, וכי לבם נתון לחזון הקומוניזם.

השלטונות הסובייטיים קיבלו את המשלחת בסבר פנים יפות. היא הוזמנה לחזות במיצעד הראשון במאי בכיכר האדומה, לבקר במוסדות חינוך, בבתי חרושת ובמפעלי תרבות. כן הורשתה להיפגש עם ועדי פועלים ולסייר בקולחוזים.

תפקיד הקשר בין המשלחת לבין השלטונות הסובייטיים הוטל על הג.פ.א. (הבולשת המדינית), והמקשר שנתמנה לצורך זה היה מיכאל טריליסר, איש הצמרת בג.פ.א. וראש מחלקת החוץ שלה, ממילא היה ממונה על "הכשרות הרעיונית" של המפלגות הקומוניסטיות בעולם. בתקופה הראשונה לא היה ברור למשלחת את מי מייצג טריליסר; היא רק ידעה שהוא יהודי, בולשביק ותיק, שמילא תפקיד חשוב במהפיכה במנגנון של פליכס דוירזינסקי, מייסד הג.פ.א. והיה חבר בתדיין מהפכניים. חברי המשלחת סברו תחילה כי טריליסר נמנה עם מיניסטרויון החוץ הסובייטי, ורק כעבור זמן עמדו על תפקידו האמיתי. אלה בישבו שהתנגדו לצאת המשלחת טוענים עד היום כיטיפול הג.פ.א. במשלחת, מעיד שהסובייטים חשבו לנצל את "תמימותו" של ישראל שוחט לשם נסיון להקים באמצעות גדוד העבודה רשת ריגול סובייטית במזרח הקרוב.

כבר בפגישה הראשונה עם המשלחת ניתן לטריליסר לעמוד על ההבדלים המהותיים בין השקפות חבריה. שוחט היה היחיד שדיבר באווה על הציננות ומטרותיה, והציג את ציבור הפועלים בארץ-ישראל כחלוץ של סדר חדש שיקום בארץ האבות "השואפת להשתחרר מעול הבריטים". לעומתו נמנעו אלקינד ומכונאי להזכיר את המלה "ציננות" ודיברו במופשט על פרולטאריון שמאלי ונטיות קומוניסטיות בתוך ציבור הפועלים היהודי בארץ-ישראל, ועל כך ש"גדוד העבודה מגשים את התורה הקומוניסטית".

כך תאר בפני שוחט את מהלך השיחה הראשונה עם טריליסר: "הוא שמע את אלקינד. מכונאי מיעט לדבר. אני דיברתי בעיקר על תקוות ישראל וסיפרתי כיצד העם הדרוזי הקסן העז להתקומם נגד השלטון המנדטורי הצרפתי, דבר שהיתה לו השפעה עצומה על עיצוב הרעיונות שלנו.

"כאשר נוכח טריליסר לדעת מה כוחנו, השבתי שאנו אמנם מעטים, אבל קבוצתנו

מלוכדת וחזקה. הוא חייך כאלו מתוך ביטול. אמרתי לו: חבר טריליסר, האם שכחת מה מועטים היו הבולשביקים כאשר יצאו לקרב? טריליסר הרצין והיטה אונן קשבת לדברי.

„את התיאוריות הניהו לסטודנטים“

„לפתע נכנס אלקינד לתוך הדרי והעיר לי בעברית, בסגנון בין שינוי: „אתה מקלקל את הקו“. אבל כאן אירע משהו מפתיע: טריליסר הבין כנראה קצת עברית או תפס שאנו חלוקים בדעותינו. הוא פנה לאלקינד ואמר:

„יש לי הרושם שאתם, אלקינד ומכונאי, ירוקים עדיין בחיי ארץ־ישראל. אינכם אלא מהגרים שלא הצליחו להשתרש בצורה רצינית בארץ. שפתכם עודה השפה הרוסית. טרם שכחתם את התיאוריות שטיפחתם כסטודנטים ברוסיה ואתם דבקים בהן בלי להתחשב במציאות. אני משיא לכם עצה טובה להניח את התיאוריות לסטודנטים. אנו צריכים לדון על מידת הכוח היהודי שאותו מתאר שוחט, ולבחון אם קיימים סיכויים שכוח זה יוכל להביא למרד נגד הבריטים. איננו מעוניינים בתיאוריות אלא במעשים. אני יודע ששוחט הוא ארץ־ישראלי ותיק, מושרש בחיי הארץ, שמעטים כמוהו מכירים את הערבים ואת הבריטים. הוא עומד בשתי רגליו על קרקע המציאות ויודע מה רצונו. אני יודע כי בתקופת שבתו בארץ־ישראל הצליח להקים כוח מהפכני אמין. לכן אני מעוניין לעבוד אתו עבודה משותפת לשם בדיקת ממשות רעיונותיו, על אף הסתייגויותיכם.“

השפעת דברי טריליסר על אלקינד ומכונאי היתה כקיתון של רותחין, ואחרי שיחה זו עם איש הג.פ.א. לא נפגשו עוד עם שוחט. אלקינד התקשר עם ראשי הייבסקציה מתוך כוונה להצר את צעדי שוחט. מכונאי החליט לזנוח את השליחות כליל ולהשתקע בברית המועצות; כעבור זמן מה נתקבל כסטודנט לרפואה באוניברסיטת מוסקבה ולא חזר עוד ארצה. שוחט נשאר בודד והמשיך במגעיו עם טריליסר.

פיונים בברית המועצות ואימון טייסים ארץ־ישראליים

בפגישתם השניה הרבה איש הג.פ.א. להתעניין בסיכויי המרד נגד הבריטים ובמאמצים לכונן כוח יהודי מזוין. כאן העלה שוחט את ההצעה שברית המועצות תאפשר לאמן טייסים יהודים מארץ־ישראל בבתי הספר הצבאיים שלה.

טריליסר השיב שהרעיון נראה לו, ושהוא מוכן להמליץ על כך בפני השלטונות. הוא ביקש משוחט להגיש לו תזכיר מפורט על ההצעה. „נוכח אירת הסודיות בה התנהלה השיחה“, סיפר לי שוחט: „וכיוון שכבר הבנתי את מי מיצג הצד שכנגד, החלטתי לא לכתוב את התזכיר כמו ידי. חששתי מפני פרובוקציה סובייטית אצל הבריטים. פניתי, איפוא, לאשה רוסית אותה היכרתי באותם הימים, ובקשתיה לכתוב למעני ולסגנון את התזכיר, בנימוק ששליטתי ברוסית איננה מושלמת. היא מילאה את בקשתי, ואף חתמה את שמי על התזכיר. כאשר הבאתי את המיסמך לטריליסר, בחן אותו ואמר: „מוזר, שוחט, אתה גבר כה חסון, והנה יש לך כתב יד של אשה“. גמגמתי משהו כתשובה, אבל הוא פרץ בצחוק ואמר: „בסדר, ניצ'בח“. נראה שהבין את התחבולה. אנב: בטכסיס אחר נקטתי לגבי הבריטים עם צאתי לברית המועצות. ביקשתי בשגרירות ברית המועצות בברלין, שהעניקה לנו את אשרות הכניסה, לא להטביע את האשרה בדרכון הארץ־ישראלי שלי אלא לתת לי על ניר נפרד. הם נענו ברצון.“

עוד נזכר שוחט: „טריליסר סיפר לי, כי שטח פעולתו משתרע על פני ארצות המזרח הקרוב, והוא חולש על שליחי מוסקבה במצרים, עבר הירדן, לבנון וסוריה. בהמשך פגישותינו התחיל לשאול אותי פרטים על המפלגה הקומוניסטית בארץ־ישראל ועל פעיליה. אמרתי לו שהמפלגה הקומוניסטית בארץ קטנה, חלשה ושנואה על הציבור. הסברתי שהיא חיה רק על ביקורת המפעל הציוני, מתוך העדר כל זיקה קונסטרוקטיבית. סיפרתי גם שהיא עוסקת בהסתה בלתי פוסקת של הפועלים היהודים ושל הרחוב הערבי.“

בהמשך היכרותם הציג שוחט ש„ברית המועצות תפרסם הצהרה מדינית שבכוחה יהיה לתת מכת־מחמת להצהרת בלפור. הצעתי שתפורסם הצהרה כי ברית המועצות מביטה

בעין יפה על הרעיון להקים מדינה יהודית קומוניסטית בארץ-ישראל על ידי הפועלים והאיכרים. ההצהרה תיקרא הצהרת לנין, ואין ספק שהיא תרכוש אהדה לברית המועצות ברחבי העולם היהודי, המאוכלוס מתעלולי הבריטים. הבעתי דעה שלא רק פועלים יהודים בעולם אלא גם השכבות המתקדמות בעמנו יתייחסו בקורת רוח להצהרה כזאת, תוך אמונה שברית המועצות לא תכזיב כפי שהכזיב האלבין.

טריליסר הררר בדברי שוחט ושתק. אחריכֵן אמר: "יש ממש בהצעתך, אבל כדי להגשימה צריך להתחיל בחריש עמוק בחוגים הסובייטיים. צריך לשכנע את הגורמים המדיניים, לעבד פרטי פרטים, לבחון את הסיכויים הצפויים בהצהרה חשובה כזאת. וכן יש לבדוק מה יהיה יחס הישוב בפלשתינה, אליה. זה ידרוש זמן רב, לכן רצוי שתישאר בתוכנו שנה שנתיים. אני מאמין שתצליח במשימתך. אתן לך תופש תנועה מוחלט ברחבי המדינה, ותוכל להיפגש עם מי שרק תרצה". טריליסר מסר לי את מספר הטלפון הפרטי שלו והודיעני כי המספר קונספיראטיבי ומחליפים אותו מדי שבועיים. לכן הציע כי אעמוד אתו בקשר מתמיד כדי לקבל כל פעם את המספר החדש.

שוחט ניצל את ההזדמנות שטריליסר פתח לפניו, סייר ברחבי ברית המועצות, ביקר אצל איכרים יהודים בקרים, חקר את מצב "החלוקי", את מצב ספריית הברון גינצבורג ונפגש עם גורמים שונים. פעם נעצר על ידי המיליציה כזר חשוד אולם כשביקש להתקשר עם טריליסר, אחזו מורא ופחד את המיליציונרים, והוא שוחרר תוך מבוכה והתנצלות. הפתעה ציפתה לו בשבוע מהסיוור למוסקבה, כאשר הוזמן לג.פ.א. שם התחילו לחקרו קשות על מטרות נסיעתו לברית המועצות, על "השומר" ועוד. תוך כדי החקירה הוזכרו בפניו "חטאי" רעיתו מניה וילבושביץ-שוחט שנתפתחה לפני מלחמת העולם הראשונה להצטרף לאירגון הפועלים שהוקם ביוזמת קצין המשטרה הצארית, זובאטוב, אשר ניצל את תמימותה והפעילה באותו אירגון בלי שתדע כי יד המשטרה מאחוריו. בהמשך החקירה אמר לו איש הג.פ.א. כי הוא יושם בכלא בברית המועצות עד שרעיתו תבוא לרוסיה כדי לעמוד שם בפני "משפט העם". שוחט מיחה נגד התביעה המזוהה והשיב שאם יצטרך אפילו להיקרב בבית סוהר סובייטי, לא יקרא לרעיתו לבוא לברית המועצות למשפט. במקום זה הביע נכונות שמניה תצא לשווייץ, ושם תעמוד בפני משפט ציבורי על חלקה בפרשת זובאטוב. אחרי שעות של חקירה מייגעת, מלחה איומים, מספר לו טריליסר כי נתקבלה תשובה חיובית לבקשתו לשגר תלמידים מארץ-ישראל לבית-הספר לטייס במוסקבה. הוא בירך את שוחט על ההישג, וחזר בפניו עד כמה כדאי שימשיך לשהות בברית המועצות כדי לעבור למען "הצהרת לנין". אשר לבית הספר לטייס, ביקש משוחט להגיש לו רשימת המועמדים ללימודים, תוך ציון כל הפרטים האישיים עליהם. "אתה מבין, אנו מוקפים אויבים, ומרגלים רבים מנסים לחדור אלינו, לכן אנו גאלצים לנקוט באמצעי זהירות מקסימאליים". שוחט הבטיח להגיש את הרשימה בשבועי ארץ-ישראל, אחרי שהוא חזר ובריו יאשרו את המועמדים. ההחלטה בדבר קבלת הבחורים לבית הספר לטייס עודדה אותו במקצת אחרי נסיונו המר עם הג.פ.א., וכדי לעמוד מקרוב על התנאים בבית הספר לטייס, נפגש עם חברו אייזיק אלטשולר, איש "השומר" לשעבר, שיצא לרוסיה ללמוד טייס. הפגישה היתה נרגשת מאד: אלטשולר הופיע במדי קצין חיל האויר הסובייטי; הוא סיים כבר את הלימודים ושימש מדריך טייס, ונראה מאושר במעמדו. כאשר שאלו שוחט מתי הוא חושב לשוב ארצה, התחמק אלטשולר תחילה מתשובה, ואחריכֵן הודה כי זנח כבר את המחשבה על ארץ-ישראל והחליט לקשור את עתידו עם ברית המועצות.

"הגמל המעופף"

הפגישה עם אלטשולר זיעזעה אותי עד מעמקי נפשי, סיפר לי שוחט, לפתע התחלתי להבין כי מה שאירע לאיזיק אלטשולר, שבו בטחתי ובנאמנותו לציון לא הטלתי ספק, עלול לקרות גם לבחורים אותם אנו מתכווננים לשלוח לברית המועצות. הם יגבדו בישוב ובמולדת, דמיונם יוצת לקאריירה ברוסיה הגדולה, והם יאבדו לנו לעולם. החלטתי איפוא לשוב מיד

ארצה ולגנו את כל התכנית. יחד עם זאת נמוגו בי כליל התקוות להשיג את הצהרת לנין". כאשר בא שוחט להיפרד מטרייליסר, הציע לו הלה להמשיך לקיים ביניהם קשר בעתיד דרך שווייץ. "בשובי ארצה הודעתי לחברים", סיפר שוחט, "שבשום אופן לא אסכים לשלוח בחורים שלנו לברית המועצות. במקום זה החלטנו להתחיל את לימודי הטייס בארץ בדאונים. כך הוקם "הגמל המעופף", המועדון הראשון לתעופה בארץ-ישראל".

את הקשר עם טרייליסר קיים אמנם שוחט במשך זמן מה דרך שווייץ כפי שקבעו. טרייליסר המשיך להפציר בו להעביר אליו את רשימת המועמדים לבית הספר לטייס, אבל שוחט עמד בסירובו. לבסוף פסק הקשר. "בשנים הבאות לא באו אלינו עוד פניות מצד גורמים סובייטיים וגם אנו לא התקשרנו אתם", סיפר שוחט.

הקשר בין הישוב העברי המאורגן בארץ-ישראל לבין ברית המועצות, חודש כעבור 16 שנה כאשר הפכה ברית המועצות במלחמת העולם השנייה לבת-ברית לעולם החפשי במאבק נגד גרמניה הנאצית. הישוב הקים אז את "ליגה וי" לעזרה לברית המועצות.

חמש שנים אחרי כן נשא מר אנדריי גרומיקו את נאומו ההיסטורי באו"ם על זכותו של העם היהודי למדינה עצמאית בארץ-ישראל.

קומוניסטים מארץ-ישראל נגד מדינה יהודית

עת שישראל שוחט ניהל במוסקבה שיחות על "הצהרת לנין" למען הקמת מדינה יהודית קומוניסטית בארץ-ישראל ועל עזרת ברית המועצות בהקמת כוח תעופה עברי, התנהלה מאחורי הקלעים מערכה כבדה נגד מאמציו מצד נציגי המפלגה הקומוניסטית בארץ-ישראל אשר ישבו בשנים ההן במוסקבה בקביעות כמקשרים בין הקומינטרן לבין חבריהם בארץ.

רמזו לתחירה זו נגד פעילותו של שוחט, כלול בזכרונותיו של מי שהיה מנהל המחלקה המזרחית ב.ג.פ.א.ו., ג. אגאביקוב, שברח ב־1930 מרוסיה לצרפת. בספרו שהופיע בפאריס, כותב אגאביקוב, בין השאר :

"שנת 1926 באו מפלשתינה למוסקבה שלשה חברים של מפלגת הציונים והתקשרו עם הג.פ.א.ו. בשיחותיהם עם מחלקת החוץ של הג.פ.א.ו. הצביעו הציונים על חילוקי הדעות בין היהודים בארץ-ישראל לבין הבריסים, וביקשו מהג.פ.א.ו. לעזור להם להגיע לעצמאות מדינית בארץ-ישראל. הם ביקשו שיספקו להם נשק ואמצעים כספיים לניהול תעמולה. הממשלה הסובייטית התעניינה מאד בהצעה זו, אבל בעת המשאומתן הגיעו לג.פ.א.ו. ידיעות כי הציונים שהביאו את ההצעה אינם אלא סוכנים בריטיים שנשלחו כפרובוקאטורים כדי להבשיל את הממשלה הסובייטית. מאחר שלא נמצאו הוכחות מעשיות לאשמתם, החליטה מחלקת החוץ של הג.פ.א.ו. להסתפק בהפסקת היחסים אתם ולהציע להם לעזוב את תחומי ברית המועצות".

בשיחותיו אתי היה שוחט משוכנע כי שליחי הקומוניסטים מהארץ תיארו בפני הג.פ.א.ו. את שליחותו כפרובוקאציה בריטית, והם שגרמו לחקירתו בג.פ.א.ו. ולתביעתו שרעיתו מניה תבוא לברית המועצות לתת דין על חלקה בפרשת זובאטוב לפני מלחמת העולם הראשונה.

נראה שאמנם נכונה הנחתו של שוחט. בחקירה שערכתי בפרשה נתברר כי במוסקבה שהה אותו זמן חבר מזכירות הפ.ק.פ. (המפלגה הקומוניסטית הפלשתינאית) חלף אברבוך, לשעבר מפעילי מפלגת "פועלי ציון" ברוסיה, אשר אחרי עלייתו ארצה הצטרף לתנועה הקומוניסטית והפך לאחד ממנהיגיה. בועידה השנייה של הסתדרות העובדים העברים בארץ-ישראל הופיע אברבוך כנציג הפראקציה הקומוניסטית, ונהג לנסוע למוסקבה תכופות בשליחות המפלגה.

זמן מה לפני בואה של משלחת "גדוד העבודה" מארץ-ישראל לברית המועצות, נשאל אברבוך על ידי ואסיליאב, המוכיר הארגוני של הוועד הפועל של הקומינטרן, לדעתו על טיב המשלחת. ואסיליאב סיפר לאברבוך כי "נתקבלה נציגות של קבוצת יהודים מסלשתינה

לבוא לברית המועצות כדי להשיג כאן תמיכה לפעולות שהקבוצה עומדת לבצע נגד הבריטים". ואסיליאב הוסיף כי המשלחת מצהירה על עצמה כפרו-סובייטית וביקש מאברבוך לחתום דעה על משקלם הציבורי של חברי המשלחת ועל מידת התועלת שהמגע אתם עשוי להביא לברית המועצות.

אברבוך השיב שלדעתו המגע עם המשלחת היא הזדמנות מצוינת „לחדור לעסק". הוא המליץ שהסובייטים ימשכו את המשלחת למשאומתן ממושך כדי לתהות על קנקנה ולהוציא ממנה מקסימום של פרטים על המתרחש במחנה הציוני, ואולי אך ינסו לעשותה שלווחה לפעולות ריגול לטובת ברית המועצות. כן יעץ אברבוך שהמשא ומתן ינוהל בדרך שתחשוף את חילוקי הדעות הרעיוניים בין חבריה ויביא לפילוג בתוכה. מיכאל טריליסר, איש הג.פ.א., שהיה המקשר בין השלטונות הסובייטיים לבין המשלחת, הצליח אמנם בכך כבר בהתחלה. היום מתברר, למשל, שהסובייטים ידעו להזכיר לאלקינד כי הוא יצא מברית המועצות באופן בלתי ליגאלי, וזה נוצל על ידם כגורם נוסף להרחקתו מההירה מ„רעיונות הפרובוקאטוריים" של ישראל שוחט.

המשחק המשולש

אברבוך ראה הזדמנות נוחה להנחית מהלומה על המשלחת, ואולי אף להביא למאסרה בברית המועצות, והציע לא רק לנהל משאומתן אתה אלא אף לעודד תקות, ביחוד בשוחט. ואסיליאב קיבל את הצעות אברבוך והטיל על טריליסר להאריך במשאומתן עד קצה הגבול. הכוונה היתה שעם הפילוג במשלחת אפשר יהיה להפוך את אלקינד לכלי-שימוש בידי הקומינטרן ולהטיל עליו את שבירת „גודוד העבודה" בו מילא אלקינד תפקיד מרכזי. כוונה שניה היתה שאלקינד יעורר את חסידיו מבין יוצאי רוסיה ב„גודוד" לחזור לברית המועצות כדי להטות שכסם בבניית המולדת הסוציאליסטית; ואילו הרעיון הנוסף היה שבעקבות הקבוצה הזאת יתעוררו בארץ-ישראל קבוצות נוספות שירצו להגר לברית המועצות, דבר שיהרוס את כל התקוות הציוניות. עצה אחרת של אברבוך היה לנצל את חברי המשלחת כספקי ידיעות על המתרחש במזרח הקרוב, שטח בו נאבק הביון הסובייטי, ביחוד בארצות ערב, בקשיים גדולים.

אברבוך אף ייעץ לוואסיליאב, שכדי לפלג את המשלחת בהקדם, רצוי להציע לשוחט שחבריו בארץ-ישראל ישתפו פעולה עם הקומוניסטים, יבצעו אתם פעולות משותפות וכדומה, דבר שלא היה מתקבל על הדעת.

„פיוני ארץ-ישראל מיהודים"

אבל שוחט ואברבוך לא ידעו איזה גורם סמוי פועל במוסקבה נגד שניהם יחד. היו אלה אנשי הפלג הקיצוני בקומוניזם הארץ-ישראלי, שניהל מלחמת חרמה נגד מנהיגי פ.ק.פ. והיה מוכן לעשות הכל כדי להכשילם. פלג זה הגיש לקונגרס השישי של התנועה הערבית הלאומית בארץ-ישראל, שבראשה עמדו החוסיינים, תזכיר בו ביקש בשם הפועלים היהודים „אשר הובאו ארצה על ידי התעמולה הציונית ורומזו על ידה, תמיכה כספית מאת התנועה הערבית הלאומית במאמציהם לשוב לארצות מוצאם". חברי הפלג שדגלו בפיוני ארץ-ישראל מהיהודים שהיגרו אליה, הוצאו משורות המפלגה הקומוניסטית כיוון שראו במפלגה קומוניסטית יהודית בארץ שהיתה בעלת רוב ערבי, בנידה בעקרונות הקומוניזם.

מנהיגה של קבוצה זאת היה משה לחין, שעלה ארצה מחארשה כאיש „פועלי ציון שמאלי", נגלה אחרי מאורעות 1921 כאחד מראשי הקומוניסטים בארץ, והביע דעות קיצוניות אשר הביאו לפנייה הנזכרת אל המחנה הערבי. הוא גורש מהמפלגה יחד עם חברו, יוסף פינקלשטיין, שנמנה בעבר על חבריו של בורוכוב ואחרי עלייתו ארצה התאכזב מהציונות הסוציאליסטית והצטרף אל הקומוניסטים.

לחין חזר ב-1926 לפולין, שם עבד במפלגה הקומוניסטית הבלתי-חוקית, ופינקלשטיין שב לברית המועצות, בה שימשו אחדים מידידיו בעבר בין ראשי הג.פ.א. גם הוא נעשה עובד חשוב בג.פ.א. שהיתה צריכה לאיש כמוהו כדי לפקח על המפלגה הקומוניסטית

בארץ-ישראל שנמצאה בסימן של משברים רעיוניים ואירגוניים בלתי פוסקים. פינקלשטיין נתמך גם על ידי אישים יהודים חשובים, שעודדו אותו ברעיונותיו כי המפלגה הקומוניסטית בארץ-ישראל צריכה להיות מפלגה ערבית, שעל העולים היהודים לעזוב את הארץ, ואלה שישארו בה מסיבות שונות חייבים להילחם שכם אחד עם הערבים נגד עלייה יהודית, התיישבות, תחית התרבות העברית וכדומה. הקונגרס הערבי השישי בארץ-ישראל קיבל אמנם בסיפוק את פניית הקבוצה המזרחית, והבטיח לתמוך בה למען יעזבו חברה את ארץ-ישראל, אולם הבטחות אלה לא הוגשמו, ופעילי הפלג יצאו את הארץ על חשבון — ההנהלה הציונית. פינקלשטיין היה איפוא הגורם הנוסף שפעל במוסקבה נגד משלחת „גדוד העבודה“.

נראה שהוא האיש אשר שיכנע את אגאביקוב כי חברי המשלחת הם פרובוקאטורים שנושלו על ידי הבריטים. כשעזב שוחט את ברית המועצות היתה לו הרגשה כי הצליח להימלט מלוע הארי. הוא הבין את כל חוסר הממשות שברעיונותיו על „הצהרת לנין“ והכרת התנועה הקומוניסטית בשאיפות הציוניות.

שבועות אחדים אחריו חזר ארצה מגדל אלקינד. הוא הודיע לחברי „גדוד העבודה“ כי המשלחת התחייבה בפני השלטונות הסובייטיים להשתלט על התנועה המקצועית בארץ ולהעבירה אל תחת ההשפעה הקומוניסטית; כך התחייבה — לדבריו — המשלחת להקים תנועה ערבית דימוקרטית. לא מן הנמנע שבמקביל למשאומתן שניהל טריליסר עם שוחט, נוהל גם משאומתן נפרד עם אלקינד, שעה שאצל שוחט הגבירו תקחת בדבר „הצהרת לנין“, תבעו מאלקינד להוציא את „גדוד העבודה“ ממרותה של התנועה הציונית.

נגד „התחייבות“ זאת של אלקינד התקומם הרוב הציוני ב„גדוד העבודה“, והג.פ.א. השיגה כאן מבוקשה: הגדוד התפלג. כ־300 חברים נשארו נאמנים לציונות; כ־200 ניסו להמשיך לקיים „גדוד“ שמאלי, אולם הוא התפורר חיש. 60 מחברי הגדוד הלכו עם אלקינד לברית המועצות והקימו משק חקלאי שיתופי בקרים, שנקרא בשם „הדרך החדשה“. אבל תקחת מוסקבה שאחרי קבוצה זו יבואו עוד קבוצות יהודים מארץ-ישראל לברית המועצות נתבררה.

לא חלפו שנים רבות ובאו משפטי הטיהורים, ואחד אחד נעלמו או נהרגו כל האנשים אשר פעלו אז בגלוי ובסתור נגד התקרבות מוסקבה והישוב היהודי בארץ-ישראל, למענה פעל שוחט. עם ראשוני המחוסלים היה ואסיליאב, המזכיר הכלי של הקומינטרן. מגדל אלקינד, אחת הדמויות המרכזיות בציבור הפועלים הארץ-ישראלי, בנה קומונה פורחת בקרים. אולם זו פוזרה בתקופת הקולקטיביזציה, ואלקינד הועבר למוסקבה, שם צורף למערכת העיתון האידי היומי „עמעס“ (אמת); בעתון זה ערך את המדור למדיניות בינלאומית; ב־1938 נאסר והוצא להורג; על גורלו של מכוואי אין ידיעות ברורות.

מיכאל טריליסר, עוזרו היהודי של דז'ירינסקי, אבי הג.פ.א., הוצא מהנהלת הג.פ.א. ב־1934. טריליסר נתמנה ראש משלחת ברית המועצות בקומינטרן, אבל כאשר געשה דימיטרוב כעבור חצי שנה מזכיר כללי של הקומינטרן, נאסר טריליסר והוצא להורג.

חולף אברבוך קיים קשר בין ארץ-ישראל וברית המועצות. בשנת 1930 נקרא למוסקבה „להתייעצות“. בהגיעו לשם נאסר באשמת פעולה אנטי-מהפכנית ונידון למאסר חמש שנים. אחרי שריצה את העונש הובא למוסקבה למשפט נוסף, אך הוחזק בבית הסוהר ללא משפט עד להתקפת גרמניה על ברית המועצות. בגבור המצור הגרמני על מוסקבה, חוסל ללא משפט ביחד עם אסירים פוליטיים אחרים. שני בניו, בני 18 ו־20 הוצאו להורג אף הם.

משה לזין פעל בשורות המפלגה הקומוניסטית בפולין עד שנת 1939. אחרי פרוץ המלחמה הצליח לעבור לברית המועצות, חי כפליט באסיה התיכונה וניספה בתאונה; על גורלו של יוסף פינקלשטיין אין כל ידיעות.

אגאביקוב נמלט לצרפת, שם עבד, לדברי חוגים קומוניסטיים, בשירות המודיעין. שמועה אומרת שסמוך לפרוץ מלחמת העולם השנייה, עבר לארצות הברית.

עיונים בפרשיות בראשית

מאת משה אפרים זלדין

א. הפרשה הראשונה בספר בראשית

דבר ברור הוא שלא הייתה כוונת הפרשה הראשונה של תורת משה אשר שם לפני בני ישראל ללמדנו את סדר הבריאה, מה נברא תחילה ומה אחרי כן, כי אין למצוא בה בהחלט מתי נבראו המים ורוח האלוהים שהיתה מרחפת על פניהם וכיצד נוצר התהום והחושך על פניו. כמובן קשה להבין את סדר הבריאה של המאורות ברקיע השמים. הציחי „יהי אור” ניתן ביום הראשון ובו ביום הבדיל א' בין האור ובין החושך והאור נקרא יום והחושך נקרא לילה. אם כן, למה היה צורך לחכות עד היום הרביעי לעשיית המאור הגדול לממשלת היום והמאור הקטן והכוכבים לממשלת הלילה? ואם נדחתה העשייה הזאת, למה לא נדחתה עד יום השישי, בו נברא האדם שיש לו צורך בידועת מועדים, ימים ושנים? ואם לא סדר הבריאה הייתה כוונת הפרשה למה פתחה התורה בפרשה זו?

אם נציין בדברי חז"ל, העדר הסדר של הבריאה געשה בכונה תחילה כדי ללמד את היצור האנושי שלא יעסוק בעניינים שהם למעלה משכלו הטבעי כי לשוא יהיה עמלו. ואלו הם דבריהם: „אין לך רשות לומר מה למסה, מה למעלה, מה לפני, מה לאחור אלא מיום שנברא העולם או להבא”. או: „שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך, למן היום שנברא אתה דורש ואי אתה דורש לפני, ומקצה השמים ועד קצה השמים אתה דורש וחוקר ואי אתה חוקר לפני מכאן”.

אולם השאלה חוזרת למקומה: למה ולשם מה צריכה הפרשה הזאת להיות הראשונה

בתורה?

נראה לי, שהתשובה היא שמגמת הפרשה היא ללמד את האנושות אחדים מעיקרי האמונה שעליהם מבוססים עמודי אש דת של תורת ישראל.

בפסוק הראשון נגלים שניים מן העיקרים שבלעדם אין מקום לשום אמונה דחית חוקית ומוסרית: א. שהעולם נברא בריאה חדשה. ב. שהבריאה באה על-פי מחשבתו ורצונו של אל אחד, אל עליון שלמעלה מן הטבע. הפועל „ברא” מעיד שלא היה העולם קיים ועומד מתמיד, בלי ראשית, וממילא אין לו תכלית, אלא שהוא נברא בריאה חדשה וממילא מובן שהיה איזה כוח נעלם מחוץ ולמעלה מן העולם שבראו.

התואר של הבורא אלוהים שבכל הפרשה הטריד את מחותיהם של חז"ל ושל חוקרי המקרא המודרנים, וכולם באו לידי הסכמה, שדיברה תורה בלשון בני האדם הקדמונים ושהפעלים: ברא ויאמר, ויעש — מסהרים את השם מכל שמץ של אלילות.

עדיין לא הצליחו כל הכופרים בעיקרים הללו למצוא הוכחות שכליות להצדיק את

כפירתם.

חלוקת כל עבודות הבריאה, היצירה והעשייה לשישה ימים באה ללמדנו שאין טבע העולם רק מכונה שנפלטה פעם אחת על-פי מקרה ואינה זקוקה לשום השגחה והנהגה אחרת. מכונה כזו פולטת את כל מעשיה ממין אחד וכל עשייה דומה לחברתה.

בכל אחד מששת ימי בראשית נבראו, נוצרו או נעשו דברים חדשים ובסיפוק די כחות איתנים כדי להחזיק מעמד ולמלא את המשימות שהוטלו עליהם על-פי חוקים טבעיים המגבילים את כחותיהם שלא יהרסו זה את זה ולא יבטלו את ההרמוניה והשלימות השולטות בטבע העולם.

בציחיים שנתנו לארץ ולמים אחרי בריאתם ויצירתם כמו „תדשא”, או „תוצא הארץ”

„ישצו המים”, או „פרו ורבו” לבעלי החיים להוציא ולחזור ולהוציא כל דבר הצומח או

להוליד ולחזור ולהוליד כל בעל חי — בציויים אלה ובדומיהם ניתן להם גם כוח של התחדשות תמידית בכל רגע ובכל יום תמיד, להוציא בריות ויצירות חדשות השונות זו מזו, כמו שנעשה בששת ימי בראשית. הכוח הנפלא הזה הוא לעולם כי הכל בא מכוח עליון אחד השולט על הכל והכול יכול.

הבריאה האחרונה בסוף יום השישי, האחרון בששת ימי בראשית, הייתה בריאת האדם, שנברא במחשבה עילאה מיוחדת. לאדם ניתן כוח טבעי חזק ואיתן שיוכל לכבוש את כל הארץ ולרדות בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ. לו ניתן גם כוח אלוהי, שיחשב כשותפו של הקב"ה.

ב. הפרשה השנייה של ספר בראשית

מסדרי פרשיות התורה פתחו את הפרשה השנייה בקדושת השבת שבאה אחרי גמר כל בריאת העולם להודיע לאנושיות העולמית, וביחוד לעם ישראל שקבל אחרי כן את התורה כתורת חייו, שאין התורה הזאת ספר תיאולוגי או חקירה פילוסופית על-דבר מציאותו וכוונותיו של הבורא, העלולים להכניס מערבולת אל שכלו ומוחו של האדם בלי קץ ובלי תכלית. המאמין באל אחד, על טבעי, הכול יכול, יאמין במה שמסופר בפרשה אחת על כל מעשי בראשית ושום שקלאיוטריא שכלית לא תמציא איוו הוכחות ברורות לכפור בכל זה. ואמנם, מכאן ואילך כל התורה שותפת למעשי ה' אלוהים בהנהגת העולם ובהשגחתו הפרטית על כל המתרחש בו, ולאדם, שיכול להיות שותף לו, לבורא, ע"י מעשיו הוא. הבורא מחדש בכל יום תמיד רק מעשי בראשית שנבראו בששת ימי הבריאה.

רק בריאה ויצירה אחת מכל הספור הראשון של ששת ימי בראשית הולכת ונשנית כאן בתחילת הפרשה השנייה ובאופן הנראה לכתחילה כעין משונה ממה שמסופר עליה בפרשה הראשונה, והיא בריאת האדם.

ביאורו של רש"י הוא הפשוט והנכון. על הפסוק של „זכר ונקבה ברא אותם“ הנזכר בפרשה הראשונה, אחרי שמביא מדרש אגדה הוא מבאר: „ופשוטו של מקרא, כאן הודיעך שנבראו שניהם בשישי ולא פירש לך כיצד ברייתן, ופירש לך במקום אחר“.

אולם ישנן שאלות ותמיהות עקריות שאין גם בכוח ההסבר הנכון הזה להניח ולהרגיע את דעתם של שואלים, שיחסם אל תורת משה הוא יחס של הערצה וקדושה, והרי שלש מהן המטרידות ביותר.

א. למה שינה הבורא את דרכי הבריאה והיצירה שהשתמש בהן בבריאת כל בעלי החיים על-ידי אמירה לארץ „להוציא“, או למים „לשרוף“ ודווקא לבריאת האדם לקח עפר מן האדמה וייפת באפיו נשמת חיים ובסופו היה גם הוא נפש חיה כמו שהיו כל בעלי החיים?
 ב. מי ומה מנע ממנו ליצור את אדם וחווה, הזכר והנקבה, ביצירה אחת כמו שברא את כל בעלי החיים, שגם אותם ברך בברכה של „פרו ורבו“ כמו שברך את אדם וחווה?
 ג. למה לא השהה את אזהרתו: „מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו“ עד אשר בנה את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה כדי לצותם יחד?
 אולי הייתה חווה נזהרת יותר אם היית שומעת את הציווי מפי הגבורה? אולי לא היו נידונים למיתה והחיים האנושיים היו לגמרי אחרים ממה שהינם עכשיו?

טעם סיפור הבריאה של האדם פעמים הוא לפי דעתי לא רק כדי להמציא ביאור נוסף על החלק הראשון, אלא כוונתה לתת גם הסבר הכרחי לכוונת הבורא, שהייתה במחשבתו תחילה קודם לייצירת האדם „בצלמו וכדמותו“, ובריאתו „בצלם אלוהים“.

המובן הרגיל והמקובל של שתי המלים „צלם ודמות“ עלול להטעות ולהתעות את השכל האנושי, שכביכול „הוא“ איזה גוף טבעי והאדם הוא סמלי. מכל פרטי הבריאה שבפרשה הראשונה עולה וכולט רעיון כולל אחד, שהעולם הטבעי וכל מלואו נוצר ונברא, בריאה חדשה, על-ידי כוח עליון שמחוץ וממעל לטבע, והנה הוא יוצר ובורא איוו בריאה בצלמו וכדמותו, שמן הנמנע הוא לשכל הטבעי של האנוש להשיגו.

מאידך, עלול המובן מ„בצלם אלוהים עשה את האדם“, אפילו אם זה רק בצלם

ולא בדמות, להביא את היצור האנושי לידי טעות גאוחתנית, שהוא לא נברא כחלק מן הטבע העולמי ואין לכוחות הטבע האיתנים שום שליטה עליו, אלא הוא כולו על טבעי, כולו חלק מאלוהים ובא-כוחו של הבורא עצמו ולו נמסרה וגיתנה הנהגת העולם הטבעי וההשגחה על כל הנעשה בו.

הביאור של סיפור יצירת האדם בא לכן לגלות במקצת את מחשבתו ורצונו של הבורא ליצור את האדם כבחיר כל היצירה, בעל כוחות טבעיים העולים על כל כוחותיהם של בעלי החיים האחרים, ובנפש חייה העולה על כל הנפשות החיות על-ידי חלק מכוון על טבעי, חלק אלוה ממעל.

לא על-ידי שליח ולא על-ידי אמירה למי שהוא, אלא הבורא בכבודו ובעצמו טיפל ביצירה של האדם ושל בת-זוגו. את האדם יצר מעפר מן האדמה, עפר פשוט וטבעי, חומר ביד היצור, ואת חוה בנה מאחת מצלעותיו של האדם, ויהי האדם לנפש חיה ע"י הבורא בעצמו, "ויפח באפיו נשמת חיים", וכוח החיות העל טבעי נמסר גם לחוה.

גם בגופו הטבעי נברא האדם כבחיר היצירה כי בו אצורים כוחות נפלאים ושכל חריף של מדרגה טבעית גבוהה כדי שיוכל לכבוש את הארץ ולמשול על כל היצורים שהוציאה ולרדות בדגת הים ובכל הרמש ששרצו המים, ומבשרו יוכל לתזות אלוה.

אולם, בחיר היצירה לא היה נבחר אם לא היה ניתן לו כוח הבחירה והברירה, אם כל מעשיו היו נעשים ע"י אונס וכפייה, לא היה האדם נהנה ומתענג בחיים טבעיים יותר ממה שמתענגים כל בעלי החיים ולא היה מסוגל להשיג את הכוח הטמון באהבה עילאית, שהוא הכוח העשוי להעלותו למדרגת מסירות נפש וקידוש השם, קידוש אמונה ואידיאלים נשגבים. אחרי שניתן לו, לאדם, כוח הבחירה בנה הבורא אחת מצלעותיו לאשה והאדם בחר בה. היא הייתה בחירתו ואמר: "זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי". רק בה יוכל האדם להידיק ולהיות בשר אחד. רק בזוג כזה יכולה להיווצר אהבה עילאית, שרשפיה רישפי אש ועולה לשלהבת יה.

אלוהים שם את האדם בגן העדן שהצמיח טרם בנה את צלעו לאשה, כי רצה לנסותו אם יוכל בכוח החלק האלוהי שבו לכבוש את יצרו הטבעי ולהכניע את תאוותיו הגשמיות. בגן נצמת בחיר היצירה בתנאים נאותים אשר לצרכי חיי הגוף ואפילו ליהנות מהדר הטבע ומיפוי שישביעו את רצונו האסתטי. בגן הצמיח ה' אלוהים "כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל". ו"נהר יוצא להשקות את הגן, ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים", אבל בו היה גם עץ הדעת טוב ורע.

בתורה חשובה הדעת יותר מחכמה או תבונה. בשמות ל"א כתוב: "ואמלא אותו רוח אלוהים, בחכמה ובתבונה ובדעת". הדעת היא הדרגה השכלית העליונה של האדם. אבל כוח-ידיעה כזה לא היה טמון בעץ הדעת טוב ורע. עץ הדעת היה עץ טבעי אבל לא על טבעי. לא היה בו שום ניצוץ של כוח עליון.

אין ספק שידעת טוב ורע צריכה לשכל אנושי חריף העולה על שכלם של כל יתר בעלי החיים, אבל תאוותיו הגשמיות של בחיר היצירה עלולות להחליש את החלק האלוהי שבו ולהכניסהו לעולם התוהו שהכול מותר בו כדי להמתיק את כל מאווייו. שכלו החריף יצדיק את כל מעשי הרשע כדי להשיג את הטוב בשבילו אף כי יהיה בהם רע לזולתו. באזהרתו של הבורא: "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו" רמז לאדם שיבחר בחיים ובטוב הנכון ולא יעניש את עצמו במיתת החלק האלוהי שבו: "כי ביום אכלך ממנו מות תמות" — תמות מעצמך, ולא מות תומת על-ידי אחר.

ניסה הבורא את האדם כשהיה יחיד בלי בת-זוגו, ושלא יוכל להטיל את האשמה על זולתו.

האדם עמד בנסיונו. כבש את יצרו הטבעי והסתפק במה שהורשה והותר לו, אבל במחשבתו של הבורא נשאר עדיין ספק אם יש די הוכחה בנסיון הנה שאדם התגבר על יצרו הטבעי בכוח העל טבעי שבו.

"ויאמר ה' אלוהים: לא טוב היות האדם לבדו". בלי בת-זוג תחסר לו התאוה שבכל

הַעֲרָכוֹת וְדִבְרֵי-בְקָרָת

דוד שמעוני — המשורר החלוץ

(שמונים שנה להולדתו ועשר שנים למותו)

מאת שניאור זלמן אש

א

דוד שמעוני חונך וגודל על ברכי הורים, שכל ישותם היתה חדורה שאיפות התחייה הלאומית. עוד בשחר ילדותו ספג המשורר את משאת-נפשם של הוריו. הם נסכו בו חלום הגאולה ונתנו כיוון לחייו.

עולם הספר קסם לו מילדותו והנער הרגיש היה בולע ככוכרה בטרם קיץ כל ספר וספר שהגיע אליו מידי של משה'נקה מוכר הספרים בעיר מולדתו בוברויסק אשר ברוסיה הלבנה.

ביחוד עשו רושם גדול עליו הסיפורים על „ירכתי-צפון“. גילוייו של אותו איש מופלא, אקסל פיורדסון, אשר במסעותיו הגיע ל„ים הקרח“, הלהיבו את רוחו. הם פתחו לפניו אופקים חדשים והוציאוהו מכור-העוני של בוברויסק מכורתו ל„עולם הגדול“.

לימים טילטל המשורר את עצמו ל„מרחקים“ לא רק את נפשו, כי אם גם את גופו. גילגוליו בנכר שימשו יסוד ומצע לשירתו.

אך, החיים ב„ארצות הנוד“ לא יכלו להרגיע את רוחו הסוערת. הפרעות שהמיטו על עמו רשעי-אדם וטמא-לב, נחשולי השנאה והטינה שהציפו את רוסיה לאחר מהפיכת 1905 הגבירו את געגועיו לארץ ישראל.

בשנת 1909 עלה שמעוני לארץ אבות. המשורר הצטרף למפעל החלוצים ובו מצא שמעוני תיקון לגפשו ולחזונו. עם שחר השכם קם החלוץ המשורר:

„ונטע בביצה אילנות

להוריש ממנה המוות

ולתיתה מורשה לחיים!“

בעלי החיים, שבלעדה אין יצרר של האדם דוחפהו לעבור על אזהרתו וציוויו של בוראו, וגם לא יהיה שום כוח דוחף להביאו לקיום המצוה של פרו ורבו שניתנה לכל בעלי החיים, ולכן אמר: „אעשה לו עזר כנגדו“.

מכיוון שניתן לו לבחיר היצירה כוח הכחירה והברירה, לקח הבורא עצם מעצמיו וחלק מבשרו של האדם, שהיו אצורים בהם כל הכוחות הטבעיים שבגוף האדם וחלק האלוהי ממעל שבנשמתו, ובנה מהם את האשה, בת-זוגו של אדם.

„ויהיו שניהם ערומים, האדם ואשתו, ולא יתבששו“. לא היה בפני מי להתבייש. שניהם היו כיצור אחד, ומה שטוב היה טוב לשניהם כאחד, בלי שום השגה של טוב ורע טבעי, השגה מדומה ובלתי נכונה.

בסגנון עדין ועטר-צבעים מעלה שמעוני על מיתרי שירתו את אישיותם של חבריו החלוצים. איש איש ותכונתו, איש איש ו"מזמור חייו".

ב"אידיליות" שלו הנציח המשורר לדורות כמה טיפוסים מופלאים מתקופה חלוצית זו של העלייה השנייה.

ר' פינחס הישיש ("ביער בחדרה"). ארץ תימן לידתו. הגורל זימנהו למולדת, להיות בין העולים הראשונים. זיו פניו כפני חתן צעיר, שזה עתה נכנס לחופה. הוא עושה את מלאכתו בהתלהבות יתירה והזמר אינו פוסק מפיו. הדוני (שם). מגדות נהר דון בא לארץ, ו"חסון העלם ונהב". בחור חסון כארו. לפנים ביקש "להביא הגאולה לעם הקוזקים המשועבד ונהפך לבבו לפתאום ועלה לארץ העברים" להיות בין הבנים הבונים.

כתריאל ("מצבה"). בחור רחב הכתפיים, ממעיט בדיבור ומרבה במעשה. הוגלה לירכתי "טונדות" של סיביריה. ברח משם לסין ועל פי נס הגיע לנקודה. שאליה התגעגע משחר ילדותו.

החוט המשולש מגשים חזון הדורות והוא ראשון לכיבוש ולהעפלה. וזאת התורה שקיבלו עליהם חלוצים אלה: "התאחזות, הסתפקות במועט, התמדה" עד אשר יבואו ימים "בם ירעש ים השכלים העברי במלוא רוחב ארץ ישראל...". ("רסיסי לילה").

הה, מי מנה את נחלי הזעה שירדו ממצחיהם של אלה החלוצים, שעלו למולדת להגשמת שאיפתם הציונית. נפש המשורר נקשרה בנפשם של כתריאל ונוות ביתו. שניהם נהגו חיסכון במשק ביתם, בתיקווה שיוכלו להעלות חברים לארץ, לחזק את ידי המחוננים עפרות ציון אמנו ולחסן את הגוף ואת הרוח של נחלת אבות.

עמוק עמוק בלבו חברו יחד האהבה למולדת והחיבה למתנדבים בעם — החלוצים. אתם יחד פעל ועמל המשורר. ידו האחת במעדר וידו השניה מושכת בעט משורר שנון.

ב

אישיותו האצילה של שמעוני משתקפת ומוזהירה מתוך מכתבו המפורסם לאמו בבוברויסק. בו הוא מרמז לה, כי חי הוא בנעימים, כי באמת הוא לא שומר הכרם אלא קייטן מתענג מטובה של הנחלה והמנוחה:

„הוא רצה לשמחה, לנחמה, לגרש חששות מלבה,

כי אמו מאד דאגה לו לבנה הרחוק השומר“!

לא רק לאמו היו דבריו מכוונים, אלא גם לאחיותיו הצעירות. הוא רצה להעיר בלבב כל המשפחה חיבה לארץ הקדושה ולהרים קרן חבריו החלוצים בעיני אמו וסבתא. הוא סיפר לה על הדר הלילות לרגלי הרי יהודה, שאין דוגמתם במרחבי התבל כולה. אפילו נופי ה"אלפים" לא עשו רושם כה גדול עליו כמו שעשו מראות ארץ ישראל. להרגיע את רוחו, הוא גם כותב לה שבשבתות הוא מסב על שולחנם של זוג ישיש, אשר לא כבר עלה לארץ. הישישה אשה חרוצה, ממש אשת חיל. יודעת להכין תבשילים כה נעימים, שטעמם לא רחוק מהתבשילים שהכינו אמא וסבתא שלו בעודנו ילד רך בשנים. בן נאמן להוריו

ואח נלבב לאחיו ואחיותיו הוא המשורר, אלא ביותר בן מסור הוא לעמו ומגשים חזון גאולתו.

מעיינות חוסן וגבורה גילה שמעוני בחבריו החלוצים. חוסן וגבורה המפכים בנשמת הבנים הבונים שהיפרו והחיו את אדמת המולדת והמוכנים להקריב את נפשם עליה:

„צבא עברי אמיץ, צבא שילומים ודרור —

סמלו מגן דוד, דגל תכלת צרור“!

חיו הפרטיים נזדהו עם ההווייה הלאומית וחידושה.

ונאמנים עלינו דברי „בן-ארצי“-שמעוני:

„יש לי ארץ, יש לי מולדת. כל ימי חסר לי חוש המולדת ופה מצאתיו:

בארצי, ארץ ישראל, עתה לא יקחהו ממני כל מלכי מזרח ומערב...!“!

כוח דמיונו של שמעוני משוטט לארכה ולרחבה של הארץ. ככל שהרבה לעבוד אתם יחד, כן גברה אהבתו לחבריו החלוצים, שבהם ראה שמעוני „דור ראשון לגאולה“:

„כלום יש בעולם עוד גוי, בניו ישתגעו לפתאום, יטשו את נווס וילכו

לנוע על סלעים שוממים,

אף גם בזיעת אפיהם לפורר הגושים הכבדים, אף גם לשיר בשעת

מעשה...“

וצדק לומר — כי שגעון וגאון בכפיפה אחת ידורו...“

ואיפה מצויים — „השגעון והגאון“, אם לא בכפיפתו של המשורר —

עצמו?

הבן המפונק מבוברויסק, נוטש את בית אביו, אשר שם התרגל לתנאי-

חיים נוחים ביותר והולך „לנוע על סלעים שוממים“, כדי לפוררם וליישב נשמות

ובזיעת אפיו יפריה עמקים והרים...“

שירתו של שמעוני קשובה לקול קסם העבר המתהלך בארץ והדיו

מתפוצצים על הרי יהודה והגליל. לוחשים באזני המשורר מנגינות מקדם, מדפי

ההיסטוריה של ישראל סבא. מבין נקרות הצורים המקיפים את מודיעין, אונזו

מקשיבה לקול ענות נצחון של המכבים. בדמיונו כאילו יקשיב לקול האחים

הקטנים, ששיחקו בין סלעי מודיעין במשחק-המחבואים. הוא רואה כאילו את

יונתן, שמעון, יוחנן ואלעזר, מדלגים כצבאים מסלע אל סלע ומחפשים את

יהודה אחיהם הגיבור: „יהודה, יהודה איכה? הוא מדמה את עצמו כאילו הוא

משתתף עם האחים הגיבורים במשחק „המחבואים“. מדלג אתם יחד מצור אל

צור, מגבע לעומק ומחפש את יהודה...“

בפתח האוהל עומדת האם... היא כבר זקנה, אך לאט לאט מתנערת.

חרדה לקראת בניה-נידחיה. שולחת היא מבטה לארץ הגדולה אשר מעבר להרים,

אשר שם הדביר השומם ומשם גם אורב האויב המנאץ את ישראל ואלוהים

חיים... פתאום מקיץ המשורר משכרון דמיונו וקורא: „רבוננו של עולם! עד

מתי לא אדע לשים מעצור לדמיוני“!?

„הבת – סיפורה של לילי רן“

מאת משה הנעמי

ימימה צ'רנוביץ-אבידר הגישה לנו ספר נעים ומעניין לקריאה. ביחוד יעניין ספר זה את בני הנעורים כיוון שגיבורת הספר היא נערה בגיל ההתבגרות. גיל זה, שבו אדם עובר מילדות לבגרות, הנו רב-לבטים, כידוע. כיום בעולם המערבי יש אומרים שדווקא בני נוער אלה, שטרם מצאו את דרכם בחיים, קובעים את אופי התרבות הנוכחית. משאתה יוצא לרחובות ניו-יורק ורואה את בעלי השער הארוך, שפעמים רבות הבעת הטימום והשיעמום שעל פניהם אינה שונה מזו שעל פני בעלי השער הקצר, הנך מתגעגע לימים אחרים, בהם חייו של כל אדם, ושל הצעירים גם כן, היו מלאים ובעלי משמעות. ימים כאלה מתוארים בספר „הבת“. לילי רן, גבורת הספר, גדלה בארץ. דבר זה כבר מייחד אותה מבני נוער בעולם הגדול. הארץ טרם הגיעה לשלבי השאננות והשובע המולידיים ניוון ושיעמום. ביחוד נכון הדבר לגבי ימי ילדותה של לילי, הימים שלפני הקמת המדינה. היו אלה ימי פעילות שגם ילד הרגיש בחשיבותם. היא זוכרת את אבא שיצא לפעולות מחתרת. היא זוכרת את השמחה ביום הכרזת המדינה, ואת המלחמה שבעקבותיה; את העולים החדשים ובעיות הקליטה; את מזל, הילדה הקטנה שצורפה לזמן-מה לביתם; את הנופלים במלחמה.

רשמים אלה ואחרים הם חלק מעברם של רבים מבני הארץ, והם הנותנים לחייהם חשיבות וסיפוק. הבעיה הפרטית של לילי היא במרכז הסיפור: סודם של הוריה שנודע לה ושהפר את שלוות חייה. עם זאת, משולבת הבעיה הפרטית בחיי הצבור, שהרי גם סוד זה של הוריה שהוסתר ממנה, הוא חלק ותוצאה מגורלו המיוחד של צמנו כולו. וכך מתלבטת הנערה בבעיות פרטיות וכלליות, השלוכות לבלי הפרד.

שאלות משניות קשורות אף הן, כשתים הנ"ל, בגורלה הפרטי של לילי ובגורל העם. השאלות המטרידות אותה הן, למשל: קליטת העולים החדשים; מעבר לקיבוץ; ההבדל בין בני הארץ לבני הגולה, וכדומה. היא תוהה פעמים

„הבת“ (סיפורה של לילי רן), מאת ימימה צ'רנוביץ-אבידר, „מסדה“, תשכ"ו.

כן מברית רוח השירה של דוד שמעוני ומגשר בין העבר וההווה, כי הלא מן העבר הגדול באו לנו כיסופינו לציון, לחזון תקומתה:

„זו האהבה — הרי היא ארשת אילמת, עמוקה וקדושה

לשפעת געגועים עצומים, שחנקו זה תקופות ויובלים,

געגועים נעלמים ועזים לטבע ממנו רחקנו...“

בשירתו של שמעוני חברו יחד מעוף הדמיון ולשון המראות. בה מתמזגים

רגשי לבו הפרטיים עם משאת-הנפש הלאומית.

רבות על המיוחד לילידי הארץ. ניתן, אלי, להשיב שהמיוחד לבני דורה הוא דווקא אותו ענין בשאלות שמעבר למעגל הפרטי הצר. וזו התשובה הנזכרת, דומני, גם בספר. בזמן שבעייה מרכזית בחיי נערה במדינה אחרת היתה איזו תסרוקת לעשות, או איזו שמלה ללבוש, חשבה אותה לילי כיצד להידבר עם אחיה החדשים והמשונים שהגיעו ארצה להיאחו בה.

הספר כתוב בטכניקה מעניינת — הגיבורה כותבת מכתב לבעלה שנסע לדרום אמריקה להביא את הוריו ארצה. במכתב זה היא מעלה, כעל יומן, את זכרונותיה ואת אותה פרשה מרכזית בחייה, הקשורה במקום בו שוהה כרגע בעלה.

לפנינו ספר נעים לקריאה. הסיפור-היומן נקרא כתעודת-חיים נאמנה. החומר העובדתי מעובד לסיפור מעניין, המתאים גם להמחזה או הסרטה.

ספרים וסופרים

לילה שחור משחור

אדגאר הילזנראט, מניצולי השואה החי עמנו כיום בניו יורק, היה בן 13 כשגורש עם הוריו מגרמניה ונתגלגל עד לגיטו של מוהילב שבאוקראינה. הוא חיבר עתה ספר בשם „לילה“*) שבו אין הוא מקדיש שימת לב רבה לנאצים ולעזריהם, כי אם לקרבנותיהם. הוא מתאר את הזועה של הימים ההם מנחית-הראות של ההשפלה וההרס של הגוף והנפש שנגרמו לקרבנות הנאצים, ועם זאת אינו פוסח לחלוטין על קרני אור מועטות של גילוי אהבה, מסירות, טוהר ומידת החסד.

הילזנראט אינו הראשון שבחר בשם „לילה“ לתיאורה של התקופה השחורה משחור בתולדות האנושות, שנות המלחמה וההשמדה, שבה ביקש איתו אשמדאי למחוק את דמות האדם, שנברא בצלם, ולהשפילו עד דכא. אולם הוא הנהו אחד המעטים, שעברו עליהם ימי הילדות בתופת של היטלר ושיצאו מאש התופת מחושלים ומלאי רצון עז להעיד עדותם קבל אנושות אדישה, או מתעלמת ביודעים, מן הזוועות.

אין הילזנראט מספר-אמן, או סופר היודע להלביש את העובדות מחלצות של לשון וסגנון. סגנונו ריאליסטי ופשטני ותיאורו יבש. אולי דווקא משום כך הדברים מועזעים יותר מכל סיפור-בדים אמנותי שאפשר להעלותו על הכתב. הדברים כמעט שלא ייאמנו, אבל ניכרים דברי אמת ורישומם עז ביותר. המלומד ג'ופריי גורר כתב בימים אלה, כי עוזל עושים לזאבים באותו פתגם רומאי קדום, כי „זאב האדם לאדם“, שהרי אין הזאב טורף זאב; הוא טורף רק את שאינו בן מינו, והיפוכו באדם ובעכברוש. ימי השואה לימדונו לקח מר על האדם ותהומות שקיעתו. „לילה“ הוא ספר עדות לשקיעה זו, והחושך שבו מאפיל על קרני האור. חבל רק שבחר המחבר בצורה הסיפורית ולא שמר על הצורה התיעודית-עובדתית. אין לך ספר יותר מועזע מספר עדות נאמן.

*) Edgar Hilsenrath: *Night*, Doubleday & Co. New York, 1966, \$7.95.

שושלות בארצות הברית

הישגן שושלות מדיניות בארצות הברית הדימוקרטיות? ארתור שלינגר, הבן, אומר, כי „לכאורה אפשר היה לחשוב, שאמריקה הדימוקראטית היתה יכולה וצריכה להיות פטורה מהתופעה של שושלות כאלה” — אך לא כן היה, למעשה, במאתיים השנים האחרונות. רבים ידעו עובדה זו אך רק מעטים עמדו עליה אף ניתחו אותה בצורה יסודית, כפי שעשה זאת עכשיו סטיפן הס, מי שהיה מעוזריו של הנשיא אייזנהאואר והורה אחר כך בכמה אוניברסיטאות חשובות את תורת מדעי המדינה.

סטיפן הס ניגש לנושא בכל הרצינות והדיוק המדעי והוא הולך ומונה כמאתיים מדינאים בדרגות שונות, החל בחברי קונגרס וכלה בנשיאי מדינה, שעלו לגדולה מכוח כשרונם, אך גם בתוקף מעמדם — כבני שושלת של משפחה רמתיחש, או בעלת נכסים ומעמד בציבור. התמה יתמה: הלא באמריקה אסור לפי החוקה לתת תואר אצילות, וכיצד מתקיימות שושלות של „אצולה מדינית” במדינה זו? התשובה היא, כנראה, שהציבור האמריקני סבר וקיבל את מה שכתב לפני חמשים שנה צ'ארלו וו. אליוט, נשיא מכללת הארווארד, כי „אם רוצים שהחברה תהא נשכרת מחופש תנועה וממיבנה פתוח, אלה העולים בגרם המעלות החברתי חייבים להישאר ברום המעלה דור אחרי דור, כדי שהרבדים העליונים של החברה יוגדלו בהתמדה...” במלים אחרות: הוא האמין באריסטוקרטיה הנתונה במצב היולי, המפנה מקום לכשרונות חדשים עולים...

ניכר שהציבור האמריקנאי קיבל מתוך שתיקה כהודאה גישה זו ואף נהג לפיה עד היום הזה. שושלות של רוזבלט, לודג', טאפט, ולאחרונה גם שושלת קנדי, הן בבחינת חטיבות, שמשקלן המדיני ושמן הטוב אינם מן הדברים המוטלים בספק. המחבר מונה בספרו שש עשרה משפחות כאלה, שכל אחת מהן העמידה לפחות ארבעה מדינאים, מאדמס ועד קנדי, ולכל אחת מהן הוא מקדיש פרק בספרו.

מבין שש עשרה המשפחות האלה יצאו שמונה נשיאי ארה"ב, שלושה סגני נשיאים, שלושים סינאטורים, שנים עשר מושלים וחמשים וששה חברי שני בתי הקונגרס. שמונה מן המשפחות האמורות הגיעו לאמריקה בסוף המאה הי"ז; רובן מגזע אנגלו-סאכסי ורוב בני המשפחות האלה בני האמונה הפרוטסטאנטית.

המחבר מתאר את התופעה של הליכוד המשפחתי האמיץ שאתה מוצא באותן שושלות מדיניות באמריקה ומדגיש את החינוך המיוחד הניתן לבני-השושלת מנעוריו, כדי להכשירו לתפקיד הפוליטי. בפרק על קנדי מסופר כיצד קאטלין, בתו של רוברט קנדי, הביאה אתה פעם את אחיה הקטן ג'ו לחנות כלבו, וכשביקשה לרסנו שלא ישתובב — לא מצאה דרך יותר טובה לעצמה מאשר להעיר לו בארשת פנים חמורה: „ג'ו! היה שקט ומנומס! בהתנהותך אתה גורם לנו הפסד קולות!...”

הספר ערוך בצורה נאה ומדויקת, בלווית נספחות ומפתחות. ניכר שמחברו השקיע בו עמל רב, ועם זאת השכיל להגישו לקורא בצורה מעניינת ובלתי שיגרנית.

י. ע.



***) *Americas Political Dynasties*, by Stephen Hess, Doubleday & Co. New York, 736 pp. \$7.95.

מרד החשמונאים לאור המקורות ההיסטוריים

(לרגל הופעתו של הספר „התעודות למרד החשמונאים“)

מאת ד"ר יוסף שפרן

אותם הימים: זיהות בין דת ולאום. המקורות בהלכה, באגדה ובמדרש מתרגמים אמת זו לשפת המציאות, והצד השווה שבמקורות הללו הוא שחג שמונת ימים „נקבע לא כשיא הנצחונות המלחמתיים והקמת השל-טון העצמאי של מלכות בית החש-מונאים, כי בזמן קביעת חג החנוכה טרם בוצעה המשימה הגדולה של בני מתתיהו, וטרם נכבשה הארץ לפניהם“... והיה בזה מן הסמליות הגדולה לראשיתה של תקופה חדשה המתחילה עם כיבושו של בית ה-מקדש וירושלים בחלקה“¹.

האריך חגיגת הנס — נפ חנוכה — צויין, בשורת תאריכים חשובים אחרים, במגילת תענית, בנוסחה ה-תמצית: „בעשרין וחמשה ביה יום חנכת תמניא יומין לא למספד“ (ב-עשרים וחמשה בו חנוכת שמונת ימים שלא לספוד). מגילה זו נחשבת כמקור ידוע ומקובל לידיעת תקופת החשמונאים, ובאחרונה שוב הועלתה חשיבותה לחקר תולדות ישראל ב-מסגרת מחקר מיוחד², ולדעת המחבר „עיקרה... מתייחס למלכות בית חשמונאי... הרי שהיא תעודה היסטורית נכבדה מאד להכרתה של תקופת בית שני בגדולתה... בתעודה זו צפון אוצר בלום של זכרונות על קביעת דפוסים לסדרי עבודה שב-מקדש... בנין העיר וחיוק המקדש“.

חומר היסטורי רב-הערך על מל-חמת החשמונאים ונצחונם נמצא בספרי החשמונאים א' וב'. כונסו בהם פרטים העשויים להעמידנו על המס-גרת המדינית והתרבותית של הזמן.

(2) הרב שלמה גורן: „מבצעי החשמונאים והנצחנם בהלכה“, בספרו „תורת המועדים“, הוצ. ציוני, תל-אביב, תשכ"ד, עמ' 186.
(3) בן-ציון לוריא: מגילת תענית, פרשיות בתולדות בית חשמונאי לאור משנה קדומה, מוסד ביאליק, ירושלים, תשכ"ד, עמ' 12.

המקורות התלמודיים בנוגע למלחמת החשמונאים מעטים בהשוואה להיקף ההיסטורי של המאורעות. לא שפע של פרטים בעלי תוכן היסטורי מציינים את מאמרי חז"ל. דבריהם מסווגים לציון הנס בבית המקדש, מציאת פח השמן בחותמו של כהן גדול, וחידוש עבודת המזבח. „ת"ר בכ"ה בכסלו יומי דחנוכה אינון... שכשנכנסו יונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פח אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול וכי לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה“ (שבת כ"א ע"א)³.

אולם אין למדוד את דבריהם בקנה מידה רגיל. ערכם דווקא בזה, שהם מראים לנו, שחז"ל העדיפו את האפי הדתי-רוחני של מלחמת החשמונאים על פני הכל. בביצור מרכז החיים הרוחניים, בפעולותיהם של החשמו-נאים למען המקדש ושמירתו, ראו חז"ל תנאי ראשון לקוממיות בארץ; בהן — לדעתם — נתמצה העיקר. חולית-היסוד בפעולות אלו היתה אם כן להשאר בתוך גבולות החיים ה-מקוריים-הנאמנים שנתקדשו באומה. כנות זו בהשקפת חז"ל מצטרפת היא לגילוי חיובי שבהיסטוריה של

(1) ראה מגילה י"א, ע"א: „תנא לא מאסתים בימי כשדים וכי ולא געלתים בימי יונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיהו כה"ג וכי“; פסיקתא רבתי פ"ב: „ולמה מדליק נרות חנוכה, אלא בשעה שנצחו בניו של חשמונאי הכהן הגדול למלכות יוחן נכנסו לבית המקדש, מצאו שם שמונה שפודים של ברזל וקבעו אותם והדליקו בתוכם נרות“; מנחות כ"ח ע"ב: „ר' יוסי בר רבי יהודה אומר אף של עץ לא יעשה כדרך שעשו מלכי בית חשמונאי, אמרו לו משם ראיה שפודים של ברזל היו וחיפום בבעץ וכי“.

התעודות — עשרים ושתיים — הוערכו נכונה, וניכר מקומן במקורות הספרותיים: ספרי החשמונאים וקדמוניות היהודים (ורק אחת היא בחזקת כתובת: תעודה מס' 3). לכל קבוצה של תעודות הקדים המתבר מבוא "העשוי להבהיר את הרקע ההיסטורי-המדיני", וגם פירוש מתאים. במבוא הכללי של הספר, המעורר ענין מיוחד, סוקר המחבר, תוך גילוי מתמיד של פרטים, את כל התקופה כולה, ומגדיר בהגדרות קצרות את טיבם של ספרי המקור. הרי לפנינו הדגשת ערכו של ספר חשמונאים א' — שמחברו "יהודי מאמין באלהים" — והרצאתו השקולה, ידיעתו ה"מעניינת, השימוש המרובה בתעודות והכרונולוגיה המסודרת, מעמידים אותו בשורה הראשונה של ההיסטוריוגרפיה העברית" (עמ' 17). הנקודה העיקרית בספר חשמונאים ב' היא הדבקות בדת היהודית "המוצאת ביטוייה בשמירה על החוקים בכלל (ג' ח') שהם חוקי התורה" (עמ' 19). קולעת למטרה היא הערתו על ה"קדמוניות" ("ב—י"ד) של יוסף בן מתתיהו, שאוביקטיביותו של ההיסטוריון הועמדו במבחן קשה משבא לדון בלחמי החרות היהודים" (עמ' 24).

* * *

ידיעה יסודית של מלחמת החשמונאים — בכוחה להעשיר את רחננו עושר רוחני רב. שיבה מתמדת אל המקורות תעניק לנו הכרה ברורה יותר. נלמד לראות את הדברים באורם האמיתי ולהעריך את הערכה מלאה.

אחולינו הטובים לידידינו הטובים
ד"ר אהרן הימן ולרעייתו
לרגל היכנסו של בנם המצויין
שאול ירמיהו
למצוות
ירו ממנו רוב נחת ויהיה
לתפארת למשפחה.
ד"ר משה משרנוביץ ורעייתו

אולם קיים מרחק בתוכנם של שני הספרים. שונות גישותיהם ושוונה היא בתכלית תפיסתם... לראשון האומה הישראלית והארץ הישראלית חטיבה עיקרית אחת, ואילו לשני מרכז כל החשיבות אינו אלא בירושלים ובמקדש שבירושלים... מה היו ירושלים ומקדשה למחשבתן של ישראל שבתפוצות העולם?"

לפני קוראי ספר חשמונאים א' נפרשת ביריעה רחבה מלחמת החשמונאים — שרשיה ותוצאותיה; פרקי מאבק, שבתוכם ניכרת אישיותם של יהודה ואחיו. תכלית המחבר לעצב דמות "מלחמה נעלה של העם היהודי נגד התרבות המכרעת של העולם היווני וכותות השליטה שלו".

על פני רקע הספר חשמונאים ב' מתגלה לנו, כאמור, מחבר, שהדת נר לרגליו, דבריו משקפים את ה"שאיפות הרחחניות של העם; מבטא של הערצה לו לבירת הקודש של ארץ נחלת אבות, ומבטו צמוד אל היכל ה' — המקום שאילו פונים המוני העם.

* * *

מלחמת החשמונאים מקבלת חיזוק יתר בזכרוננו על-ידי בחינה נוספת של המקורות ההיסטוריים, והצגתם מחדש, במרוכז ובצורה נאה ושלימה. בספרו "התעודות למרד החשמונאי" מאפשר לנו המחבר, מנחם שטרן, לעיין עיון נוסף, — כפי שרשם בהקדמה — בתעודות "הנוגעות לתולדות המרד החשמונאי וכיננה של מדינת החשמונאים ולפרשן על רקע תקופתו".

טבעי הוא איפוא שהמחבר ראה צורך לחזור ולנתח את התעודות של הזמן ולהתחקות על שרשם של הענינים, שהרי דברים אלה יעזרו לנו להבנת השתלשלות המאורעות.

4) אברהם כהנא: הספרים החיצונים, כרך ב', מסדה, תל-אביב, תש"ך, מבוא לספרי המקבים א' וב', עמ' פ"ה.

5) The First Book of Maccabees, Harpers & Br. N.Y. 1950, Intro. by S. Zeitlin, p. 1.

6) הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, תשכ"ה.

ש"י עגנון בשטוקהולם

שאני מעולם לא נשאתי את עיני אל על. לצעדי, הפסקתי מזמן לקרוא ספרות יסה. הגעתי למצב של אותו נסיך שאמו אמרה עליו, כשהוא רוצה לקרוא הוא כותב משהו לעצמו. אני יודע שזה לא טוב. סופר צריך לראות איך העולם כותב, אבל חיי מסודרים כך שאין לי אפשרות לקרוא. הדבר היחיד שאני קורא ואוהב לקרוא זה על חיי היהודים.

עגנון הביע תמהונו על שהעתונאים המצויים בענייני העולם מתעניינים ביהודי קשיש כמוהו... "בעצם", אמר, "הייתי צריך לשבת ביניכם ולא בראש השולחן... אולי לא בסוף השולחן, אבל כך, באמצע, ביניכם... שאל אותי משהו מה דעתי על העולם והתקופה של האטום. אינני מבין בזה דבר. אדם איננו מחוייב להשיב על כל השאלות שמציגים לו, אלא על כל השאלות שהוא מציג לעצמו!... לא נוח לי כל הזמן להשיב על שאלות על עצמי... לא נוח לי לטנן את עצמי בשומן שלי"... לפתע קם על רגליו, נרגש מאוד ואמר: "אני אזכור את כולכם לטובה. אינני מכיר אתכם אבל בלבי נחקקת דמותו של כל אחד ואחד מכם".

את דבריו של עגנון, שנאמרו כולם עברית, תירגם לאנגלית השגריר הישראלי בשבדיה מר שמעוני ועזר לו היועץ גבריאל. בסוף דבריו פנה עגנון אל העתונאים ואמר: "אני מציע כי תחתמו כולכם על פטיציה שיורידו את מר שמעוני מתפקיד שגריר וימנו אותו למתורגם קבוע של עגנון..."

ישעיהו בן-פורת מעיר כי דברים אלה כשהם באים מפי עגנון הם בבחינת מחמאה...

● "הישראלים-הממוקרים" קוראים להם לסטודנטים הישראלים בחו"ל. בארץ מפרסמים כי כל מחשבתם נתונה לגדול

● "אדם חייב להשיב רק על השאלות שהוא מציג לעצמו", אמר ש"י עגנון לישיעיהו בן-פורת, שליחו המיוחד של "ידיעות אחרונות" לשטוקהולם ערב מתן פרס נובל, "גמתי את התחמושת שלי... אין לי יותר כח... המקצוע שלי זה להיות סופר. להיות בעל פרס נובל זאת אולי טרנסה טובה, אבל זה לא מקצוע".

סדר יומו של ש"י עגנון בשטוקהולם ערב מתן הפרס היה גדוש ומלא: תפילת בוקר השכם בבוקר, ביקור בבית החולים בו שכב שעה שלקה בהתקפת לב בשנת 1951 (בהבטחתו, הביא עוגה גדולה לאחיות ולרופאים, והודה להם מקרב לב על טיפולם המסור בו באותם ימים) בצהריים באו כשלושים כתבים למסיבת עתונאים ולפנות ערב ביקור אצל אלמנת הד"ר אהרנסריוו, שהיה פעם סופר עברי ידוע ורבה הראשי של שבדיה. היא בת 90 ויושבת בבית זקנים יהודי. בביקורו בבית הזקנים נכח עגנון בסקס הדלקת נר ראשון של חנוכה. בן-פורת מוסר כי מסיבת העתונאים שנערכה אחר הצהריים בבנין השגרירות הישראלית תיחרת בזכרון. אפילו לעתונאים הישראלים המכירים את עגנון היתה זאת חחייה בלתי רגילה.

"מעולם לא חשבתי שיש לי תפקיד למלא בעולם", אמר עגנון, "אני עושה מה שהשם נותן לי לעשות. אני מנסה לתת צורה לפגישות שלי עם החיים היהודיים ועם עמים אחרים. אני גם לא יודע דבר על הבשורה, או התעודה, של העם היהודי בעולם. נאמר עליו בכתובים: וראו כל עמי הארץ כי שם השם נקרא עליך. אם יש כוח החיים בכתבתי, אזי בכל דור יראו בכתבי בשורה אחרת, אבל אינני יודע אם יש בדברי מכווח החיים. מדוע רמי-המעלה, החכמים הגיזאים מעם, של האקדמיה השבדית נתנו לי את פרס-נובל? אולי משום

ספעל ישראל י מזמין מומחה אמריקני בתחום כלשהו, ובו בזמן יושב ישראל העוסק במקצוע זה בניו-יורק וממתין ל"אור ירוק" לארוז את מזודותיו.

מלאי נכבד של טענות יש לסטודנטים הישראליים נגד מוסדות ההשכלה הגבוהה בארץ. תוך שהם מתעלמים מן העובדה, כי רוב הסטודנטים נסעו לארצות שמעבר לים הלימוד, בעיקר בהנדסה וברפואה, מוגבל — טוענים הישראליים כי ראשי האוניברסיטאות מתנכרים למומחים הישראליים.

בקשותיהם להתקבל לעבודה — במעבדות וכמריצים — נידחות משום מה. כדוגמה הביאו נציגי הארגון סיפורו של מדען ישראלי ידוע אשר אוניברסיטה גדולה במדינת ניו יורק קלטה אותו אצלה כראש המחלקה לפיזיקה. לאחר תקופת זמן זכה המדען הישראלי במענק בסך 100 אלף דולאר מטעם קרן פורד. בקשתו להתקבל לעבודה באחת האוניברסיטאות הנדולות בישראל נידחתה בנימוק: "אינו מתאים לנו?". ... "ואין זו הדוגמה היחידה" טוענים נציגי הארגון, "ידוע לנו על עשרות ישראלים אשר נידחו על ידי המוסדות להשכלה גבוהה בארץ. למרות הקשיים אורזים מדי שנה כ-300 ישראלים את חפציהם וחוזרים לישראל".

● **קבוצת יוצאי תימן שהחיים המודרניים נמאסו עליהם, מספר במחנה שבועון חיילי צה"ל, מתכוננים לשוב בצורה קיצונית אל החיים הבריאים והטבעיים בהם חיו בתימן — "ללא סרטן ואולקוס"...** הם מתכוננים לחסל את כל הסממנים המודרניים שלדבריהם גורמים למחלות ולעגמת נפש, את בתייהם בכפר התימני העתידי לקום, בדעתם לבנות במתכונת תימנית — חצר גדולה ומרוחחת עם חדרים הפונים לחצר, כדי שיוכלו יום יום להישטף בניו החמה. "אצלנו לא יהיה מקרר ולא יהיה חשמל", הכריז דובר הקבוצה, "אלא רק מנורות "לוקס", כל האוכל יהיה טרי. אנחנו נתבסס על שלושה מקורות לכלייים עיקריים — צורפות, תעשיית יינות וחקלאות". — האם תסכימו שמכוניות תיירים מעלות עשן תבואנה בגבולכם? נשאל הדובר, התשובה

משכורתם ואת מדינת ישראל ומצבה הקשה שכחו ולנציגיה אשר באים לשכנעם לחזור הביתה הם מכתיבים תנאים בלתי מתקבלים על הדעת. המדובר בכ-2000 סטודנטים ומשתלמים ישראלים הפזורים על פני כ-400 מיכלות ברחבי ארצות-הברית וקנדה, שנציגי ארגוניהם כינסו מסיבת עיתונאים בארץ בבית סוקולוב, בתל-אביב. "הסטודנט הישראלי אינו מלקק זבש באה"ב, אמר מזכיר האירגון, "הוא עובד קשה ונאבק עם קשיי פרנסה וזו ברוב המקרים הסיבה לאי יכולתו להתפנות לפעולות ציבוריות, אני רוצה להדגיש כי מצבם של רוב הישראליים באה"ב קשה ביותר!" 922 מהם מפרנסים את עצמם ורק 13 פנויים ללימודים ללא דאגות פרנסה בעזרת מילגות. 440 תלמידים לא מילאו בשאלון שנשלח לחברי אירגון הסטודנטים והמשתלמים הישראליים באה"ב את הסעיף הון במקורות פרנסתם... מרביתם עובדים כובנים וכמלצרים. לא אחת מוצא עצמו סטודנט ישראלי, מרצון או מאונס, כמיצג את המדינה. ברוב המיכללות נערכים סימפוזיונים על נושאים פוליטיים. מול הישראליים (לעתים ישראלי יחיד) מתייצבים סטודנטים ערבים אשר רובם ככולם נשלחו על חשבון ממשלותיהם והם פנויים להפצת תעמולה ולהשמדת מדינת ישראל. אומר מזכיר הארגון: "לא פעם נתקלים ישראלים בקשיים רבים שעה שהם פונים לנציגי המדינה באה"ב ובקנדה בבקשה לחומר תעמולה או עצה טובה... הפיצו עלינו שמועות כאילו אנו מכתיבים תנאים קשים למוסדות שונים ומתניס את שובנו בקבלת משכורות "שמנות" — אלו הן השמצות חסרות שחר".

את האשמה בהחלטתם של מאות משתלמים ישראלים להשתלם במערכת התעשייה והמחקר של אה"ב תולים נציגי ארגון הסטודנטים במשרדי הממשלה. בתעשיינים ובמוסדות אוניברסיטאיים בארץ. מסתבר כי עד לפני שנים אחדות לא טרח איש בארץ לקיים קשר כלשהו עם אלפי הישראליים שלמדו בחו"ל, ראו בהם, יורדים ולא טרחו, במקרים רבים, להזמין למסיבות יום העצמאות בקונסוליות הישראליות. "לא פעם שומעים אנו", מספרים נציגי הארגון, "כי

פרס ליוויק ליעקב גלאטשטיין

בימים אלה מלאו שבעים שנה למשורר האידי יעקב גלאטשטיין, מן המשוררים המזהירים ומסוללי הדרך בשירה הזאת. השנה הוענק הפרס על שם המשורר הדגול המנוח ה. ליוויק מטעם ה"קולטור-קונגרס" לגלאטשטיין, שהנהו, כידוע, גם מספר רב-הכשרון, מסאי ומבקר שגון ורביהזכויות. יצירתו של גלאטשטיין צריכה להערכה מקיפה ומפורטת. מספריו לעברית תורגמו לפי שעה הסיפור "בהגיע יאש" וספר השירים "מכל עמלי".

ברכת ה"בצרון" שלוחה למשורר הדגול ליובלו ולרגל קבלת פרס ליוויק לשנים רבות וטובות של יצירה ועשייה תרבותית.

תערוכת עגנון ביוו"א

במכון המדע היהודי — יו"א, מתקיימת תערוכה מוקדשת לש"י עגנון מאז התחיל לפרסם את דבריו הראשונים בעתונות העברית וגם האיירית. בתערוכה תעודות, אגרות, עותקים וציילומים מפילטוניו, רשימותיו ושיריו של המספר (ש. י. טשאטשקס) בשבועון "המצפה" (שיר ל"ג בעומר, בשם "גבור קטן", תרס"ד); "הירדן" (סטגיסלב, ניסן, תרס"ו); "דער

יווישער וועקער" (בוז'אץ, 1906); "טאגבלאט" (למברג, 1907) ועוד. מלבד אלה הוצגו בתערוכה ספריו ותרגומיו של עגנון בהוצאות ובלשונו שונות. בערב פתיחת התערוכה גתקיים באולם יו"א נשף עגנון. דברי הערכה נשאו ד"ר שלמה גובל, יו"ר הנשף; מיכאל ארנון, הקונסול הישראלי; רוברט אלטר, פרופיסור לספרות אנגלית בקולומביה; והמשורר גבריאל פרייל. — התערוכה תתקיים בבנין יו"א, 1048 השדירה החמישית עד 15 בפברואר.

ישראל זמורה באמריקה

המבקר והמו"ל הידוע מישראל, ישראל זמורה בעל "מחברות לספרות", בא לביקור של חרשים לארה"ב. במשך ימי שהותו כאן הוא מופיע בהרצאות על הספרות החדשה ועל חיי התרבות במדינת ישראל. דברי הביקורת של זמורה הופיעו במקובץ בספרו "ספרות על פרשת דרכים" וכן גם פירסם ספרים ומחברות "אברהם שלונסקי", "שני מספרים — חיים הזו ויעקב הורוביץ", "ריינר מריה רילקה", "המספר קולקו" — אורי ניסן גנסין" ועוד. מר זמורה תירגם כמה ספרים ומסות מספרות העולם והשתתף בעריכתם של "כתובים", "טורים" ו"מאזנים".

ישראל, לאחר שנכתב צרפתית ותורגם לאנגלית. ההצעות עוכבו בינתיים לפי בקשתו של ר' עמרם המבקש לראות תחילה את הספר כתוב בלשון הקודש כדי להיזכח אם אין בו דברים העלולים לפגוע בו או בחבריו. הגיורת כתבה את ספרה עוד בשנת 1963 והמלאכה נמשכה שנה תמימה. המהדורה הצרפתית מכילה 400 עמוד ומתוארים בספר ימי ילדותה, תקופת מלחמת העולם השנייה ופעילותה במחתרת הצרפתית, דרכה וזיקתה אל היהדות וכן פרשת יוסלה שוכמאכר. **יניץ רמגל**

היתה נמרצת ופסקנית: "לא. כשני קילומטר מן הכפר יוכלו התיירים לשכור מלבושים תימניים מקוריים ויעלו על חמור וייכנסו כך לכפר!". חמישים משפחות נענו למודעה בעתון שבישרה הקמת הכפר.

● **התענינות בספר אוטוביוגרפי של הגיורת רות בן-דוד-בלוי**, אשתו של ר' עמרם בלוי מנהיג "נטורי קרתא" התעוררה בקרב מו"לים באנגליה וצרפת, הולנד, קנדה ואה"ב שפנו אל הגב' בלוי להוציא לאור את ספרה, "דרכי לעם

מנהל המחלקה התורנית של הסוכנות היהודית, ופעילו המרובים למען ערכי רוחנו. הנשף נערך עלידי המחלקה, הסתדרות הציוניים הדתיים והחעד לחיזוק התורה והיהדות.

שירים וסיפורים מאת אהרון דומניץ

בהוצאת הקולבי העברי בבליטמור הופיע קובץ שיריו וסיפוריו של ד"ר אהרון בן אשר דומניץ. שיריו הראשונים נתפרסמו ב"המעורר" של ברנר בלונדון. בשנת 1906 בא לאמריקה ושימש במשך שנים רבות רופא שיניים בבאליטמור. דומניץ השתתף בעתונות העברית באמריקה ובארץ ישראל. בשנים האחרונות נתפרסמו מיספוריו ב"בצרון" וב"הדואר".

הקובץ מכיל מבחר שידיו, סיפורים וזכרונות.

"עברית שוטפת" ד"ר פלטיאל בירנבוים

ספרו של הסופר והחוקר ד"ר פלטיאל בירנבוים, "עברית שוטפת", שיצא בהוצאת "היברו פובלישינג קא.", הוא מספרי הלימוד החדשים והמקוריים ביותר שהופיעו בשנים האחרונות. בפרקי השיחה, הקריאה והסיגנון ניתן חומר לשוני מגוון, עשיר ומאלף. הפרקים ערוכים לפי שיטה מדעית מחושבת ומכוונת להקנות את יסודות הלשון העברית לקהל תלמידים ובוגרים רחב ביותר עלידי אימונים ותרגילים שאובים גם מאוצר הדורות וגם מן החיים החדשים והתוססים הנוצרים במדינת ישראל. הספר מכיל קרוב ל-500 עמוד ומודפס על נייר משוכח ובצורה המרהיבה את העין.

ספר חדש מאת ד"ר צבי וויסלבסקי ז"ל

בהוצאת "קרית ספר" הופיע חיבורו החדש של ד"ר צבי וויסלבסקי, החוקר, המבקר והוגה הדעות, שנפטר בו' כסלו, תשי"ח, "משנת זימל על רוח הרכושנות".

הספר יצא ביוזמתה של אלמנתו, גבי דבורה וויסלבסקי, ששקדה גם על הוצאת

מסיבת זכרון לד"ר אלכסנדר אלתר פריד

באסיפת חבר המורים של מכללת ישיבה אוניברסיטה נתייחדו הנוכחים עם זכרו של המנוח ד"ר אלכסנדר אלתר פריד, ששימש במשך עשרים שנה פרופיסור להיגיה במוסד. הערכות על המנוח, אישיותו, פעלו ותורמתו למדע הלשון העברית השמיעו ד"ר ת. ב. גרינשטיין, מנהל ביהמד"ל; ד"ר ראלף ס. רוזנברג, פרופיסור לגרמנית; ד"ר אלכסנדר ברודי, פרופיסור להיסטוריה וכלכלה וחיים ליף, יו"ר היה אברהם ב. גורוויץ, פרופיסור לחינוך גופני. ד"ר גרינשטיין הכריז על יסוד מדור לספרים בכלשנות עברית בספריית האוניברסיטה על שמו של המנוח.

מסיבה לרגל הופעת הספר "חלוצי הספרות העברית באמריקה"

ב-29 בחודש אוקטובר, נערכה עלידי ההסתדרות העברית והמכון ללימודי היהדות בקליבלאנד מסיבה לכבוד הופעת ספרו של ד"ר יעקב קבוב, דיקן המכון, "חלוצי הספרות העברית באמריקה". על הספר דיבר פרופ' חיים ליף משיבה-אוניברסיטה. באותה מסיבה נתקיים טקס-המילואים בבחירת הנשיא החדש של ההסתדרות העברית, מר אהרן אינטראטור, שבא במקום הנשיא היוצא, מר שפירא.

גיהל את המסיבה, ד"ר נחשון. ד"ר קבוב נשא נאום גלובל וסיפר אפיוודות מעניינות על ראשיתה של הספרות העברית. במסיבה השתתפו הרב יוסף פורת, ד"ר אפרים שמואלי ורעיתו, מר חיים אורלן ורעיתו, מר ראבינסקי ועוד.

מסיבת-פרידה לרב צבי תבורי

ב-21 בדצמבר נתקיימה במלון וינדרמיר מסיבת פרידה להרב צבי תבורי ורעיתו העומדים להשתקע במדינת ישראל. במסיבה השתתפו ממנהיגי הציבור היהודי בניו-יורק, חכמים, רבנים, מחנכים ועסקנים. הגואמים והמברכים עמדו על יקר רוחו של הרב תבורי, ששימש במשך 15 השנים האחרונות

שהוחרמו מתקופת התלמוד עד הזמן החדש. ד"ר חיים ב. גרינשטיין, מנהל ביהמ"ד למורים של ישיבה אוניברסיטה, ישב בראש המסיבה.

קובץ פזמונים מאת מ. שם

בתל-אביב הופיע הקובץ „עלי עוקם — פזמונים וספרות” מאת מ. שם (משה שטיינר). בקובץ המדורים: בצל אלביון, פזמוני מלחמה, ישראל על אדמת קולומבוס, בביכר הספרות — פרודיות, ובעטיו של אטום. המתבר, שהוא סופר ומבקר ידוע ופרופיטור לספרות עברית בבית המדרש למורים בבוסטון, מצטיין גם כפזמונאי, קודם לכן פירסם „פזמוני אשמדאי” (תרצ"ו) ו„צחוק ודמע” (תש"ה).

ספריו האחרים מעזבונו של המנוח: „על מצפה”, „אורות בדרך” ו„הרומאן והגובילה”. כמו־כן הוציאה בשנת תשכ"ב את הקובץ „עטרת צבי — על ד"ר צבי היסלבסקי, האיש והגותו” ובו הערכות מאת יחזקאל קויפמן ז"ל, יהושע גוטמן, אפרים שמואלי, ש. ה. ברגמן, חיים הזו ורבים אחרים, וכן גם רשימה מפורטת על חייו וזכרונות על הסופר המנוח הדגול מרעיתו תבלי"ח, דבורה היסלבסקי. הספר תורגם בידי ישורון קשת, והוא אף צירף לו מבוא.

מסיבה לכבוד הופעת „ספר וסיף” לד"ר משה כרמלי

מסיבת חברים, חכמים וסופרים נערכה לכבוד הופעת „ספר וסיף” לד"ר משה כרמלי ויינברגר, בישיבה אוניברסיטה. על חשיבות הספר וערכו בתולדות מלחמת התרבות בישראל במשך הדורות נשאו דברים ד"ר מאיר הרשקוביץ, ד"ר שמחה ב. הוניג, והחוקר הידוע יצחק ריבקינד. הספר הופיע בהוצאת „סורא” שע"י ישיבה אוניברסיטה, שבה משמש ד"ר כרמלי פרופסור לתנ"ך ולהסטוריה. הספר דן בחופש הבטוי והמחשבה בעם ישראל, ומפרט בסדר כרונוולוגי את הספרים

מיטב הברכות לידידינו
משה מורטשינר ורעיתו
לכלולות בנם
יוסף לב"ג עירית
לבית יולירד-מנדלס.
יבנו בית נאמן בישראל!
ד"ר משה משרנוביץ ורעיתו



Acele's
of Queens

Strictly Kosher Night Club • Restaurant • Caterer
LONG ISLAND EXP'WY at 162nd ST.
• HI 5-4444 •

A night in the Cafe Sahbra is a uniquely exciting experience. Israel's finest talent creates for you a truly Israeli Atmosphere in the tradition of King David and Queen Esther.

The Only Israeli Cafe in America

CAFE SAHBRA

Strictly Kosher • Permanent Mashgiach • Closed Fridays

HOTEL WESTOVER

253 W. 72nd St., Bet. Broadway & West End Ave., New York
TR 3-1276 EN 2-9600

Greetings from...
KENIN & POSNER
16 Court Street
Brooklyn, N. Y.

MORRIS LETTER SERVICE
519 Center St.

Greetings from...
CHECKER CAB CO.
2124 St. Marys Ave.

MORRIS J. LARSON
8 East Wilson Street

Greetings from...
**THE FIRST
NATIONAL BANK**

TYPEWRITERS

**HEBREW
and ENGLISH**

ALSO all other
Office Machines



such as Mimeographs, Addressographs,
Adding Machines and others.

**ALL LANGUAGE
TYPEWRITER CO.**

119 WEST 23rd STREET
NEW YORK 10011 (HM)
(212) CH 3-8086

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative — used for over 50 years.

Buy the Economy 98c size

Save as much as 54c

Also available in 43c and 19c sizes
When Nature "forgets" . . . remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

Published by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except January-February, May-June, November-December, when published Bi-Monthly, and July and August when not published). Prof. N. Glatzer, Prof. Simon Hab (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Executive Editor; Prof. Hayim Leaf, Associate Editor; F. Ziony, Business Manager. Subscription, payable in advance \$7.00 per year; foreign \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1966, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions automatically renewed unless we are notified otherwise.

לופטהאנזא
מפליג
לכל קצווי
ארץ רבה...
למענד.

אן תרצה להפליג? לכל מקום שהוא, לופטהאנזא יביאך שמה. אנחנו מפליגים ליותר משישים ערים, ליותר מארבעים ארצות, ואנו הוציב שש יבשות. ויחד עם שירות כל-עולמי זה, חברת לופטהאנזא מגישה לך עולם מלא של שירותים מעולים. למשל, אם תבכר מזון כשר, נא להודיע לנו על כך מראש והרי שלך לפניך. עד היכן יכולה חברת טיסה להרחיק לבת כדי למלא רצונך? הפלג בלופטהאנזא והיווכח. לשם הזמנות, צלצל לסוכני הנסיעות. או היכנס אל משרד לופטהאנזא הקרוב אליך ביותר.



Lufthansa
German Airlines

משרדים בערים ראשיות בארצות-הברית וקנדה.